

katternö

1 • 2024 Ett österbottniskt magasin

Tjugonde årgången

**Finlands bästa
nationalparker**

**Finland är
Europas
extremland**

Alisa lämnade modellyrket

**Den osannolika flykten
från Vasa länsfängelse**

Till kunderna hos
Esse Elektro-Kraft,
Herrfors, Kronoby Elverk,
Nykarleby Kraftverk
och Vetelin Energia.

Tre frågor...

FREDRIK LJLJESTRÖM
Byggnadsingenjör på
Brunnberg & Forshed Arkitektkontor, Stockholm. Uppvuxen i Nykarleby, byggnadsingenjör från Vasa Tekniska Läroanstalt. Grannen nästgårds har Drottningholms slott som sitt hem.

Vad betyder Österbotten för dig?

Österbotten och speciellt min barndoms och ungdoms stad Nykarleby har alltid en plats i mitt hjärta, trots att jag bott långt mer än halva livet i Sverige.

Från första stund har jag känt mig hemma i det nya landet och det enda jag har saknat är de ljusa sommarnätterna. Men det behovet tillfredsställs under semestern när jag också får träffa släkt och vänner och återbesöka "de stenar där barn jag lekt".

Vad är ett speciellt glädjeämne för tillfället?

I tjugotvå år har jag med benäget bistånd av många andra byggt upp webbplatsen Nykarlebyvyer som behandlar stadens historia på alla möjliga och omöjliga sätt. Det har blivit en encyklopedi med tusentals sidor, bilder och länkar. En spin off har varit att jag fått nya österbottniska bekantskaper.

På Topeliusfesten nyligen tilldelades Nykarlebyvyer Nykarleby stads kulturpris. Det var en mycket glädjande och uppskattad belöning för tusentals timmar vid datorn och också tillfredsställande att vara profet i sin egen hemstad. Nu jobbar jag vidare, i bästa fall i ytterligare tjugotvå år. För att citera Tomas Tranströmer: *Jag blir aldrig färdig, och det är som det skall.*

Vad är livskvalitet för dig?

Jag är lyckligt lottad som kan checka av alla grundförutsättningarna för livskvalitet. Hälsan är god. Familjen bestående av hustru, snart myndig dotter, cocker spaniel och katt är en ständig källa till glädje.

Jag har ett arbete som jag trivs med trots att jag i dagarna har haft samma i 28 år. Eftersom det under åren blivit så många olika typer av projekt, har det ändå varit varierande. Vi bor i en idyll med en trädgård som i försommartid för tankarna till Körsbärsdalen. I svärfarfars gamla automobilstall finns min *man cave* (mangrotta).

Livskvalitet av högsta klass är att en sommarkväll efter givande samtal i vedeldad bastu med Drottningholms BastuBadarBröder ta ett sista dopp, se kvällsolens strålar strila genom strandbrinkens aspars och alars lövverk och lyssna till svalornas kvitter och helgmålsringningens klang över nejden. Då är lyckan fullkomlig.

Innehåll

Päivi Karjalainen

Flexibilitet nu den stora frågan ... 4

En utmaning utan motstycke ... 5

Tinas många modiga val ... 6

Beredskapen börjar hemma hos dig och mig ... 12

Heimspråttji: Ordboken "färdig" efter 130 år ... 16

Medias framtid stavas AI ... 22

Nu får Alisa vara sig själv ... 24

Den osannolika flykten ... 30

Finland numera Europas extremland ... 38

Allt mera utmanande att planera elnätet ... 40

"Billigt räcker inte, elen måste vara billigast" ... 42

Miljardsatsning på gång kring syntetiskt bränsle ... 44

Släkthistorier: June Pelo ... 50

Fokus natur: Finlands 41 nationalparker ... 52

Katternö 1 • 2024 Ansvarig utgivare Roger Holm, Herrforskoncernen, Köpmansgatan 10, 68600 Jakobstad, tel. (06) 781 5300, roger.holm@herrfors.fi, www.herrfors.fi
Adressändringar Amanda Öst, tel. 044 781 5351, amanda.ost@herrfors.fi
Projektleddare Svenolof Karlsson, www.storkamp.com **Redaktörer** Svenolof Karlsson, Sonja Finholm, Susanne Strömberg **Layout** Gun-Marie Wiis **Pärmbild** Päivi Karjalainen
Tryck Forsberg Printed Communication, 2024

Katternötidningen finns också i en nätversion, se www.katternodigital.fi.
Gamla nummer av tidningen kan läsas på www.herrfors.fi.

Den komplexa elmarknaden

FREDAGEN DEN 5 JANUARI såg vi ett nytt elprisrekord. Dygnet medelspotpris blev 90 cent/kWh (momsen inte inräknad), ungefär tio gånger högre än det ungefärliga genomsnittspriset på nuvarande tillsvidare- och fastprisavtal. Spotpriset som medeltal för hela januari blev 10,6 cent/kWh, vilket på inget sätt är vare sig högt eller avvikande, utan motsvarar ungefär nivån hos fastprisavtal.

Den här fredagen har av många lyfts fram som ett skräckexempel på vad elmarknaden kan betyda för kunder med spotavtal. Däremot lyfts de dagar då elen är mer eller mindre gratis fram mer sällan. Ett tips för media kunde vara att ur en verklig kunds synvinkel jämföra spotpris och fastprisnivå över en längre tidsperiod.

En genomsnittlig spotkund, som i någon mån har möjlighet att minska förbrukningen under de dyra timmarna, betalar ett vägt pris som ligger 10–20 procent under spotpriset. En dylik kund får nästan alltid totalt sett lägre elpris än kunder med fastprisavtal.

VARFÖR VAR PRISET så högt den 5 februari? Den långa köldperioden runt 30 minusgrader i hela Finland gjorde att elförbrukningen ökade för varje dygn som följde av att byggnadsfasaderna blev allt kallare. Den 4 januari gick Fingrid ut med meddelande om ansträngt effektläge och samma dags eftermiddag meddelades auktionsresultatet för spotelen det efterföljande dygnet.

Finländarna tog till sig budskapet och använde under de kritiska timmarna omkring 1 000 MW mindre effekt än prognos. Marknaden var inte "sönder", utan fungerade såsom den är tänkt att fungera. Mer om detta på sidorna 38–39.

Underskottet på planerbar, väderberoende effekt var den största enskilda orsaken till det höga elpriset den 5 januari. Detta underskott har blivit ett allt större problem i takt med att planerbar produktion stängts ned, då denna till stor del baserats på fossila bränslen. Ett ännu större problem än pristopparna är emellertid risken för att elen inte ska räcka till till, så att vi får cirkulerande elavbrott eller i värsta fall en blackout.

SOM FÖLJD AV bristen på väderberoende effekt pågår en diskussion både inom energibranschen och Arbets- och näringsministeriet om kapacitetsmekanismer. EU har gett klartecken till att en sådan typ av mekanism kan införas på nationell nivå.

Grundtanken är att mekanismen ska skapa ekonomiska förutsättningar för investeringar i ny effekt som är tillgänglig oberoende av väderförhållanden, något som saknas i nuvarande marknadsmodell. Kostnaden kommer på sätt eller annat att bäras av alla som använder el.

När den här mekanismen utformas, är det viktigt att de nuvarande produktionsformerna — där investeringsbeslut har fattats på förutsättningar som rådde vid beslutstillfället — inte drabbas negativt. Det gäller för våra politiker att noggrant lyssna på energibranschen, så att en eventuell mekanism hjälper och inte stjälper.

NOTERA HERRFORS NYA app "Herrfors" (s. 55), som möjliggör smarta styrningar, optimerar elräkningen och bidrar till att minska Finlands effektbrist och växthusgasutsläpp.

ROGER HOLM, vd, Herrfors

Hur klarar du vinterns köldknäppar?

Inkki Sandvik, Nykarleby
"Genom att klä mig i lager på lager. Längst under har jag ett underställ, sedan ett lager ylle och längst ut vindtäta vinterbyxor. Det gäller också att ha varmt om händerna, helst ylle-variant med mycket luft i. Jag har som princip att vara ute varje dag, men när det är riktigt kallt brukar jag ta tre korta promenader i stället för en lång. Efteråt blir det en varm dusch som jag avslutar med riktigt kallt vatten — då kommer blodcirkulationen i gång ordentligt."

Frank Lindholm, Oravais
"Vårt familjeföretag har grävmaskiner och traktorer, så i vanliga fall är vintern ganska fullbokad med snöröjning och grävarbeten, men när temperaturen sjunker ner under minus 20 grader får maskinerna stå stilla. Om man startar dem när det är så pass kallt är det helt enkelt för stor risk att något går sönder. Under riktigt kalla dagar sköter vi bara det mest nödvändiga."

Eva-Stina Kjellman

Ben Griep, Jakobstad
"Lyckligtvis bor jag i en höghuslägenhet så jag behöver åtminstone inte oroa mig för höga borspriser på el, vilket känns riktigt bra just denna vinter. När det är riktigt kallt och termometern kryper ner mot trettio grader brukar jag låta bilen stå. Däremot är jag mån om att ta min dagliga promenad, med bra kläder klarar man sig i alla väder."

Lotta Karlström, Pedersöre
"När det var som kallast vägrade min bil att starta, så det blev en vecka med onödigt mycket pusslande eftersom min man och jag jobbar på helt olika håll. Men med hjälp av en lånad bil fick vi ihop det. Nästa investering blir att utrusta bilen med en motorvärmare. Vi upptäckte också att vårt hus är ganska dragigt, speciellt kring dörrarna."

Flexibilitet nu den stora frågan

De extrema elpriserna – båda de höga och de låga – visar hur utsatt Finlands elsystem är. Störst risk råder när en lång period av stiltje sammanfaller med stark kyla eller störningar i elproduktionen eller elimporten. En kraftfull satsning på flexibilitet behövs, skriver Fingrids vd Asta Sihvonen-Punkka.

DE NÄRSTA januariveckan i år såg vi en exceptionellt kall och utdragen köldperiod, som testade både tillgången och prisnivån på elen. På veckonivå använde vi mer el än någonsin i Finland, och också på dygnsnivå såg vi nya toppnoteringar. På timnivå låg elanvändningen som mest på nästan 15 000 MW, vilket rejält översteg den prognosticerade toppnivån 14 300 MW.

Under högförbrukningsperioderna var upp till 1 500 MW traditionell produktionskapacitet av olika skäl inte i användning. Elimporten från Sverige och Estland spelade en viktig roll.

Knappheten i elutbudet återspeglades naturligtvis i elpriset. Fredagen den 5 februari var elpriset rekordhögt: medeldygnspriset på elbörsen var 890 euro/MWh (utan moms), under den allra dyraste timmen 1 896 euro/MWh.

De extrema situationer vi nu sett –

Fingrid

Asta Sihvonen-Punkka

den 24 november i fjol hade vi ett negativt elpris på 500 euro/MWh, som följt av ett felaktigt anbud på elbörsen – aktualiserar frågan om efterfrågeflexibilitet. Elanvändningen under timmarna med detta negativa elpris ökade med uppskattningsvis 1 000 MW, och minskade med ungefär lika mycket när vi hade den rekorddrya elen.

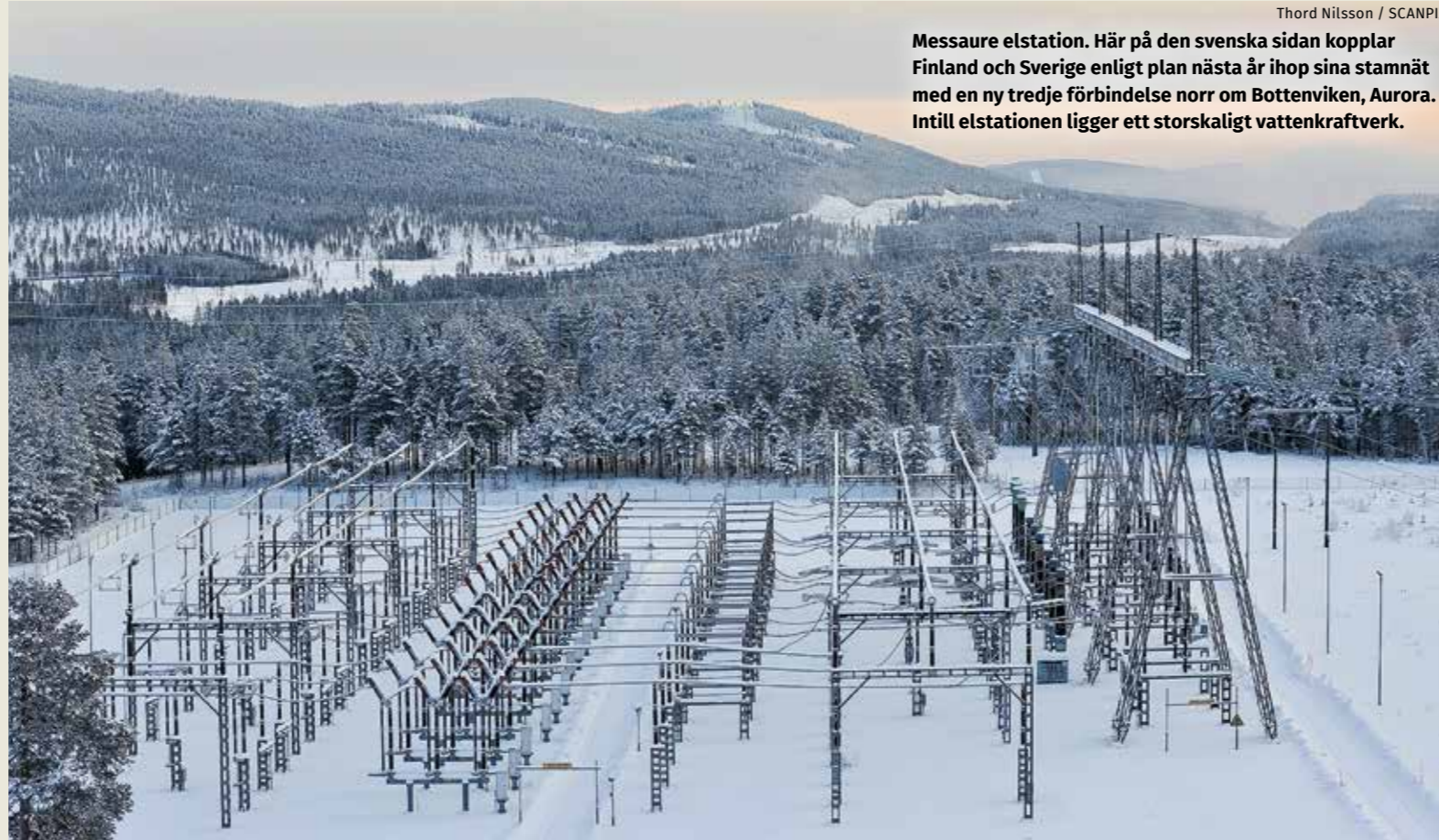
DE UTMANINGAR som finns kring eltillräckligheten och möjliga åtgärder för att säkerställa den var temat för en analys, som konsultföretaget Afry i fjol genomförde på Fingrids uppdrag.

Vind- och solkraften växer snabbt i Finland med konsekvens att den väderberoende förnybara elen utgör en allt större andel av den totala elproduktionen. År 2030 förväntas elproduktionen vara uppe i närmare 140 terawattimmar (TWh) på årsbasis – att jämföra med 80 TWh i fjol (2023) – varav ungefär hälften vindkraftsel. Elanvändningen prognosticeras öka kraftigt i takt med att industrin och värmeproduktion elektrifieras. Fingrid uppskattar att elanvändningen i Finland 2030 ligger på drygt 130 TWh.

Eftersom en så betydande del av elproduktionen är väderberoende, kommer förmågan till flexibilitet att vara central under de perioder när det inte blåser. Flexibilitet kan finnas att hämta på elanvändarsidan, elproducentensida eller hos batterier. Kölden i januari visade tydligt på utmaningarna. Det fungerade bara till en viss gräns att minska på elförbrukningen, att förflytta den inom dygnet eller att kortvarigt lagra energin.

Om det inte går att jämna ut elanvändningen i tillräcklig utsträckning och vi samtidigt får långvariga störningar i större kraftverk eller om eltillgången från utlandet väsentligt minskar, kan vi i Finland få effektbrist. Störst sannolikhet för detta finns under en flera dagar eller veckor lång period av stiltje som sammanfaller antingen med stark kyla eller just störningar i elproduktionen eller elimporten.

Ett exempel gavs i augusti i fjol, då

Thord Nilsson / SCANPIX

Messaure elstation. Här på den svenska sidan kopplar Finland och Sverige enligt plan nästa år ihop sina stamnät med en ny tredje förbindelse norr om Bottenviken, Aurora. Intill elstationen ligger ett storskaligt vattenkraftverk.

en två veckors period av svaga vindar sammanföll med att två kärnreaktorer och två transmissionsledningar till utlandet var ur bruk samtidigt.

FINGRIDS BEDÖMNING är att Finland framöver behöver tillgång till en omfattande flexibilitet, som täcker in behovet under flera dagar eller till och med veckor. Denna resurs kan tillhandahållas genom flexibel elanvändning, flexibel väderberoende elproduktion och energilagring.

Vi behöver flexibilitetsresurser både för kortvariga och långvariga behov. Om dessa resurser inte går att få fram på marknadsvillkor, behöver de fås fram på annat sätt. De lösningar som kommer i fråga bör vara teknologineutrala och kostnadseffektiva, eftersom det i slutändan är elanvändarna som betalar.

En debatt om eltillräckligheten och behovet av möjliga åtgärder är

på gång i Finland. Olika lösningar för att säkra tillgänglig kapacitet har föreslagits, och i det aktuella regeringsprogrammet nämns att en utredning i saken ska göras. Arbets- och näringsministeriet, som ansvarar för energifrågorna, förväntas tillsätta en arbetsgrupp för detta.

Väsentligt är att redan planerade investeringar inte ska behöva läggas på is. Kommer man i utredningsarbetet fram till att åtgärder bör vidtas, kommer beslutsfattandet och förverkligandet att dra ut på tiden. Det är därför viktigt att utredningsarbetet nu utan dröjsmål sätts i gång.

ASTA SIHVONEN-PUNKKA

En utmaning utan motstycke

Thord Nilsson / SCANPIX

Messaure elstation. Här på den svenska sidan kopplar Finland och Sverige enligt plan nästa år ihop sina stamnät med en ny tredje förbindelse norr om Bottenviken, Aurora. Intill elstationen ligger ett storskaligt vattenkraftverk.

Sverige behöver inte ställa om till fossilfri elproduktion – den är redan näst intill fossilfri. Däremot innebär behovet av att bygga ut elnätet och elproduktionen en utmaning som saknar motstycke i modern tid, skriver Lotta Medelius-Bredhe, generaldirektör för Svenska kraftnät.

DET FÖRSTA temaförslaget för den här krönikan var hur Svenska kraftnät ser på möjligheterna att det framöver produceras tillräckligt med billig el i våra länder, Sverige och Finland.

Det är en frågeställning som är väldigt svår, eller omöjlig, att svara på. Skålen framgår i vår långsiktiga marknadsanalys, där vi undersöker

fyra olika scenarier för det nordiska och nordeuropeiska kraftsystemet fram till år 2050. Denna analysrapport tar vi fram ungefär vartannat år. Den senaste är från slutet av januari.

Med de fyra scenarierna vill vi belysa tydliga utfallsrum och de utmaningar för kraftsystemet som följer vid olika utvecklingsvägar. De indikerar också behov som vi behöver hantera. Det är alltså inga prognoser!

Hur utvecklingen faktiskt blir – och varför jag inte kan ge ett rakt svar om billig el – beror på en rad omständigheter som till exempel politiska beslut, teknikutveckling, bränslepriser, energieffektivisering och digitalisering. Vilka är storheter som inte följer en förutsägbar utveckling.

I GENERELLA ORDALAG bedömer vi att elförbrukningen har fördubblats i Sverige redan om mindre än en generation. Här har vi en hel

del på fötterna, eftersom vi har ansökningar om ökat kapacitetsuttag från stamnätet som ligger i linje med den utvecklingen.

För att klara detta behöver det byggas väldigt mycket mer elnät och elproduktion. Men det behövs också mer flexibilitet i elanvändningen.

En stor andel av elproduktionen blir väderberoende, och större elförbrukare behöver därför anpassa sin konsumtion efter tillgång och efterfrågan på el. Även små kunder kan genom att vara flexibla bidra till energiomställningen och samtidigt påverka sin egen elräkning.

Vi behöver även mer lagring av energi. Scenarierna hjälper oss att hantera den osäkerhet som finns vad gäller framtiden och att identifiera de mest robusta åtgärdsalternativen. De blir därför ett hjälpmedel i prioriteringen av åtgärder och investeringar.

Det som skiljer scenarierna mest på övergripande nivå handlar om elförbrukningen, produktionsmixen (andel av olika kraftslag), omfattningen av förbrukningsflexibilitet samt antaganden om vätgasinfrastruktur.

I samtliga scenarier måste vi bygga ut och upprusta elnätet i en omfattning som saknar motstycke i modern tid. Utifrån den efterfrågan och de behov vi ser i dag bedömer vi att utbyggnadsbehovet under de kommande två decennierna uppgår till cirka 6 000 kilometer nya ledningar.

Det kan jämföras med att stamnätet i dag utgörs av cirka 17 500 kilometer ledning. Därtill planerar vi för omkring 200 nya stationer.

NÄTUTBYGGNAD TAR emellertid lång tid och industrins behov är nu. Det är därför avgörande att vi kan korta dagens ledtider, där tillståndsprocessen utgör en stor del.

Sedan några år tillbaka arbetar vi aktivt för att halvera ledtiderna från dagens fjorton till sju år, räknat från att en nätutredning börjar till att ledningen kan tas i drift.

Vi arbetar med att öka såväl vår egen effektivitet som med andra aktörer som har en viktig roll i utveck-

lingen av elinfrastrukturen – dit hör bland annat Försvarsmakten, Energi-marknadsinspektionen, som ger oss koncessioner, och länsstyrelserna.

Vi har redan nu kapat ledtiderna väsentligt. Ett exempel är Aurora Line, som vi genomför gemensamt med Fingrid. Det är en ny 400 kilovoltsledning som ytterligare binder samman våra länder längst upp i norr. Här ser vi många goda exempel på områden där vi lär oss av våra finländska kollegor!

SVERIGE LIKSOM Finland är industrinationer och en del av basindustrins framgång är tillgång till el till priser som är internationellt konkurrenskraftiga. Och i linje med de svenska energipolitiska målen verkar vi för fortsatt konkurrenskraftiga elpriser.

Nu och framöver kommer också tillgången till fossilfri el att vara central för den internationella konkurrenskraften. Här har Sverige ett mycket gott utgångsläge då vårt land till nästan hundra procent har en fossilfri elproduktion.

Till skillnad från många andra länder behöver vi alltså inte ställa om, utan "enbart" utveckla kapacitet i nät och elproduktion. Det är i och för sig inget litet uppdrag.

LOTTA MEDELIUS-BREDHE

Svenska kraftnät / Johan Alp

Lotta Medelius-Bredhe

Tinas många modiga val

Tina Wik besöker mamma Ritva i hennes hem i Helsingfors. Dottern Erika till höger, Erikas döttrar Daphne och Millie i bakgrunden.

Tina Wik med mamma, barn och barnbarn. Fyra generationer av starka och självständiga tjejer.

Efter ett klassiskt fadersuppror gav sig Tina, arkitekt med rötterna i Kevlax, oförväget ut i världen. Till Tanzania, USA, Egypten och framför allt Bosnien, där hon under åtta år ledde restaureringen av sönderskjutna byggnader. Sex barn har hon fött på vägen.

”Då kastade pappa mig helt sonika i vattnet. ’Simma nu’, sa han.”

Fyra generationer. Ritva, Erika, Millie och Tina.

Karl Vilhjälmsen

Den här berättelsen kunde börja i Chicago med Johannes Wik, som hade ett eget byggbolag i staden, och hans hustru Elisabeth Wik, född Sandell (släkt Heikius), som arbetade som hembiträde. Johannes hade 1915 flytt från Kvevlax undan den ryska förtryckspolitiken, Elisabeth hade flyttat från Kaitsor, Vörrå 1926.

När första barnet, John Gilbert, föddes 1930 rådde depressionstid. Familjen lockades nu av Johannes far, storbonden Isak Wik,

tillbaka till Vassor, Kvevlax genom löfte om att få överta gården där. Här föddes en andra son, Sven, 1932. Johannes fortsatte med sitt Chicagoyrke och blev känd som byggmästaren som byggde de amerikanska husen.

Småningom insåg Elisabeth att det inte skulle bli något av löftet att ta över gården. Hon irriterades också av att svärfar lade sig i barnuppfostran och andra angelägenheter. En lastbil beställdes för bortfrakt av familjens tillhörigheter och Johannes ställdes inför ett ultimatum: antingen valde han sin pappa eller sin fru.

Det slutade med flytt till Smedsby och så småningom till Bobäck i Vasa, där Johannes byggde ett hus för den egna familjen.

TJUGO ÅR SENARE flyttade sonen Sven Wik, i färd med ingenjörstudier vid Tekniska högskolan i Otnäs, ihop med Ritva Multanen från Juva, Savolax. Hon studerade till lärare i svenska och engelska, sinsemellan talade paret finska.

Sven tog examen i lantmäteri och kartläggning blev hans yrke. Enligt minnesrunan långt senare blev han i detta en finländsk ”pionjär”. Hans stora hobby var orientering. I oktober 1955 föddes dottern Tina.

När lillasystern Miranda föddes bara fjorton månader senare visade sig det trånga studentboendet i Otnäs bli för utmanande.

”Mamma hamnade att ta hand om båda barnen och samtidigt plugga. Jag blev skickad till min farmor i Bobäck och var där så länge att jag hann glömma finskan. När mina föräldrar kom för att hämta mig kände jag inte längre igen dem. Det blev en chock för min mamma. Efter det här blev svenska vårt hemspråk. Annars hade det blivit finska”, berättar Tina.

NÄSTA BOSÄTTNINGSORT blev Columbus, Ohio, USA, 1958–1960. Sven var universitetslärare i geodesi (hur man bestämmer punkters läge på jordytan). Tina och Miranda gick på dagis och systrarna började tala engelska sinsemellan.

Följande adress blev Södra Kårböle, Helsingfors. Sven Wik började arbeta som projektingenjör och senare i olika chefspositioner inom företaget Kunnallistekniikka, sedermera Finnmap, ofta inom internationella projekt.

Tina visade sig vara en tjej med stark egen vilja och integritet.

”Jag började läsa i femårsåldern, hade tio penni i veckopeng och sparade och sparade för att kunna köpa min första egna bok. Till sist hade jag fått ihop en mark. I bokhandeln fanns en bok som hette *Teddy – björnen*

och kostade 90 penni, medan en annan bok som jag hellre ville ha kostade 1 mark och 20 penni. Jag orkade inte vänta två veckor till, utan köpte *Teddy – björnen*.”

”Men boken var så dålig. Jag ångrade djupt att jag inte kunnat vänta på att köpa något som verkligen var bra. Det här minnet har påverkat mig hela mitt liv.”

Ett annat minne handlar om när Tinas mamma 1960 födde sitt tredje barn.

”Jag gick med pappa och lillasyster till telefonkiosken för att ringa till sjukhuset. Under promenaden frågade pappa om vi hoppades på en flicka eller pojke. Miranda och jag hoppades förstås på en flicka. Men pappa hoppades på en pojke. Jag blev så besviken. Tyckte han inte att vi dög?”

Pappa fick glädja sig. Lillebroderns namn blev Christian.

TINAS UPPVÄXT KOM, tror hon, att präglas av att hennes pappa inte hade någon erfarenhet av flickor.

”Hemma i Vassor fanns det bara pojkar i hans generation. Kanske var det därför han aldrig daltade och aldrig sa att du är tjej och det här ska du akta dig för.”

”När jag skulle lära mig att simma kastade han mig helt sonika i vattnet. ’Simma nu’, sa han. Han stod visserligen bredvid, så att han skulle kunna fiska upp mig. När jag var tolv år och ville få min cykel till sommarstället i Sjundeå, 50 kilometer borta, sade pappa bara: ’Cykla dit då.’ Så det gjorde jag.”

Som kartläggare och orienterare tyckte han att det här med att läsa karta och kompass och orientera i skogen var en kunskap alla skulle ha.

”Så jag fick karta och kompass och under en minut undervisade han hur kompassen fungerade. Sedan stack han i väg och sa att jag skulle ta mig till ett visst ställe, där han skulle plocka upp mig.”

”Pappa såg liksom inte någon skillnad i hur man var som flicka eller pojke. Tills jag blivit äldre. Då skulle jag plötsligt bete mig väldigt kvinnligt.”

OFTA KÄNDE SIG Tina genom sitt läsintresse som en främmande fågel i familjen. Moster Hillka Pusa och hennes man Aulis Pusa var däremot läsande.

”Jag åkte till dem alla skollov. Satte mig på bussen i Helsingfors, bytte buss i Lahtis och sedan vidare via Heinola till St Michel. Min moster blev egentligen den som stod mig närmast under hela min uppväxt, och trakten kring Saimen blev det som verkligen känns som Finland för mig.”

Österbotten kom i stället att stå för det frireligiösa.

”Farmor hade superreligiösa åsikter om allt. Modern musik fick inte spelas. Sminka sig fick man inte. När jag som elvaåring på besök hos farmor blev väldigt sjuk kallade hon inte på en läkare, utan på sina församlingsmedlemmar. Jag låg i en säng i vardagsrummet och man började be till Gud att min sjukdom skulle försvinna.”

”Att idén blir viktigare än kärleken kan jag inte acceptera. När jag fyllt femton och kunde skriva ut mig ur kyrkan så gjorde jag det. Jag undrade vad mina föräldrar skulle säga. Då visade det sig att pappa hade gjort samma sak.”

VID FEMTON ÅRS ålder träffade Tina också sin första stora kärlek, Mike, under en språkresa i England.

”Han läste som jag Sartre och existensialismen och fattade först inte att jag var så mycket yngre, eftersom jag läste de böckerna. Tillsammans studerade vi feministen Germaine Greer och hemma började jag utmana framför allt min pappa med de här frågorna. Det blev häftiga diskussioner. Min syster var i jämförelse foglig och snäll, men för säkerhets skull skickades hon till mannekängskola, för att lära sig gå som en kvinna.”

Efter den här tiden bodde Tina inte mycket hemma.

”Vi flyttade 1971 till Tanzania, för att min pappa utsetts till projektledare för ett Fin-

idaprojekt. Föräldrarna bodde i Arusha, min syster och jag gick i en nystartad internationell skola, IMS, i Moshi 60 kilometer österut.”

”Sedan fick jag ett stipendium till Charlotte, North Carolina, USA. Där fyllde jag sjutton, gick i vad som motsvarade det andra året i gymnasiet och tog körkort och amerikansk studentexamen.”

Skolgång i Tanzania och USA dög inte för rektorn på Lönkan (Nya Svenska Samskolan), när Tina återkommit till Helsingfors. Hon placerades en årskurs ner på Mirandas årskurs.

”Efter en vecka hade jag fått nog. Jag läste skollagen och hittade inget om att utbildningen utomlands inte kunde godkännas. Jag förklarade för rektorn att jag bytte till min riktiga klass. Sedan läste jag in hela gymnasiekursen under höstterminen.”

I studentexamen fick Tina bra betyg i alla ämnen utom i svenskan. Grammatikfelen var för många.

”Jag fick skriva om svenskan på hösten. Men tyckte att det var ett bra pris för att slippa ett extra år i skolan.”

SEDAN BLEV DET Stockholm och studier i matematik och dans. Tina inledde en dansförberedande utbildning och tänkte att hon skulle bli dansare.

”Så blev jag gravid. Det var inte alls pla-

nerat, jag var nitton år. Men jag hade en längtan efter barn. Jag tänkte att jaha, då fixar jag det här då. Barnets far tyckte att jag skulle göra abort. Jag sa att jag absolut inte ville tvinga ett barn på honom, men han kunde inte heller tvinga en abort på mig. Jag sa att jag skriver ’fader okänd’ och sköter det här själv.”

”Det tyckte han inte var så bra. Men i dag är det här hans enda barn och hans ögonsten i livet. Han borde ge mig en stor diamant!”

Så föddes Erika. Medan Tina väntade henne började hon läsa statistik och kulturgeografi. Följande steg var arkitektur.

”Mitt slutbetyg räckte för att bli antagen till arkitekturlinjen, frånsett att jag hade läst en timme kemi i veckan för lite. Så medan jag läste kulturgeografi och väntade Erika läste jag in kemien. Hon föddes den sista april, på kungens födelsedag. Två veckor senare tenterade jag kemien och kunde började plugga arkitektur på hösten 1976. Där ungefär började mitt vuxna liv.”

Erika var med vid föreläsningarna, ammassades där av Tina och blev allas favorit.

I DAG, SNART 48 år senare, vittnar Tinas cv om oupphörlig flit och outtröttlig upptäckarlust. Tre professorstjänster och hundratals uppdrag i olika arkitektroller har hon hunnit med. Samtidigt som hon fött och uppfostrat sex barn.

TINA WIK

Karl Vilhjälmsen

- Gift med Gunnar Mattsson 1983–2001, Otto Fagerstedt fr. 2007.
- 1987–1992 anställning Nyréns arkitektkontor, 1986–1997 arkitektkontor med Gunnar Mattsson, fr. 1997 eget bolag Tina Wik Arkitekter.
- Professorstjänster: träbyggandets arkitektur (KTH), restaureringskonst (Kungl. Konsthögskolan), fr. 2010 arkitektur med inriktning på hållbart byggande (Högskolan Dalarna).
- 2000–2007 projektledare för Kulturarv utan gränser (Bosnien Hercegovina). Kommissionär för kommissionen för restaurering av nationella monument i Bosniens motsvarighet till Museiverket.
- Slottsarkitekt för Örebro slott, husarkitekt för Skepps- och Kastellholmens byggnader i Stockholm.
- Ordförande Europa Nostras Sverige-avdelning fr. 2016, ICOMO:s internationella träkommitté 2017–2023.

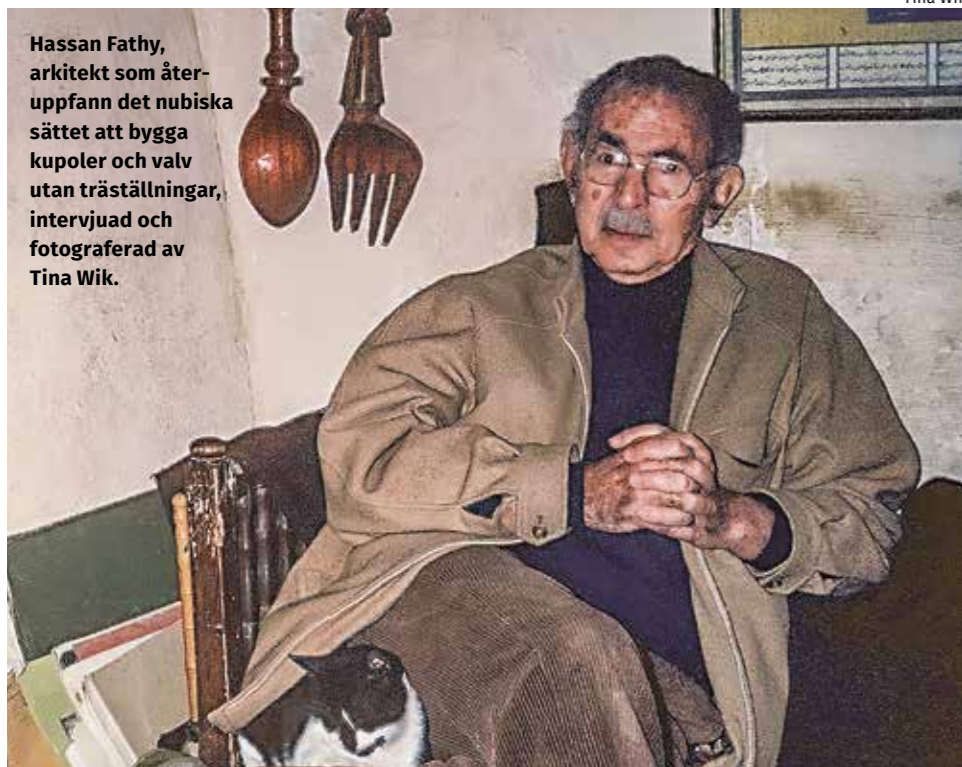
Mamma Ritva Wik, f. 1932, arbetade som lärare, senare redaktör på Finnmap.

System Miranda, gift Saarentaus, lantmätare, aikidoinstruktör, med svart bälte av 7:e graden.

Brodern Christian Wik, affärsjurist (Roschier, Lukander Ruohola).

”Pappa förändrades. Till sist blev han den där pappan som man önskat sig som barn.”

Tina Wiks fotoalbum

Tina Wik

Hassan Fathy, arkitekt som återuppfann det nubiska sättet att bygga kupoler och valv utan träställningar, intervjuad och fotograferad av Tina Wik.

Pappa till de fem senare är Gunnar Mattsson, arkitekt även han. Efter att deras första barn Maria fötts 1983 flyttade de blivande makarna ihop i en sexrummare vid Mosebacke torg på Söders höjder. Med panoramautsikt över Stockholm arbetade de här tillsammans vid två stora arbetsbord medan ”barnen fick springa runt och härja som de ville”. Snabbt föddes Anja, 1984, och Johannes, 1986.

Just här blev det ändå lite för mycket på en gång för Tina.

”Gunnar var mycket erkänd som arkitekt, men hans yrkeskall gjorde att han inte alltid tänkte på ekonomin. När jag kom hem från BB med Johannes, med tre flickor hemma, tyckte Gunnar att nu skulle jag sätta mig vid arbetsbordet och börja rita. Då sade jag nej, packade alla ungarna i bilen och körde till Finlandsfärjan. Så att jag skulle få lite ledighet. Med fyra barn.”

Strax innan hade hon inlett sitt examensarbete. Om arabvärldens främsta arkitekt Hassan Fathy.

Detta gick tillbaka till 1980 då Tina gjort sommarpraktik i Kairo. Hon blev djupt fascinerad av livet i Egypten men ifrågasatte varför man bara ritade västerländska hus. Hon fick höra om Hassan Fathy, intervjuade honom och lärde känna hans medarbetare Rami El Dahan och Soheir Farid, som blev livslånga vänner och i Tinas sällskap även besökt Finland.

”Ingen i Sverige och Finland kände till

Hassan Fathy. Det är så eurocentriskt. Han återuppfann det nubiska sättet att bygga kupoler och valv utan träställningar, en tradition som går tillbaka till faraonernas tid. Hassan lyckades hitta de sista murarna som ännu hade den gamla yrkeskunskapen kvar.”

Under graviditeten med Johannes var Tina åter på plats och studerade livet och arkitekturen i Egypten. Tack vare studier i arabiska kunde hon ta sig fram i de nubiska byarna. ”Kvinnorna drog in mig och ville ha svar på frågor om allt möjligt.”

På Etnografiska museet i Stockholm gjorde Tina efteråt en stor Hassan Fathy-utställning. Den anknyttande katalogen blev en del av hennes examensarbete.

BLAND TINAS MÅNGA internationella uppdrag sticker särskilt ett ut. Under åtta år, 2000–2007, var hon projektledare och den centrala arkitekten i restaureringen av krigsförstörda kulturhistoriskt värdefulla byggnader i Bosnien Hercegovina, ett projekt med biståndsorganisationen Sida som huvudfinansier.

Uppdraget var krävande och tog hennes kunskaper i anspråk över en bred skala. Vad fick henne att ge sig in i detta?

”Jag är intresserad av all arkitektur, både ny och gammal. Jag är konstintresserad, gillar form och skönhet. Jag är intresserad av teknik, material, samhällsfrågor, etik och moral. Allt byggande är ett deltagande i och

en tolkning av samhället. Frågan är vad man som arkitekt kan tillföra dem som använder platsen?”

Vad gäller gamla hus kommer ytterligare dimensioner in.

”Vilka berättelser bär historien på? Vad ska vi ska bevara? Och hur? Här kommer tekniken in. Restaurering är otroligt komplext, man måste brottas med och knyta samman många frågeställningar samtidigt.”

”Intressant för mig yrkesmässigt var att vi i Bosnien måste lösa problem på ett så annorlunda sätt. På hemmaplan tenderar allt att bli konformt. Samma slags kalkputs, samma kalkbruk, samma kalkfärg. Om man på ansökningshandlingar skriver att man gör som alla andra, får man godkänt.”

Men i Bosnien fanns material sällan tillgängligt.

”Jag fick själv leta fram kalkbruket. Jag fick själv se till att bränna kalkstenen och att allt gjordes från början. Jag fick åka till grannlandet Kroatien och leta fram vilka fabriker som var i bruk och som kunde uppfylla våra krav.”

För de människor som blivit berövade byggnaderna var den identitets- och trygghetsfaktor de representerade central. Men Tina såg att restaureringarna inte bidrog till den försoning mellan folkgrupperna som biståndsarbetet syftade till.

Hon beskrev saken vid en konferens om kulturarvets betydelse i Kosovo. Alla de många religionerna och folkgrupperna på Balkan var företrädda, den arkitekturintresserade prins Charles var hedersgäst. Tina var tydlig i sin föreläsning:

”När det internationella samfundet i konfliktszoner som Bosnien och Syrien lyfter fram hur restaurering bidrar till försoningsarbetet, så visar erfarenheten att politikerna lever i en drömvärld. Jag har inte någonstans i Bosnien sett att restaurering skulle bidra till försoning. För det krävs socialt arbete och andra insatser.”

”Det restaurering kan bidra till är däremot trygghet, genom att på något sätt återskapa den identitet som platsen burit på. När så sker och människor känner sig trygga nog, återvänder de. Det är lika viktigt som försoning. Det var mitt budskap till prinsen.”

Tina kommenterar att frågan i ett annat krigsförstört land, Ukraina, ser annorlunda ut. Där handlar det om aggression utifrån, inte en inbördeskonflikt.

TINAS OCH GUNNARS yngsta barn, Petra och Ida, föddes 1992 och 1999. Hela barnaskaran var i olika skeden och constellationer med mamma på jobbet i Bosnien, vana att hjälpa till och ta hand om varandra.

En del av det som skulle lösas i vardagen testade ändå Tinas organisations- och problemlösningsförmåga på allvar.

”Framför allt gällde min oro de oröjda minorerna. Det var livsviktigt att respektera varningsskyltarna. Vid ett tillfälle var vi verkligen i fara”, säger hon.

Starka vänskapsband och många minnen följde av Bosnienuppdraget, men också en sorglig insikt om vilken påfrestning det är att leva i ett litet samhälle så förstört av krig. Många kom till Tina med olika klagomål i hopp om att få någon skärv av de internationella restaureringspengarna.

”I dag råder en katastrofal situation i Bosnien. Det är fattigt och korrupt, tilliten människor emellan brister och konflikterna mellan folkgrupperna finns i hög grad kvar. Och efter den kommunistiska Titotiden har de religiösa samfundet nu fått alldeles för mycket att säga till om. Många är inrotade i seder som inte är synkade med ett modernt samhälle där man litat på kunskap”, säger Tina.

ÅREN MED DE sex barnen i lägenheten på Söders höjder gav en egen upplevelse om vad en plats kan betyda.

”Alla i familjen blev ett med platsen. Vi hade fantastiska grannar, kände alla. Barnen var alla i samma dagis. Vi hade kontoret i kvarteret bredvid. Det var en idyll.”

”När vi lämnade vårt hem kände jag en rent fysisk smärta. Johannes assisterade vid flyttningen, han var på permission från sin kustjägerutbildning i finska armén. Till sist satt vi båda som förlamade i den nya lägenheten. Vi kunde inte somna. Vi hade inte förstått att man kunde reagera så.”

Hur klarar man ett utmanande jobb och så många barn samtidigt?

”Jag blev mamma i så unga år för att jag längtade efter det, även om det var oplanerat. Jag ändrade inte mitt liv efter barnet, utan barnet blev en del av min vardag. Sedan har jag en organisationsförmåga. Livet handlar mycket om att planera och organisera.”

”Jag gillar inte att man gör om allting för ett barn, att barnen blir kungar i familjen. På det viset har det varit bra att ha många barn. Det har inte funnits utrymme för något av dem att ta över. Jag är säker på att det i enbarnslandet Kina finns små kungar överallt.”

”Man får det även lättare i livet om man i tidig ålder lär sig att dela med sig, att samsas i en grupp. Och att göra sig hörd men inte vara den enda som hörs. Och om barnen är med i föräldrarnas arbete får de lära sig de vuxnas villkor och de krav som samhället ställer.”

Petra, Ida och Maria på utfärd med mamma.

Johannes med det sönderskjutna Mostar i bakgrunden.

Ida och storasyster Anja i Mostar.

Tina och fader Vassilij, beställare för restaureringsarbetet av klosterkyrkan i Zavala, den ortodoxa kyrkans viktigaste monument i Bosnien.

HUR GICK DET för Tinas pappa Sven? Drygt femtio år fyllda chockerade han familjen genom att skilja sig från Ritva. En ny kvinna tog över och lindade honom runt fingret, enligt Tina. Tills han genomskådade spelet och drev fram en ny skilsmässa.

”Efter det började pappa gå på pensionsdans och blev dansgalen. Det är få män på sådana danser och kvinnorna surrade runt honom. När han hade tagit hem någon efter dansen kunde någon annan ringa på nästa morgon.”

”Pappa visade sig också vara jätteintresserad av arkitektur. Han är den enda i min släkt som har åkt runt och tittat på allt vad jag har ritat.”

”Han förändrades. Det hårda och tuffa försvann. Pappa fick mer respekt och förståelse för livsfrågor. Kanske gjorde Parkinson och åldern sitt. På något sätt blev han till sist den där pappan som man hade önskat sig som barn”, säger Tina Wik.

SVENOLOF KARLSSON

Beredskapen börjar hemma hos dig och mig

Ett behärskat lugn råder på Försörjningsberedskapscentralens kontor på Alexandersgatan, mitt i Helsingfors. Här sitter Axel Hagelstam och hans kolleger och följer med omvärldsläget. Ifall att.

Axel Hagelstam är direktör för planerings- och analysavdelningen vid Försörjningsberedskapscentralen.

I motsats till debatten i Sverige vill Axel Hagelstam inte använda begreppet krig. Men han medger att beredskapen den senaste tiden satts på prov onödigt ofta.

”De senaste fyra åren har det hänt mer än under de föregående 24 åren sammanlagt, på gott och ont. Vi har en annan hotbild i dag, det är helt klart, men samtidigt är vi också mycket bättre förberedda på olika scenarier.”

Försörjningsberedskapscentralen är en anrik institution. Sedan början av 1920-talet har den och dess föregångare haft uppdraget att fråga hur Finland ska klara sig i olika krissituationer.

Den nuvarande organisationsmodellen slogs fast i början av 1990-talet, men det är under de senaste åren som allmänheten på allvar fått upp ögonen för verksamheten. I samband med pandemin blev Försörjningsberedskapscentralen plötsligt väldigt känd som myndigheten som beställde odugliga munskydd för miljontals euro. Den misslyckade affären fick den dåvarande vd:n att avgå.

”Det sägs att man lär sig av sina misstag. Munskydden är ett avslutat kapitel och i dag har vi ett betydligt bättre upphandlings- och kontrollsystem. Vi har även förnyat organisationen sedan dess.”

AXEL HAGELSTAM ÄR sedan snart tre år direktör för planerings- och analysavdelningen. Han ser sig själv som ett slags spindel i nätet i en vardag som handlar om att förutspå vad som kan hända—och hur vi i så fall ska reagera.

Han analyserar beredskapen och eventuella hotbilder inom den offentliga sektorn, för privata aktörer och organisationer inom tredje sektorn. Mycket handlar om internationella och nationella perspektiv, men Axel framhåller att beredskapen börjar hemma hos dig och mig i form av en hälsosam krismedvetenhet, där man vet att det kan gå fel och är förberedd på vad som kan hända.

Du ska veta hur du ska göra för att dina barn ska vara trygga, hur du ska kunna betala dina räk-

ningar, åka till jobbet och hålla huset varmt. Beredskapen bygger på att alla har en roll och att vi i ett läge av kris så snabbt som möjligt ska kunna återgå till vår vanliga vardag.

”Vi rekommenderar alla att ha ett lager livsmedel som räcker i tre dygn, kärll att hämta dricksvatten i, varma kläder och ett reservlager av sina egna mediciner. Gärna också en batteridriven radio.”

Men den kanske allra viktigaste grejen är en uppdaterad första-hjälpsväska.

”Om du inte har en sådan hemma, så rekommenderar jag att du skaffar en. Den här typen av hushållsberedskap har en mycket större betydelse än många tror”, säger Axel Hagelstam, som själv har uppdaterat sin utrustning där hemma.

I SAMARBETE MED Räddningsbranschens centralförbund SPEK och Marthaförbundet har Försörjningsberedskapscentralen lanserat den så kallade 72-timmarskampanjen, som ska lära oss hur vi ska tänka i vår egen vardag (www.72tuntia.fi).

På nationell nivå handlar självförsörjningen om att ha lager av bland annat spannmål, hälsovårdsutrustning och läkemedel, olja, gas och bränsle. De här lagren har funnits länge och har — lyckligtvis — ganska sällan kommit till användning.

En viktig lärdom av pandemin, som Axel Hagelstam även beskriver i tankesmedjan Agendas coronarapport och som understöder tanken på var och ens roll i beredskapen, är att tillgången till arbetskraft inte kan tas för given:

”Vi har sett hur ett plötsligt och märkbart bortfall bland personalen kan lamslå ett företag eller en myndighet och orsaka omfattande störningar i verksamheten. Detta kan snabbt få allvarliga följder om det handlar om en samhällskritisk funktion.”

AXEL HAGELSTAM TAR emot i sitt kontor på Alexandersgatan mitt i Helsingfors. Till hans ansvarsom-

Skulle du och din familj klara er i 72 timmar vid en kris? På webbplatsen www.72tuntia.fi finns anvisningar och konkreta råd för hur du kan förbereda dig. Nedan några illustrationer från sajten.

Ett strömavbrott på vintern kylar snabbt ned hemmet. Det är viktigt att hålla sig varm.

Vet du hur du agerar under press? Och hur du kan hjälpa andra?

Ha rena kärll hemma så att du kan hämta och lagra vatten.

Försörjningsberedskapscentralen

Vad: Myndighet som lyder under arbets- och näringsministeriet och ansvarar för samhällets funktionsförmåga vid olika störningar och kriser. Verksamheten grundar sig på lagen om tryggande av försörjningsberedskapen.

Strategiska uppgifter: Samordnar beredskapssamarbetet mellan näringslivet och den offentliga förvaltningen, sköter statens säkerhetsupplag, säkerställer funktionen hos nödvändiga tekniska system, tryggar kritisk varu- och tjänsteproduktion samt följer med den internationella utvecklingen och håller kontakt med utländska myndigheter och instanser.

Konkreta uppgifter: Utvecklar verktyg för kontinuitetshandling, utbildar företag, genomför gemensamma övningar för företag och myndigheter, planerar och finansierar verifierings- och reservsystem för informationssystem, datakommunikation, finanssektorn och maskkommunikation i samarbete med försvarsmakten, stöder verksamhetsförutsättningarna för produktion som stöder det militära försvaret, upprätthåller tillgången på importerade bränslen och läkemedel, säkerställer befolkningens utkomst och tillgången på råvaror och material samt säkerställer energiförsörjningen, livsmedelsekonomin och hälso- och sjukvården genom att upprätthålla en säkerhetsupplagring.

Hur: Organisationen består av 85 experter inom olika områden. Till Axel Hagelstams team hör elva personer.

Källa: Försörjningsberedskapscentralen

En viktig del av Försörjningsberedskapscentralens uppgift är att följa med och analysera innehållet i sociala medier.

råde hör forskning och analysverksamhet samt internationellt samarbete. Man följer med internationella företagsköp och håller koll på innehållet i sociala medier.

Axel har börjat dagen med att gå igenom mejlskörden hemifrån. Genast efter intervjun väntar en taxi.

”Jag ska föreläsa för Försvarshögskolans nationella försvarskurs med utvalda nyckelpersoner som representerar stat och kommun, näringslivet, kyrkan, tredje sektorn och kultursektorn. Det här är första gången jag är chefslärare, vilket jag är väldigt stolt över.”

Efter den månadslånga kursen kommer deltagarna att ha en bred inblick i hur de själva och deras organisationer förväntas reagera i ett krisläge, och framför allt kommer de att ingå i nya nätverk.

Målet med de riksomfattande försvarskurserna är enligt försvarshögskolans webbplats att ge civila och militära personer i ledande ställning en helhetsbild av Finlands utrikes-, säkerhets- och försvarspolitik. Kursen har funnits sedan 1960-talet, vilket betyder att en ansevärd mängd finländare i dag har fördjupade kunskaper om agerande i kris.

Axel Hagelstam beskriver försvarskursen som – vid sidan av värnplikten – det viktigaste fundamentet för landets beredskap, ett slags vidareutbildning för utvalda personer i ledande ställning. Allt bygger på frivillighet.

”Försörjningsberedskapscent-

ralen har en övergripande koordinerande roll för den civila delen av landets beredskap, men utan samarbete med näringslivet skulle vi ha svårt att uppfylla våra mål.”

”Ta till exempel en så viktig samhällsfunktion som energibranschen, där det är privata företag som upprätthåller både infrastrukturen och produktionen och därmed behöver vara medvetna om sin roll.”

När det gäller att trygga elförsörjningen har det länge talats om vikten av en bred palett av olika kraftslag, designad så att dessa i krislägen kan ersätta varandra, och det är fortfarande samma tongångar som gäller.

Axel Hagelstam berättar att man just nu extra noggrant följer med vilka metoder Ryssland använder för att försöka få Ukraina på knä. Mycket av kriget där handlar om att slå ut viktig civil infrastruktur, och elförsörjningen är ett av målen.

EN GÅNG I MÅNADEN publicerar Försörjningsberedskapscentralen en allmän lägesbild utgående från sitt uppdrag. I den senaste kan vi läsa att vinterns ovanligt stränga kyla inte har bitit på försörjningsberedskapen, utan att elproduktions- och distributionskapaciteten räcker till.

I rapporten sägs också att cyberpåverkan förekommer i stor omfattning, bland annat i form av överbelastningsattacker och

nätfiske. Plus att ”det finns skäl att överväga användningen av plattformen Tiktok, eftersom den samlar in exceptionellt mycket information från den mobila enheten och om dess användare och att uppgifterna kan hamna hos instanser som använder dem i syfte att skada”.

Det här är en av de nya hotbilder som Axel Hagelstam och hans kolleger måste förhålla sig till. Ett nytt team har nyligen tillsatts uttryckligen för att hålla koll på och analysera flödet i sociala medier.

”Tvivel är en hälsosam egenkap, och vi uppmuntrar förstås alla att förhålla sig kritiskt till information överlag. Men det finns aktörer som kan utnyttja tvivlet och få vissa narrativ att verka viktigare än vad de egentligen är.”

”När tvivlet sedan kombineras med misstänksamhet mot myndigheter kan det bli farligt. Vi har sett flera exempel på hur man kan missleda genom att förvränga och sprida falsk information.”

Informationsspridning med potentiellt destruktiv effekt på samhället är också en central del i den nya strategin för Försörjningsberedskapscentralen. Man tittar på förändringstrender och fenomen som på olika sätt riktar sig mot Finland eller kan ha effekt på kritiska samhällsfunktioner.

”Här finns en tydlig hotbild. Desinformation kan leda till att vi inte heller litar på viktig information. Desinformation kan

Axel Hagelstam

Vem: Direktör för planerings- och analysavdelningen vid Försörjningsberedskapscentralen. Född och uppvuxen i Grankulla, bor i dag i Esbo.

Utbildning: Politics magister från Åbo Akademi, 2003.

Bakgrund: Specialforskare på försvarsministeriets försvarspolitiska avdelning, politisk medarbetare i EU-parlamentet och specialsakkunnig inom Finlands representationer till EU och Nato. Åren 2014–2017 var han den första presidie-representanten för ett partnerland i en av Natos permanenta kommittéer (Natos Civil Protection Group) och under Finlands EU-ordförandeskap 2019 ledde han ordet i rådets arbetsgrupp för att motverka hybridhot. Har även tidigare jobbat på Försörjningsberedskapscentralen: forskare (2003–2007), specialsakkunnig i försörjningsberedskapsfrågor vid Finlands representation till Nato (2013–2019) och specialsakkunnig vid planerings- och analysavdelningen och chef för strategiskt stöd (2020–2021).

därmed skapa en känsla av att myndigheterna för oss bakom ljuset.”

AXEL HAGELSTAM packar ihop sina saker och skyndar till taxin. Innan det är dags att åka kollar han också igenom dagens Wilma-meddelanden. Dottern ska snart söka in till gymnasiet och det gäller att pussla med tiderna för att klämma in föräldramöten och besök på de olika skolor som lockar.

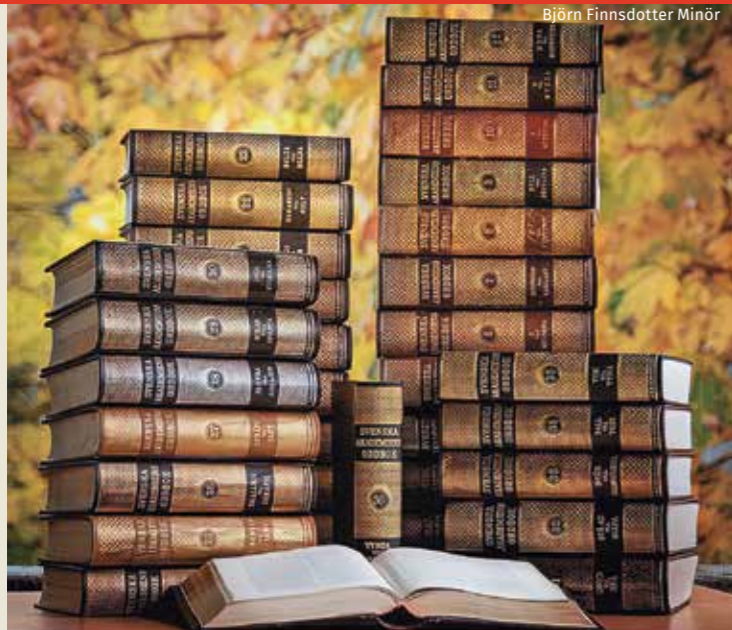
Ett slags beredskapsarbete på ett annat plan.

”För mig handlar beredskap om att vara redo i stunden. De gånger jag ställts inför svåra situationer har det liksom klickat till i huvudet och man vet exakt vad man ska göra. Som ett slags instinkt. Jag tror att alla finländare har den, vilket känns tryggt.”

SONJA FINHOLM

Axel Hagelstam ansvarar för forskning, analysverksamhet och internationellt samarbete.

Björn Finnsdotter Minör

Ordboken "färdig" efter 130 år

ROJVA, v. -ade. vbalsbst. -ANDE; -ARE (FoU 15: 68 (1902)); jfr ROJV.

Etymologi
[sv. dial. (Finl.) *rojva*, föra oljud, supa, leva vilt, *rojva bort*, slarva bort; av fin. *roivata*, kasta l. slänga bort]

(i Finl., vard.) svira, ruckla, rumla. Roivande studenter. **TOPELIUS** *Dagb.* 1: 180

DURAK *du⁴rak* (*du⁴rack* WESTE. *AHM.* I Finl. uttals ordet med tonen på sista stavelsen), i bet. 1 m., i bet. 2 r.; best. -en; pl. (i bet. 1) -ar (([?]) -er WESTE (1807)).

1) (i Finl.) användt ss. skällsord: nöt, dumhufvud, drummel. **HEINRICIUS** *Samhällsl.* 150 (i handl. fr. 1817). **AOFREUDENTHAL** i FoU 15: 42 (1902).

HURST, sbst.

Etymologi
[sv. dial. (Finl.) *hurst*, *horst*, fyrskäffat tyg av hampblår, grovt tyg av hampa, ett slags säckväv, av fin. *hursti*]

(⁺) (ett slags) säckväv. *SthmStadsord.* 1: 54 (1636). **HÜLPHERS** *Norrl. V.* 2: 121 (1797). **VetAH 1803.**

RAKODANT

RAKUDANT, m.; best. -en; pl. -ar.

[finlandssv. dial. *rakodant*, *rakudant*, dagdrivare, odåga; förleden sannol. sammanhörande med finlandssv. dial. *raku*, odugling, på *raku*, på tok, på förfall, *rakog*, dålig, eländig (sannol. till samma stam som föreligger i *rak*, vägdrivet gods m. m.; se **RAKHUS**).

"Ej blott för vetenskapsmannen utan för hela den kunskapsörstande svenska allmänheten."

NU ÄR DEN klar, äntligen! Nämligen den ordbok som jag ofta har hänvisat till i min dialektspalt, Svenska Akademiens ordbok, min absoluta favorit bland svenska ordböcker.

Jag använder SAOB varje dag, men den är ingen bok som man har bekvämt liggande på skrivbordet, utan ett i alla avseenden stort arbete. Ordboken består nämligen av 39 bastanta volymer innehållande 500 000 uppslagsord fördelade på 33 111 sidor. I bokhyllan kräver SAOB över två hyllmeter.

Bara tre andra ordböcker över germanska språk är jämförbara med SAOB: *Deutsches Wörterbuch*, *Woordenboek der Nederlandsche Taal* och *The Oxford English Dictionary*. Lyckligtvis hittar man numera SAOB också på webben (svenska.se), vilket ju är mycket mer praktiskt i alla avseenden.

Den som så önskar kan skaffa sig SAOB i tryckt form, men bör i så fall punga ut med 70 000 svenska kronor.

SAOB BÖR INTE förväxlas med ett par andra ordböcker som har Svenska Akademien som huvudman. Dels den allmänt kända *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL), som är en koncentrerad sammanfattning av vårt språks centrala ordförråd och är normgivande i fråga om rättskrivning och böjning. Dels den omfångsrika *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (SO) som är en deskriptiv definitionsordbok.

SO ger fylligare ordförklaringar och dessutom språkhistoriska uppgifter. Också de här ordböckerna hittas på webbadressen svenska.se.

DET FÖRSTA HÄFTET av SAOB såg dagens ljus 1893. Efter 130 år är ordboken nu sent omsider färdig: i december 2023 nåddes målet, sista ordet i sista bandet: *övla*. Men "färdig" är ordboken ändå inte, för allt det myckna som har skett i vår värld och i vårt språk sedan ordboksprojektet inleddes på 1800-talet bör få sin beskrivning.

Många av ordbokens tidigare betydelsebeskrivningar är bristfälliga eller föråldrade. Och många företeelser som numera är en självklar del av vårt dagliga liv var tidigare okända. De ska beaktas vid revideringen, till exempel *allergi*, *astronaut*, *dator*, *frys*, *kärnkraft*, *laser*, *löntagare* och oändligt mycket mer. Ordbokens artiklar om till exempel *atom* och *cell* är avfattade med dåtidens forskning som bakgrund, och kommer att moderniseras.

Man räknar med att drygt 10 000 ord har etablerat sig i svenska språket sedan SAOB inleddes. Svenska litteratursällskapet i Finland är delfinansierat av den nu inledda omfattande revideringen av SAOB, vilket förhoppningsvis kommer att märkas. Revideringen beräknas kosta 100 miljoner kronor. Den uppdaterade ordboken blir helt digital och arbetet ska slutföras inom tio år.

SAOB HAR VARIT min följeslagare ända sedan jag inledde mitt arbete som redaktör inom projektet *Ordbok över Finlands svenska folkmål* 1978, och ordboken är fortsättningsvis en pålitlig vägledare för den nutida redaktionen när det stora materialet av dialektala ord ska sorteras och betydelseorna beskrivas.

SAOB är en historisk ordbok som beskriver ordförrådet i vårt svenska språk. så som det föreligger i skriftlig form från 1521 till våra dagar. Materialet utgörs alltså uttryckligen av skriftligt material. Källorna omfattar bland annat Bibeln och andra religiösa skrifter, bouppteckningar, räkenskaper, brev, dagstidningar, tidskrifter, skönlitteratur och facklitteratur.

SAOB behandlar inte rent dialektala ord, men ordboken är trots det av största värde också för regionala ordböcker, eftersom ju dialekternas ordförråd i stort sett sammanfaller med det standardsvenska. Många ord som har gått ur bruk i standard-

svenskan lever vidare i dialekterna, både här och i Sverige. SAOB innehåller välkommen information om de här fossilerna.

Men det som saknas i SAOB är förstas uppgifter om ordens utbredningsområde och om dialektala uttalsformer. Och ord som aldrig har skrivits ner utan bara förekommer i dialekterna behandlas förstås inte. Mycket av det dialektala döljer sig bakom uppgifter som "bygdemålsfärgat", "starkt bygdemålsfärgat", "i mellersta och norra Sverige, även-som i Finland".

SAOB:S REDAKTION HAR från första början haft sitt säte i det skånska Lund, men det betyder inte att finlandssvenskan har negligerats som perifer och ointressant. Ordbokens källförteckning visar tvärtom att vår finländska variant av det svenska språket har bevakats, från 1600-talets akademiska Åbo till dagens skönlitteratur och dagspress. Våra klassiska finlandismer finns förstås med i SAOB.

Ordboken har genom åren haft finlandssvenska medarbetare. Professor Carl-Eric Thors (med rötter i Oravais och Vörå) var länge finlandssvensk sakkunnig för ordboksredaktionen. På 1980-talet blev jag själv hans efterträdare. Vid samma tid excerperade Mats-Peter Sundström (med österbottnisk bakgrund) finlandssvenska tidningar på uppdrag av ordboksredaktionen.

Ordbok över Finlands svenska folkmål (FO) har jag ibland betecknat som "dialekternas SAOB". Och förvisso finns det gemensamma drag: den noggranna redovisningen, det enorma källmaterialet (SAOB 8,2 miljoner ordbelägg, FO cirka 1 miljon), de många uppslagsorden (SAOB 500 000, FO över 120 000) och, tyvärr, också den utdragna utgivningen (SAOB 1893–2023, FO 1976–2036?).

PETER SLOTTE

Peter Slotte, tidigare huvudredaktör för den finlandssvenska dialektordboken.

Ord ur vedalidret

NÄR DETTA SKRIVS är det midvinter med 20 minusgrader utomhus. Här inne har jag därför tänt en värmande brasa. Som brastände (**tändor**, med österbottniska belägg från området Kronoby–Munsala) har jag använt "tveittar" från vedbacken, spill från vedhuggningen i somras. I ordböckerna hittar man ordet under uppslagsformen **tvett** eller **tvett**. Det är vida spritt i de nordiska språken, både nutida och historiska. I vår österbottniska variant har den fornsvenska diftongen *ei* bevarats.

Våra "tveittar" utgörs av hugg- eller hyvelspån, vilket i dialektordbokens arkiv får sin belysning med fraser som dessa: "han hövla så tveitta pyra" (:yrde, Karleby), "ja pa täli tveittan förän ja ska la opp eldin" (Korsholm). Ordet bygger på ett urgermanskt verb med betydelsen 'skära, hugga'.

ETT ANNAT SUBSTANTIV med liknande betydelse upptas i Ordbok över Finlands svenska folkmål, nämligen **kana**. Som betydelse uppger ordboken "flisa, spåna som upp kommer som avfall vid täljning, huggning, hyvling o.d.; i pl. spån".

Ordet är känt från hela vårt språksområde, med fasta Åland som ett påfallande undantag. Uttalsformen är "keno" eller "köno" i norra Österbotten, "kano" i södra. Södra Finland har mestadels "kanu". Det österbottniska "keno" är ett resultat av samma ljudövergång som vi finner i t.ex. "ledo" och "svelo" av *lada* och *svala*.

Jag har försökt spåra kana i olika etymologiska ordböcker, men hittills utan resultat. Inte heller har

jag lyckats utröna den exakta betydelsen. Hur skiljer sig egentligen "tveittar" från "kenor". Enligt min språkkänsla utgörs "tveittarna" av lite finare material, men där kan jag ha fel.

SÄKERT ÄR I varje fall att det **modd** som finns i vedlidret betecknar avfall av finkornigt slag. Ordet är i norra Österbotten kortstavigt: "måd" med den bestämda formen "mådi". Vår dialektordbok ger betydelsen "smått avfall av trä såsom sågspån, spånor, stickor o.d. i vedlider eller på vedbacke".

Ordet är med den här betydelsen vanligt i Österbotten. I svenskt allmänspråk har betydelsen hos *modd* efter hand inskränkts till 'snösörja'. Ordet är efterled i flera sammansättningar. Från min barndom minns jag sammansättningen *fickmodd* som syftar på det skräp som lätt samlas sig i byxfickor. Min mor ondgjorde sig ibland över moddet i fickorna när mina byxor skulle tvättas.

Modd anses bygga på ett inlånat lågtyskt *modde*. Ordet finns i alla de nordiska språken. Betydelsen är i första hand 'smått avfall, skräp'. Till grund ligger kanske en germansk ordrot med betydelsen 'naga'. Den äldsta betydelsen kan alltså ha varit 'näogting söndernagt'.

UTGRÄVNINGARNA i vedlidret ger ytterligare ett par ord. Substantivet **mår** (kortstavigt neutrum) är ett österbottniskt ord för diverse småskräp. Från Maxmo anför dialektordboken en mer preciserad betydelse: 'sågsפån'. Ordet bygger förstas på verbet *måra* i betydelsen 'smula sönder, krossa, finfördela'.

Substantivet **mörja** är en benämning på skräpet (stickor, sågspån och dylikt) i vedlidrets understa och kanske redan förmltande avlagringar. Ordet är i den här betydelsen känt från Munsala i norr till Lappfjärd i söder. I svenskt allmänspråk är mörjan en "sörjig massa". Ordet är gammalt och bygger på verbet *mörja* 'krossa, smula sönder'.

SKRÄPET I VEDLIDRET kan sammanfattningsvis betecknas som **rosk**. Det här ordet tycks vara ett så kallat pingpong lån; det har lånats fram och tillbaka mellan två språk. *Rosk* är till ursprunget nordiskt, det har lånats in i finskan och sedan lånats tillbaka till svenskan. Pingpong! De äldsta beläggen för *rosk* i Söderwalls fornsvenska ordbok är från slutet av 1400-talet, vilket visar att ordet inte är något sentida lån från finskan.

PETER SLOTTE

Illustration: Terese Bast

När siffrorna stämmer är Pekka nöjd

Pekka Siekkinen

- Har sina rötter i Alahärmä, men har bott i Nykarleby sedan 1960-talet då hans pappa fick jobb här.
- Bor i ett egnahemshus alldeles intill slagfältet vid Jutas, på samma område som hans barndomshem.
- Familjen består av hustru, fyra vuxna barn och fem barnbarn.

"DET ÄR NÅGOT med siffror som alltid har fascinerat mig, jag tycker om känslan när allt stämmer på sista raden."

Nykarleby Kraftverks långvariga ekonomichef Pekka Siekkinen håller som bäst på att sy ihop fjolårets bokslut. För de flesta innebär nyåret en omstart, men för ekonomifolk handlar årets första månader om att paketera det gamla.

Förutom bokslutet är det deklarerationer, rapporter och material inför bolagsstämman som ska fixas. Först när det är klart kan man börja se framåt.

Under sina 17 år i huset har Pekka Siekkinen fått vara med om mycket.

"Elbranschen har utvecklats snabbt, framför allt de senaste åren. Varje förändring och nya krav innebär mer jobb för oss på ekonomisidan, och därmed också större krav på kunskaper. I dag handlar en stor del av mitt arbete om uppföljning

lektrisingänet

och rapportering till myndigheterna."

Dessutom är Nykarleby Kraftverk en utmaning i sig – inom bolaget finns inte bara elproduktion, elförsäljning och el-distribution, utan även fjärrvärme, vatten och avlopp, alla med sina egenskaper.

Ett av de större projekt som han speciellt kommer ihåg är bygget av vattenkraftverket – under många år när bokslutet skulle formuleras sammanfattade han projektet med att "kraftverket troligen blir klart under nästa år."

"En av mina tidigare kolleger brukade alltid börja dagen med att fråga om alla har el, vatten och värme. Först när det var checkat började vi ta itu med dagens

Nykarleby Kraftverks ekonomichef Pekka Siekkinen går i pension efter 17 år i huset. En av de saker han uppskattat mest är den fina gemenskapen med kollegerna.

uppgifter. Det citatet är en bra beskrivning av vår uppgift."

PEKKA SIEKKINEN HAR alltid tyckt om siffror. Han gick först i dåvarande Handelsinstitutet och studerade vidare på Handelshögskolan i Åbo. Efter många år på samma tjänst hos Nykarleby församling och några år med eget företag kom han till Nykarleby Kraftverk år 2007.

Han beskriver sig som den gamla stammens bokförare som har mappar fyllda med papper på skrivbordet. Han tycker om att lära sig nya saker, men säger att han inte kommer att sakna rutinen med alla inloggningar.

"Säkerhetskraven i dag är helt annorlunda än när jag började. Utvecklingen i sig är bra, men jag ser fram emot att få ge över ansvaret åt nästa generations ekonomer, de som vuxit upp med det här."

Egentligen är Pekka Siekkinen redan på övertid, hans pensionsdokument är daterat den 1 januari 2024, men han har lovat att vara kvar i huset tills föregående år är avslutat. När bokslutet är klart ska Pekka Siekkinen städa ur sitt rum för att ge plats åt efterträdaren Sofia Boman. Sedan väntar en tillvaro med mer tid för familjen, barnbarnen, huset, gårdsplanen och det lilla skogs-skiftet.

"Jag skulle inte kalla mig skogsägare, men jag tycker om att röja och fixa spisved för husbehov. Och här i trakten hör det ju till att ha minst två motorsågar."

Med fem barnbarn i Nykarleby, Vasa och Stockholm blir det också fler dagar på resande fot framöver.

"Jag ser fram emot att hinna stanna några dagar extra de gånger vi åker till Sverige."

SONJA FINHOLM

Michaela Dahlsten, HR-chef

Sommarjobbare sökes

HERRFORS SÖKER också i år intresserade och engagerade ungdomar för olika typer av sommarjobb, berättar HR-chefen Michaela Dahlsten.

Linjemontörsuppgifter, kraftverksarbete, bevakning av mätdata inom balanshanteringen, uppgifter inom kundrådgivningen och på ekonomiavdelningen är exempel

på områden där sommarjobbare behövs.

Juni, juli och augusti är de månader som behöver täckas in, men i vissa fall kan det vara en fördel om jobben kan tillträdas tidigare, så att tid ges för introduktion och inskolning.

Behovet av språkkunskaper varierar beroende på arbetsuppgift,

men goda språkkunskaper är alltid en fördel.

"Jag kan tänka mig att arbetsuppgifterna hos oss särskilt intresserar teknikstuderande, it-studerande och tradenomstuderande, men alla är välkomna att meddela sitt intresse", säger Michaela Dahlsten.

Sommarjobbsansökan lämnas in via länk på Herrfors hemsida.

Katternönamnets olika betydelser

Namnet och begreppet Katternö har förbryllat många. Vad betyder det och vad står det för?

DET FÖRSTA SVARET är att Katternö är namnet på en by i Pedersöre, fågelvägen ungefär nio kilometer från Jakobstads centrum och fyra kilometer söderut från Storfjärden, som är den sydligaste delen av Larsmosjön, tidigare en havsvik.

När namnet först dyker upp i skriftliga källor i mitten av 1500-talet skrevs det på varierande sätt: Katerni, Katterni, Katterni öö, Katternö. Ortsborna själva har på sin dialekt talat om Katärnöje eller Katanöje.

Språkforskarna ser det som sannolikt att namnet syftar på "Katarina" och "ö". Ännu på 1400-talet var området en ö, med det öppna havet mot norrsidan. Av hemmansnamnen Katt och Kass i Katternö lär åtminstone det första ha något att göra med bynamnet.

Den närbelägna byn i väster, Östensö, går på motsvarande sätt sannolikt tillbaka på namnet Östen. Dialektalt har man talat om Ö:ssöje eller Öissöje. Med hänsyn till höjdförhållandena kan platsen vara namngiven tidigast under 1100-talet.

KATTERNÖ ÄR OCKSÅ namnet på en tidigare energikoncern.

Bakgrunden går tillbaka till april 1955, då platsen Katternö av chefen för Jakobstads elverk, Sune Holm, beskrevs "som särdeles centralt belägen". Kontexten var att de lokala elbolagen i trakten – i Jakobstad, Herrfors, Esse, Lappfors och Nykarleby – hade börjat diskutera en gemensam sammanslutning för att kunna köpa el från storbolaget Pohjolan Voima, vars nordsydliga ledning passerade just Katternö.

I december samma år kom bolagen principiellt överens om saken, i augusti 1959 antecknades bolaget Katternö transformatorstation Ab i handelsregistret. I december 1963 togs slutligen den nya transformatorstationen i Katternö i drift.

Med det var Katternö etablerat också som ett företagsnamn. Snart förenklades namnet till Katternö Ab. Med köpen av Herrfors Ab 1976 och Albäck Ab 1987 gavs startskotten för Katternöbolagets utveckling i många steg till en betydande regional energiproducent och -distributör.

Samtidigt förde den här utvecklingen med sig en ny komplikation, nämligen genom att en svåröverskådlig flora av nya bolag med olika ägarkonstellationer grundades inom Katternösfären. Vilket föranleddes av nysatsningar – allt från byggande av vindkraftsparker

till andelar i kärnkraftverk – där ägarbolagen bakom Katternö ibland gjorde olika val.

Den komplicerade företagsstrukturen blev en belastning inte minst när sammanhangen skulle förklaras för tredje part.

Sedan årsskiftet, den 1 januari 2024, finns koncernen Katternö Ab emellertid inte mer efter att ägarbolagen enat sig om att skala bort ett lager i företagsstrukturen. Formellt genomfördes saken genom att Katternö Ab fusionerades med Herrfors Ab.

"Detta betyder att Katternökoncernen har upphört att existera i juridisk mening, och att Herrforskoncernen tar dess plats i stället. Fusionen har ingen inverkan för vare sig koncernens ägare eller Herrfors kunder. Via fusionen blir koncernstrukturen både mer logisk och transparent", förklarar Roger Holm, som numera alltså är koncernchef i Herrfors.

Namnet Katternö lever kvar i dotterbolaget Katternö Kraft Ab, som är ett renodlat produktionsresursbolag.

TILL DETTA KOMMER ännu Katternö som namnet på denna kundtidning, som alltså numera ges ut av den nya Herrforskoncernen. Namnet behålls för att tidningen skapat sig en egen plats inte bara hos Herrforskoncernens kunder, utan också

inom energibranschen.

Tidningen utges nu för tjugonde året, och detta är det femtionde tidningsnumret.

"Det finns en humoristisk aspekt i detta. Idén att ge ut tidningen var uttryckligen för att profilera företagsnamnet Katternö, som då för tjugo år sedan uppfattades som anonymt. Inte många visste vad Katternö var", säger Siv Granqvist, koncernledningens tidigare sekreterare, som följde arbetet med tidningen från det första numret till det 49:e, varefter hon gick i pension i höstas.

"Nu är koncernnamnet Katternö alltså avslutat, men tidningen Katternö finns kvar."

Vad är förklaringen till att tidningen tagits så väl emot?

"Målet var från början att erbjuda läsning som skulle upplevas som intressant och relevant, framför allt för läsare inom regionen. Herrforsbolagen är alla lokalt ägda och deras vinst kommer regionen till nytta. Tidningen skulle kunna kännas som en liten extra och meningsfull kundbonus."

"Förstås är det också viktigt för Herrforsbolagen att ha en egen plattform för att kunna beskriva vad som händer inom energisektorn. Det är frågor som är viktiga för var och en", säger Siv Granqvist.

SVENOLOF KARLSSON

En svår storm rasar på Bottenviken på 1200-talet.

En ung kvinna lyckas rädda sig i land från det sjunkna skeppet.

Kvinnan stannar i trakten och lär sig språket.

Katerina
...öya

Så gick det till när prinsessan Katerina räddades i stormen. Ingen vet längre varifrån hon kom.

Vad hände sen?

Blev hon och bondsonen kära i varandra?

Du gissar rätt. Ja, Katerina blev österbottnisk bondmora och fick många barn.

Många här i trakten är säkert släkt med Katerina.

Tänk, vår mormors mormors mormor var kanske prinsessa!

Ön där Katerina räddades började kallas Katerinas ö. Katernöje på vår dialekt, Katternö på högsvenska. Genom landhöjningen finns Katternö i dag långt uppe på land.

Och därför tog energibolaget namnet Katternö. Och därför heter den här tidningen Katternö.

Där finns den stora transformatorstationen.

Medias framtid stavas AI

”En lokaltidning ska kunna vara som lägerelden i samhället, där man samlas och gör saker gemensamt”, säger Peter Fellman, journalist och affärsman och en gång anställd på lokaltidningen i Jakobstad. I dag chefredaktör för Dagens industri och chef för affärsområdet Bonniers Business News.

Medieföretagens sätt att hantera den artificiella intelligensen kommer att avgöra deras öde, säger Dagens industris chefredaktör Peter Fellman.

Peter och Carina Fellman satt i köket i sitt nyrenoverade hem i Skatan, Jakobstad och funderade. De hade nyss fyllt 30, hade två välartade barn, var färdigutbildade och hade bra jobb. Allt var på plats för att livet skulle rulla på.

”Men båda kände vi... ska vi sitta här till pensionen? Behövde vi inte lite mer äventyr? Fanns det inte lite för mycket intressanta saker att göra i världen?”

Peter hade, sin lärarexamen till trots, halkat in på olika journalistjobb och var nu sport- och ekonomijournalist på Jakobstads Tidning. Han fick höra att nyhetsbyrån Reuters sökte en ekonomireporter till Stockholm. På JT:s redaktion hittade han Reuters annons i en papperskorg.

Peter fick jobbet. Carina anställdes på Finnairs Stockholmskontor. Så gick flyttlasset, och Peter gjorde bra ifrån sig på Reuters. ”Men vill man jobba med ekonomijournalistik, så är det till Dagens industri man vill. Jag sökte jobb där en gång utan att få det. Men några månader senare hörde Di av sig.”

Peter hade hunnit vara nyhetsreporter på Di ett halvår när Reuters återkom och erbjöd honom bli Sverigechef. Di:s legendariske chefredaktör Hasse Olsson

kontrade med att göra Peter till nyhetschef. Snabbavancemanget fick ett antal av de mer rutinerade medarbetarna att knorra.

”Jag undrade själv varför Di satsade på mig. Hasse förklarade att han såg en ledarskapspotential i mig.”

2009 tog Peter över som Di:s chefredaktör. När han avgick sex år senare — han och den dåvarande vd:n såg på saker olika — beskrevs Di som världens lönsammaste tidning.

Peter drog med familjen till New York som Di:s USA-korrespondent och hårdbevakade valkampen mellan Donald Trump och Hillary Clinton. Sedan kallade Di på honom på nytt. Det hade inte gått så bra de här åren, och Di:s lönsamhet hade rasat.

2018 inte bara återträdde Peter som Di:s chefredaktör,

utan utsågs även till chef för affärsområdet Bonniers Business News, som omfattar Bonniers alla publikationer och plattformar riktade mot professionella användare.

För närvarande ingår i Peters domän ett fyrtiotal företag med omkring 3 000 anställda i fjorton länder. Och i år firade Di rekord i antal prenumeranter (131 000), vilket innebär mer än en dubblering på några år.

Faktum är att affärstidningen Di i dag är Sveriges näst största morgontidning digitalt.

Hur uppfattar du Österbotten i dag?

”Österbotten är ju mitt hem. Där jag har mina rötter. Jag känner mig hemma i Stockholm, jag kände mig jättemycket när vi bodde i New York. Men

den genuina hemkänslan finns i Jakobstad.”

”Det var ledsamt att flytta från släkt och vänner. Men det är å andra sidan inte jättelångt mellan Stockholm och Jakobstad, ungefär som att flytta till Åbo eller Helsingfors.”

Ni bidrog till brain drain ...

”I Österbotten finns det många duktiga personer, men inte så många bra jobb. I en stor stad som Stockholm finns väldigt många bra jobb, men inte alltid så många väl lämpade personer.”

I dag finns en flyttrörelse åt andra hållet.

”Se på draget i norra Sverige, med Northvolt och alla gröna stålverk som ska byggas. Det finns en dragning från det globala mot det lokala, från det snabbkonsumerande mot det hållbara.”

”I Jakobstad utträttar du ett ärende på en lunchrast. I Stockholm tar det en halv dag, i New York en dag.”

Österbotten försöker locka till inflyttning genom att utlova livskvalitet...

”Men livet i storstan kan också vara underbart! Livskvalitet för mig privat just nu är faktiskt kombinationen av att kunna ha en trevlig lägenhet vid Odenplan, som verkligen ligger mitt i Stockholm med alla restauranger och allt utbud som finns. Men vi har också ett sommarställe på en ö i Roslagen, en timmes väg bort. Att kunna ha den kombinationen är otroligt mycket livskvalitet för mig.”

Frågan har fått en ny dimension genom möjligheten till distansarbete.

”I servicejobb måste du vara på plats fysiskt. Men tack vare alla digitala plattformar blir det i övrigt mer och mer ointressant var du befinner dig. Du kan sitta i Jakobstad och satsa jättemycket på en karriär.”

”Samtidigt kvarstår vikten av relationsbyggande. Det mänskliga mötet föder kreativitet. Så man behöver vara beredd att resa och träffa folk.”

DEN RIKTIGT STORA frågan i Peter Fellmans värld just nu stavas AI. Artificiell intelligens.

Redan i dag kan AI producera texter som till förvillelse liknar artiklar skrivna av journalister.

”Du kan be om en artikel på 6 000 tecken med rubrik, ingress och bilder i samma stil och tonfall som en förlaga. Du kan be om en text som [hotellmogulen] Petter Stordalen eller Edith Södergran skulle ha skrivit. Den är ruskigt hur trovärdigt det kan bli.”

”Även om en journalist redigerar, faktakollar och förändrar AI-texten, betyder det att slutresultatet kan beskrivas som människoskapat”, frågar Peter Fellman.

”Vi kommer att behöva använda AI för att effektivisera våra arbetsätt och ge mera till våra läsare. Samtidigt är det viktigaste trovärdigheten i våra varumärken. I vårt läsarlöfte ingår att det är människor som står bakom det de läser.”

Peter sitter sedan några år tillbaka i Hufvudstadsbladets styrelse. Det är ingen hemlighet att det var genom honom den diskussion kom i gång som ledde till att Bonniers i fjol tog över som huvudägare efter Konstsamfundet.

Hufvudstadsbladet har genom åren varit ett förlustföretag som

kostat sin ägare miljoner euro om året.

”Jag kan tycka att ska man ha ett existensberättigande, så behöver man sträva till att leva på egna meriter. Med dagens tuffa mediekonkurrens har en tidning bättre förutsättningar, om den ingår i en större struktur. Redan för att kunna dela alla kostsamma utvecklingsprojekt med någon annan.”

Och vad gäller innehållet:

”Nyheterna blir mer och mer en bulkvara som du kan få var som helst. Det vi som tidning behöver leverera är mervärde genom en guidande journalistik. Hur ska jag tänka i den här frågan? Hur ska jag göra med elpriset? Du måste bli en partner till dina prenumeranter och inte tro att du kan livnära dig bara på raka nyheter.”

Detta gäller i högsta grad också lokaltidningen.

”Jag vill se på den som lägerelden i samhället. Där man samlas och gör saker gemensamt. En lokaltidning har en mycket större daglig uppgift än vad många kanske tänker på.”

SVENOLOF KARLSSON

Peter Fellman

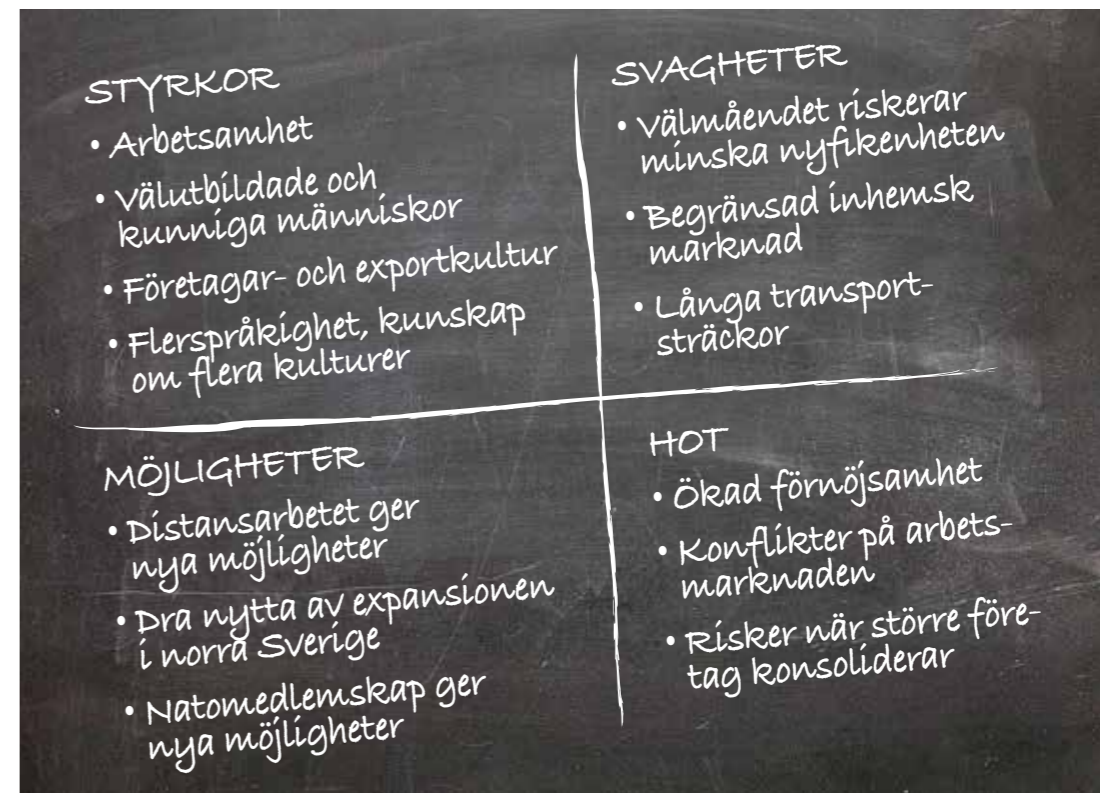
Född: Jakobstad 1963. Är genom föräldrarna Stig Fellman (f. Jakobstad) och Rodhe Björkell (f. Esse) djupt släktförankrad i framför allt Larsmo, Esse och Purmo.

Familj: Hustrun Carina, tre barn – Emma, Filip, Alva – i vuxen ålder.

Bakgrund: Pedagogie magister från Åbo Akademi. Aktiv idrottsman i yngre år, tävlade framför allt i medeldistanstävling.

Första journalistjobbet: ”Jag gick upp till Radio Österbottens redaktion och förklarade att man borde bevaka Stafettkarnevalen. Jag beskrev hur man skulle kunna lägga upp alltsammans. Då fick jag frågan om jag inte kunde ta hand om bevakningen själv.”

Livskvalitet: ”Jag har alltid hållit på med idrott, och nu som 60-åring handlar livskvalitet om att kunna göra så mycket som möjligt av det jag kunde som tjuugoåring. Den andra saken handlar om att vårda sina relationer. Du kan sitta med hur mycket makt och pengar som helst, men är du ensam, så är du ganska ensam.”

Peter Fellmans swot-analys över Österbotten.

Nu får Alisa vara sig själv

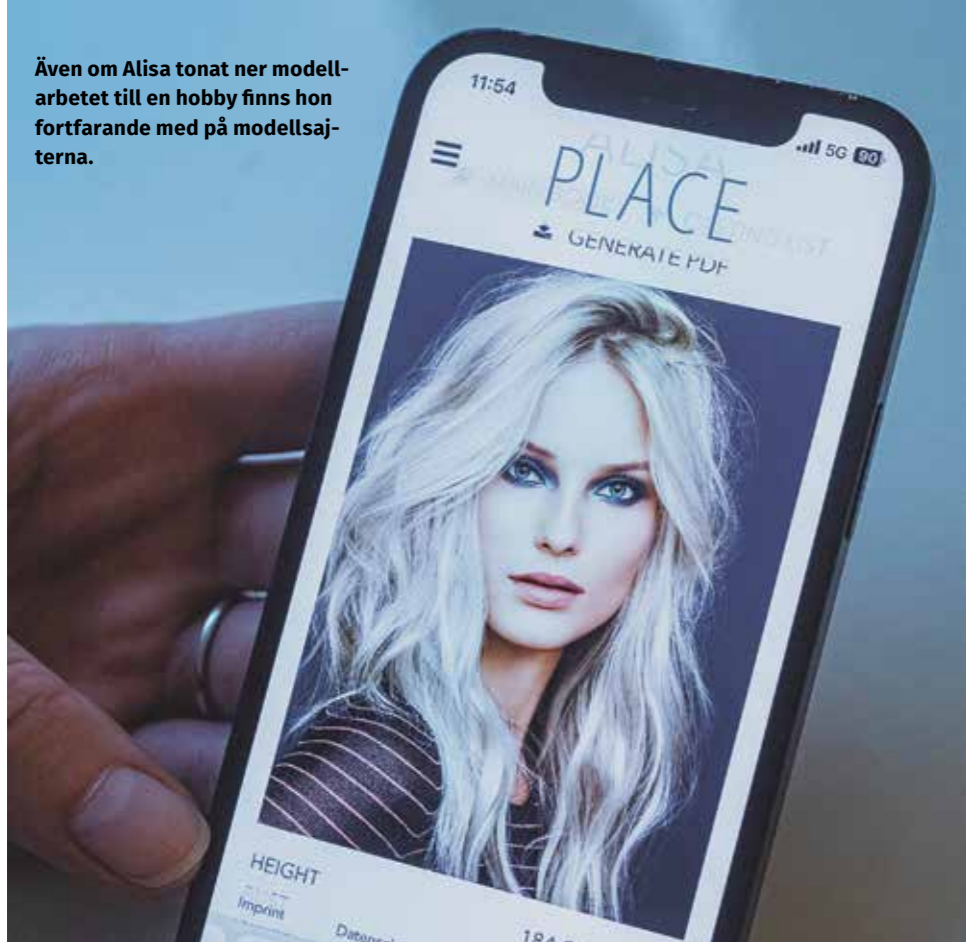
Bara femton år gammal vann **Alisa Forslund** den stora modelltävlingen *Junior Model of the Year* i New York. Det betydde vägen in i en internationell tillvaro av fotosessioner, resor och glamour. Tills hon insåg att det hon ville ha var ett äkta och betydelsefullt yrke. Nu är barn och förskolepedagogik Alisas stora intresse.

Till sist fick Alisa Forslund nog av tillvaron som modell.
Nu studerar hon barnpedagogik och arbetar på daghem.

”När man utnämnde mig till vinnare var jag på väg att svimma”

Päivi Karjalainen

Även om Alisa tonat ner modellarbetet till en hobby finns hon fortfarande med på modellsajterna.

Alisa Forslund, i dag 24, växte upp i Oravais men är numera bosatt i Vasa. Hennes liv har inte följt den vanliga schablonen. Om man i de tidiga tonåren vinner en stor fotomodelltävling i metropolen New York och karriären når ända fram till modellagenturen Elite – då kan framtiden knappast arta sig som ett vanligt tonårsliv. Det låter snarare som ett filmmanus.

Hur kom Alisa överhuvudtaget att intressera sig för att jobba som fotomodell? Låt oss fråga hennes mamma Jaana Forslund.

”Alisa hade hela sin uppväxt ägnat sig åt redskapsgymnastik. Hon tränade rent av med sikte på OS för ungdomar. Men hon blev lång till växten, och det satte gränser.”

Efter gymnastiken uppstod ett tomrum. Det måste fyllas.

Men till saken hörde också att Alisa i skolan fick negativa kommentarer om sin längd och sitt utseende.

Mamma grubblade på hur Alisas självkänsla skulle kunna höjas. Hon tänkte att en hobby som fotomodell kunde göra flickan gott. Många lät förstå att Alisa var vacker, att hon hade förutsättningar för modelljobb.

Mamma och dotter tog kontakt med agenturen Pariss Models i Seinäjoki. Dess

ägare Liisa Kangas fäste sig vid Alisas skandinaviskt nobla utseende, men också vid hennes samarbetsförmåga och målmedvetna karaktär. Snart gick Alisa på modellkurs. Hon tillägnade sig catwalkens hemligheter med smink och frisyr. Alisas löparskor byttes mot högklackat.

”Jag hade aldrig tagit ett steg i högklackade skor, men det kändes genast naturligt och rent av skönt. Jag började faktiskt använda dem överallt, utomhus och till och med i skolan”, säger Alisa.

EFTER ATT HA gått ut agenturens kurs våren 2014 vann Alisa till att börja med första pris i en nationell fotomodelltävling. Liisa Kangas föreslog en kraftmätning på lite högre nivå, nämligen den modelltävling som arrangeras av IMTA (International Modeling and Talent Association), välkänd i modellvärlden. Platsen för den var ingen kråkvinkel precis. Det var New York.

”Först sa både jag och mamma till Liisa, att vi nog inte hade tillräckligt på fötterna för att ta oss i väg så långt. Men på något sätt övertalade Liisa oss”, berättar Alisa.

”Så kom det sig att vi flög till The Big Apple med mamma och pappa. Vi tog det hela som ett

slagsäventyr. På den tiden visste jag ingenting om modellyrket. Inte heller någonting om vilken vansinnigt stor tävling det var fråga om.”

”Vi varken kände press eller hade förväntningar. Vi ville till NY, det hade redan länge varit vår dröm”, säger Jaana.

Det blev stökigt redan på flygplatsen i New York. Mötande människor ville ha autografer och selfies tillsammans med Alisa. De trodde hon var någon berömd person.

”Det var ganska underligt. Alisa fick höra att ’du är visst känd från tv’ och ’du kommer att bli nästa supermodell’, *Americas next top model*. På samma sätt fortsatte det på stadens gator, i hotellhissen och lite varstans. Kanske utstrålade flickan sin karisma redan i det skedet”, förmodar mamma.

”Jag var häpen”, säger Alisa, ”undrade över varför alla kom för att prata med mig. Jag är ju inte på något vis en speciell människa.”

ALISA VAR YNGST i sin tävlingsklass och med sina 185 centimeter också längst. Hundratals deltagare från hela världen var hennes konkurrenter. I tävlingen ingick ronder med bikini, jeans och aftondräkt. Det hela pågick i sammanlagt fem dagar.

I publiken satt mamma Jaana och pappa Tom Forslund som på nålar. Alisa var tävlingsvan från idrotten. Den gagnade henne kanske också nu. Hon var inte synbart nervös.

Men skenet bedrar som bekant.

”När bara tio deltagare återstod på scenen, tänkte jag att mitt namn snart nog skulle komma att ropas upp, och då skulle jag vara petad från tävlingen. När vi bara var tre kvar, tänkte jag att det var då väldigt konstigt att mitt namn inte hördes. När man sedan utnämnde mig till vinnare var jag på väg att svimma. Det var alla tiders chock”, säger Alisa.

Som boren österbottniska stod hon trots allt med fötterna stadigt kvar, gick inte i taket, utstötte inga glädjevärål.

”Många undrade hur jag kunde se så lugn ut. Njöt jag inte av segern?”

”Tom och jag var förstas enormt stolta över vår flicka. I det ögonblicket rann glädjetårarna”, bekänner Jaana.

EFTER TÄVNINGEN VILLE alla deltagande modellagenturer träffa Alisa för att diskutera ett möjligt samarbete med henne. Alisa slöt sitt första modellkontrakt med agenturen Supreme. Och gjorde sina första lärospån i modellyrket.

”Man sa att jag måste banta. Annars skulle jag inte få arbete”, förklarar Alisa. ”Jag vägde då 62 kilo. Men trots att jag senare i Finland gick ner i vikt mer än agenturen önskade, räckte det ändå inte för dem.”

”Jag fick inte ätstörningar, men att gå på

diet påverkade min egen kroppsbild. Jag började fasta. Efter fastan var jag utsvulten och åt mera än jag egentligen skulle. I en sådan spiral pendlade min vikt under sju år.”

Alisa drömde ofta om att hon åt av ”förbjudna” maträtter.

”Jag vaknade våt av kallsvett och tänkte puh, lyckligtvis hade jag inte snaskat i mig av det där på riktigt.”

Men vikten var inte det enda som agenturen kommenterade. Hon måste också bli av med musklerna. Sådana hade Alisa naturligtvis. Utan muskler skulle det inte ha blivit någonting av redskapsgymnastiken. Alisa var bara tillåten att promenera och springa en smula.

”Cykling var också förbjudet”, säger hon. ”I gymmet fick jag bara träna utan vikter. På boxningssäcken fick jag inte slå många slag. Jag kunde ju ha fått muskler.”

Alisa hade en egen personlig tränare. Träningssessionerna var på en och en halv timme sex gånger i veckan.

”Jag åt tre gånger om dagen och sammanlagt aldrig mer än 1 000 kilokalorier. Potatis och bröd fick jag inte sätta i mun. Det var hårt. Jag kände mig ofta svag”, säger Alisa.

Det tog ett år tills Alisas muskler hade försvunnit.

”Jag såg att Alisa hade det jobbigt med sin mat och sitt ätande och försökte naturligtvis se till att hon åt och sov ordentligt. I modellvärlden kan man få höra att två äpplen om dagen är tillräckligt”, säger Jaana.

Mamma upprepade många gånger för sin dotter att om modellyrket gjorde att hon for illa, så skulle hon sluta med det samma.

TROTS ATT DEN utländska agenturen kände till Alisas storlek hände det ibland ändå att det vid ankomsten väntade kläder som hon inte rymdes i. Det uppstod en del egenartade situationer.

Alisa hade en hög arbetsmoral. Det som överenskommits, det gjorde hon. Emellanåt kunde läget vara sådant att det för agenturens del inte gick ”som i Strömsö”. Då kunde mamma föreslå att Alisa skulle avbryta jobbet i fråga och att de skulle flyga hem. Men Alisa gav sig inte.

”Emellanåt var jag orolig. Vad hade jag egentligen gjort när jag uppmuntrat Alisa till modelljobb? Det är en så osund värld! När man till exempel grabbade tag i Alisas midja och kände efter obefintliga ’jenkahandtag’, då gick det överstyr. En känsligare flicka än Alisa skulle lätt ha kunnat utveckla anorexi. Men gudskelov var Alisa så styvnackad och förståndig att allt ändå gick väl.”

Vad har Alisa att säga till blivande modeller? ”Ändra inte på dig själv”, förklarar hon.

”Och banta inte heller bara för att gå i

Kraven på den 185 centimeter långa Alisa var hårda. Med sina 62 kilo måste hon banta. Och musklerna måste hon bli av med.

Päivi Karjalainen

klädtyper dikterade av andra. Håll dig på din kant. Jag är heller ingen vän av vare sig skönhetsoperationer, injektioner, fettsugningar och sådant. Inget av det har jag gjort. Jag tillfrågades som tonåring om jag inte hade funderat på en fettsugning. Det är ganska ofattbart”, säger Alisa.

Eftersom Alisa enligt den första modellagenturen vägde för mycket, bytte hon snart till en annan. Och inte till vilket alternativ som

helst, utan till den berömda agenturen Elite. Men även där fick hon veta att hon bar på för många kilo.

”I något skede fick jag förslaget ’tänk om du skulle lägga på dig tjugo kilo och börja som XL-modell’. Det var rätt bisarrt”, säger Alisa, som numera kvitterar saken med humor.

Innan Alisa anmälde sig till IMTA-tävlingen hade hon aldrig haft en tanke på att behöva banta. Hon var nöjd med sig själv, mätte

”Jag längtade efter ett intressant, äkta och betydelsefullt yrke”

Päivi Karjalainen

Mamma Liisa och pappa Tom gläder sig åt att Alisa nu hittat ett eget arbete – och en egen man.

bra och kände sig stark. Nu i efterhand säger hon att hon egentligen bara ångrar en sak. Nämligen att hon inte valde en internationell agentur som skulle ha godkänt henne sådan hon var.

”Fotomodellbusiness är en hård bransch. På många sätt fick den Alisa att växa. Hon mötte utmaningar hon behövde gå i land med. Lyckligtvis hade hon fötterna på jorden och sinne för proportioner”, säger mamma.

ETT ÅR EFTER segern i modelltävlingen tillbringade Alisa och Jaana sommaren i New York. Alisa lät toppfotografer ta bilder för sin demonstrationsportfölj. Dagarna fylldes också av rörlighetsträning. Mamma och dotter bodde tillsammans i en bostad som också huserade andra modeller.

”Det var riktigt roligt att bo med mamma i Amerika. Hon tog hand om mig. Lagade mat och tvättade kläder. Mamma blev också en öppnare samtalspartner i sällskap med de socialt begåvade amerikanerna”, säger Alisa.

”Vi svetsades ihop väl där ute i världen. Men vi har alltid haft en nära relation, nästan telepatiskt. Vi kan läsa av varandra väl”, säger Jaana.

Under fem år arbetade Alisa huvudsakligen som modell utomlands, främst i Europa. Eftersom Alisa var omyndig, följde mamma

eller pappa eller bägge med på resorna. De stod för trygghet och sällskap.

Föräldrarna gavs också tillfälle till att på nära håll iaktta modelltillvarons ”glamour” – med vårtor och allt.

”På vissa fina middagsbjudningar undrade jag nog vad jag egentligen hade där att göra. Man fick nypa sig själv i armen”, säger Jaana.

En vanlig uppfattning är att det är lätt att arbeta som modell. Men så är det inte.

Det hände att Alisa fick telefonsamtal med besked att hon med ett par dagars varsel skulle infinna sig till fotografering någonstans i världen. Väl på rätt flygplats hade hon en väntande taxi som körde henne till tagningarna. Redan nästa dag kunde returflyget gå till Finland.

Emellanåt tillbringade Alisa ändå veckor eller månader utomlands i modelljobb – till exempel i Tyskland, Grekland, Spanien, Italien, England och Frankrike. Hon engagerades inte minst som smyckes-, smink- och hårmodell.

”Modellerna väljs ut bland många. Man måste resa i ett pressat tidsschema, bo i okänd omgivning och samarbeta med nya människor. Timmarna rinner i väg med sminkning och frisyruppsättning, för att inte tala om den tid som går åt till posering”, säger Jaana.

”På castingar, det vill säga de tillfällen där modellerna väljs ut, kan en modell få napp

kanske en eller två gånger av tio. Oftast får man ett ’tack, men nej tack’ som svar. En fotomodell behöver vara hårdhudad. Man får verkligen inte ta illa vid sig”, framhåller Alisa.

VILKA ÄR MODELLYRKETS goda sidor?

”Lönen. Den är faktiskt bra. Det räckte med att göra två jobb i månaden för att leva gott.”

”Och visst är det kul att bli sminkad och kammad”, säger Alisa.

”Ja, och visst blev den där småblyga och en smula känsliga flickan mycket mer social. Du har fått flänga omkring, träffa folk och lära dig språk. Men åtminstone jag såg det här mest som ett äventyr. Jag saknar inte den där perioden”, säger Jaana, som gläder sig över att Alisa nu hittat ett eget arbete och en egen man – Robin Österlund, studerande i maskinteknik vid yrkeshögskolan Novia.

År 2020 vände Alisa blad i sitt liv. Hennes intresse för internationella modelluppdrag började svalna. Coronapandemin bidrog till beslutet.

”Jag kände mig ofta ensam ute i världen”, säger hon. ”Jag längtade efter ett intressant, äkta och betydelsefullt yrke. Modellvärlden är så ytlig. Egentligen avskydde jag den från första stund.”

Alisa kommer ihåg ett gott råd hon fick

redan i början av sin karriär: lita aldrig på en annan modell!

”Om jag till exempel frågade en annan modell efter en castingadress, var det inte omöjligt att hon gav mig fel adress med avsikt. Atmosfären modeller emellan kan vara väldigt spänd och konkurrensinriktad.”

ALISA INLEDD ETT mer normalt arbetsliv för ungefär tre år sedan genom att prova på att jobba på daghem och med äldreomsorg.

Valet föll på barnen och en utbildning till förstadiepedagog.

”Jag tycker mycket om att arbeta i förskola. Där råder en så positiv anda.”

För närvarande studerar Alisa på Åbo Akademi och arbetar parallellt fem dagar i veckan på daghem. År 2025 väntar examen.

”Barn är äkta. Det är så fint att se hur de lär sig saker och att iaktta hur de upplever världen.”

I Alisas barndomshem fanns det alltid många barn. Jaana och Tom Forslund har varit fosterföräldrar i över trettio år. Var det kanske just därför som det föll sig så naturligt för Alisa att arbeta med barn?

”Vi grundade för några månader sedan föreningen Österbottens familjevårdare rf. Till den rekryterar vi medlemmar som fungerar som fosterföräldrar. Utbildningen tar omkring fyra månader”, berättar Jaana, som gärna ser att familjer kontaktar föreningen.

En ny utbildning inleds nu i mars. Verksamhetsområdet finns längs axeln Karleby-Vasa-Kristinestad.

Det råder stor brist på familjevårdare. Socialmyndigheterna söker ständigt efter flera. I föreningen är Jaana Forslund en av två familjevårdare som fullgjort den långa utbildningslinjen för familjevårdsarbete utöver den ordinarie socialarbetarutbildningen.

ALISA ÄR FORTFARANDE knuten till den amerikanska agenturen Karen Lee Group (KLG) – som i tiden haft berömdheter som Heidi Klum i sitt ”stall”. Hon gör fortfarande också enstaka modelljobb, främst i Finland. Det ger bra biinkomster.

Nyligen medverkade hon också i en roll i filmen *Conversazioni con la solitudine* (Samtal med ensamheten) som knipit pris i bland annat Rom. Det är fråga om en kort modefilm, regisserad av Janiv Oskár och Ilona Lehtonen och ingår i repertoaren för Londons modeveckor, som arrangeras i samband med Fashion Film Festival.

”Mitt tidigare yrke har blivit en hobby. Livet är nu mycket mindre stressigt. Jag får också äta vad jag vill”, säger Alisa, som är lycklig och nu till hundra procent ägnar sig åt det hon vill. Hon tänker inte att hon måste se ut på ett

”Mitt tidigare yrke har blivit en hobby. Livet är mycket mindre stressigt. Och jag får äta vad jag vill”, säger Alisa Forslund.

Päivi Karjalainen

visst sätt, sminkar sig inte och gör inte om sig.

”Jag har varken intresse eller tid för sådant och bryr mig inte heller längre om vad agenterna önskar. Jag är jag. De väljer mig eller så någon annan. Jag försöker följa modellmamma Liisa Kangas viktiga råd. Man ska bara göra sådant som man själv tycker om att göra.”

Vill du avslöja någon liten ”hemlighet” om dig själv?

”Tja, min självkänsla kunde fortfarande

stärkas en del. Och en sak till... jag kan inte sminka mig”, säger Alisa med ett skratt.

Saknar du något i ditt förflutna och vad önskar du av framtiden?

”Jag kan längta efter att göra volter och den känsla av att flyga som jag upplevde i redskapsgymnastiken. Och jag skulle snart vilja ha ett eget hus. Robin och jag har redan sett ut en plats.”

SUSANNE STRÖMBERG

Den osanno lika flykten

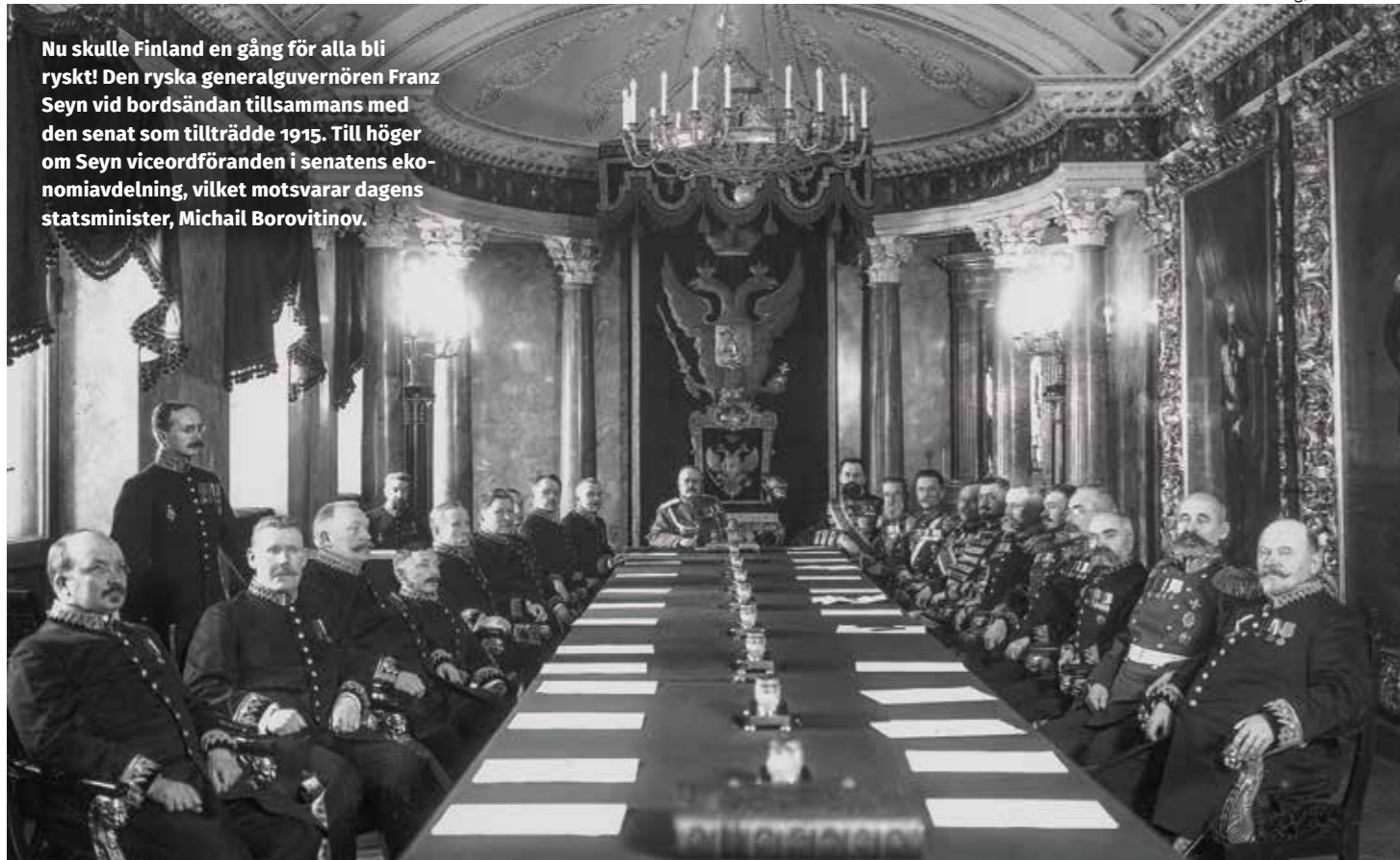
Motståndsmännen Herbert Manns och Edvin Sundquist väntar bakom tiodubbla lås på förpassning från Vasa länsfängelse vidare till det fruktade ryska fängelset Spalernaja. Genast efter nattvaktens rond sätter de sin flyktplan i verket. I det mest kritiska ögonblicket möter ett omöjligt hinder.

Vasa länsfängelse hörde till de första byggnader som restes när Vasa på 1860-talet uppfördes på sin nuvarande plats. Herbert Manns och Edvin Sundquist fick hemlig hjälp av den biträdande förmannen för fängelsets verkstad, Leander Enholm, som därför var tvungen att fly även han.

Beslutet blev att förbereda en väpnad kamp mot ryssarna med utländsk hjälp

Harald Rosenberg/Museiverket.

Nu skulle Finland en gång för alla bli ryskt! Den ryska generalguvernören Franz Seyn vid bordsändan tillsammans med den senat som tillträdde 1915. Till höger om Seyn viceordföranden i senatens ekonomiavdelning, vilket motsvarar dagens statsminister, Michail Borovitinov.

I det förra tidningsnumret beskrevs reaktionerna på Rysslands första försök, 1899–1905, att göra Finland ryskt. Ju mer man från rysk sida tryckte på, desto aktivare blev motståndet, och 1904–1905 mördades Rysslands tre ledande företrädare i Finland – Bobrikov, von Plehwe och Soisalon-Soininen – i attentat. Förryskningen kom av sig som följd av motståndet och de maktkamper som samtidigt skakade om Ryssland. Finland kunde driva fram sitt folkvalda parlament baserat på allmän och lika rösträtt. Men snart började Ryssland åter skriva till förryskningspolitiken, inskränkningar gjordes i mötesfriheten, censuren skärptes på nytt och tillslagen mot sådant som kunde påstås strida mot Rysslands intressen blev allt mer nitiska.

1909 fick Finland en generalguvernör, Franz Seyn, av närpå Bobrikovskt snitt. Ett beslut som satte känslorna i svallning, 1912, var en förordning som ålade lotsarna att använda ryska i tjänsten. Den efterföljande lotsstrejken

slutade med att över hälften av Finlands lotsar sade upp sig i protest.

Världskrigets utbrott och den ryska mobiliseringen den 30 juli 1914 gav anledning att ytterligare skärpa till kontrollapparaten. Lantdagen kunde inte längre inkallas. Som en del av det ryska riket var också Finland i krig. I november 1914 offentliggjordes ett program som syftade till Finlands fullständiga russificering.

HÄR SKA GES några exempel på vad som följde sett i ett Vasaperspektiv. Vasa var vid denna tid den fjärde största staden i Finland och ett självklart österbottniskt centrum.

Den 5 september 1914 sitter stadens populära borgmästare sedan femton år, Ivar Wilhelm Hasselblatt, efter middagen i ett glatt samtal med sin familj och en gäst på tillfälligt besök, då jungfrun anmäler att stadens polismästare, överste Feodoroff, önskar träffa honom. I tamburen möter Hasselblatt förutom polischefen även

ortens gendarmchef Stepanoff och en poliskommissarie Sola.

I tanke att det handlar om något viktigt tjänsteärende bjuder Hasselblatt de tre herrarna in i salen. Med dem följer in i huset då även lotschefen Trachtenberg, platskommendanten Ivanoff, sex gendarmar och en detektiv poliskonstapel. Hasselblatt blir kroppsviterad, och en husundersökning sätts i gång som varar till halv två på natten.

Allt grävs igenom, men bytet blir klen, nämligen ett poem, författat av en ungdom och uppläst vid en kollation några år tidigare, ett tal från samma tillfälle, en uppsats som sonen i huset författat vid en provskrivning i Vasa Svenska Lyceum, en browningrevolver, som Hasselblatt skaffat i samband med storstrejken 1905, och en fågelstudsa inköpt på 1880-talet.

Följande dag går Hasselblatt till jobbet som vanligt, men får via guvernören Nikolai Sillman, som tillträtt i början av året, meddelande om att han av generalguvernören Seyn skilts från tjänsten.

Då Hasselblatt ger sig i väg hem finner han sig bevakad. Feodoroff informerar Hasselblatt om att han av Seyn nu förklarats häktad. Sillman påstår att han inte känner orsaken till häktningen. Följande dag ska Hasselblatt med tåg avfäras till Petrograd, det nya namn som Sankt Petersburg fått en vecka tidigare. Natten får Hasselblatt använda för att förbereda sig, bevakad av tre poliser i hemmet.

Hustrun Alma besluter följa sin man till Ryssland. Ryktet har gått, och några nära vänner hinner göra en kort avskedsvisit hos familjen Hasselblatt, innan det bär i väg till tåget klockan 5 på morgonen.

Tidningarna i Vasa hade inget att berätta om denna händelse, men givetvis visste hela Vasa nästa dag vad som hade skett.

LÅNGT SENARE SKULLE detaljerna avslöjas. Processen hade igångsattes genom en skrivelse, där guvernör Sillman rapporterade bland annat följande till Seyn:

”Den finskspråkiga befolkningen länet är regeringsvänlig, varemot

den svenskspråkiga befolkningen är ytterst hatfullt stämd mot regeringsmakten och dess representanter. Detta är icke heller förvånansvärt, då tjänstemannakåren såväl i hovrätten som i stadsstyrelsen äro svekomaner, som i allt motsätta sig regeringens åtgärder [—]. Hela tjänstemannakåren på orten borde därför med det snaraste utbytas mot andra, regeringsmakten trogna personer.”

Ett par dagar senare informerade polismästaren Sillman om att Hasselblatt hade yttrat flera regeringsfientliga repliker i samband med hälsovårdsnämndens sammanträde.

Hasselblatt och tjänstemannakåren över huvud hade vidare visat vanvördnad mot regeringsmaktens högsta representant på orten, alltså Sillman själv, genom att inte möta vid stationen när han i början av året hade anlänt till staden för att tillträda ämbetet. Borgmästaren och andra tjänstemän liksom stadsfullmäktiges ordförande Lennart Kurtén borde därför avlägsnas från sina befattningar.

Några dagar senare kom besked att Hasselblatt skulle förvisas till kejsardömetns inre guvernement.

Ett par månader senare rönkte Pehr Evind Svinhufvud, som bland annat varit lantdagens talman 1907-1912, samma öde. Han hade som domare i Villmanstrands tingsrätt trogen sin konstitutionella grundsyn vägrat att erkänna Konstantin Kazanski som Finlands nya prokurator, laglighetens högsta övervakare. Seyn befriade Svinhufvud från tjänsten, vilket denne med hänvisning till gällande lag vägrade efterfölja. Tolv dagar senare häktades Svinhufvud och skickades till Tomsj i Sibirien.

Mindre kända aktivister fick mer hårdhänt behandling. Första anhalten blev i allmänhet det beryktade rannsaktionsfängelset Spalernaja i Petrograd, sedan skickades fångarna vidare i olika riktningar.

DET VERKLIGA startskottet för det väpnade motståndet blev det

Hjalmar Procopé

nämnda förryskningsprogrammet i slutet av 1914. Det föranledde den 20 november ett möte på Österbottniska Nationen i Helsingfors, där beslutet blev att börja förbereda en väpnad motståndskamp med utländskt stöd.

Sådant stöd sågs som ofrånkomligt för att en utbildad vapenmakt skulle kunna byggas upp. Många av aktivisterna var välutbildade akademiker och kunde genom sina internationella kontakter snart klargöra att Sverige och Danmark inte skulle ställa upp, medan Tyskland, som hade intresse av att skapa oro i Ryssland, förklarade sig berett att ge unga finländare militärutbildning. Klartecken för en första kontingent på 200 finländare gavs i januari 1915.

Med detta inleddes en värvern, under ledning av den hemliga så kallade Aktiva kommittén, för det som skulle bli känt som jägarörelsen.

I Vasa fick Vasabladets chefredaktör Edvin Sundquist höra

Viktor Granlund

Edvin Sundquist

om saken i februari 1915. När den senare diplomaten och utrikesministern Hjalmar J. Procopé, utsänd av Aktiva kommittén, meddelade Edvin om sin ankomst till Vasa, sammankallade denne några av sina förtrogna till ett möte, nämligen Harald Boucht, Fredrik Wikman, Viktor (”Väinö”) Granlund och Herbert Manns. Boucht var hovrättsassessor, Wikman ingenjör, Granlund byggmästare från Vasa, Manns affärsman.

Vid mötet kunde Procopé berätta att den tyske kejsaren gett order om att den preussiska jägarbataljonen nummer 27 skulle förstärkas, för att utbilda aspiranter från Finland. En av de inblandade i informationskedjan var den ryktbare professorn Edvard Westermarck. Edvin Sundquist åtog sig att bli värvare och agera etappbyrå för Tysklandsfararna.

FÖR SAKEN TALADE att Vasabladets redaktion besöktes av mycket folk. Det borde därför inte väcka speciell uppmärksamhet om

Herbert Manns

Fredrik Wikman

några unga män emellanåt dök upp där. Hösten 1915 var Edvin Sundquist redan etablerad som organisatören av den etappväg som via Vasa ledde över till Sverige.

Viktor Granlund anmälde sig omgående till utbildningslägret i Holstein, Lockstedter Lager. Han kommanderades i april 1916 tillbaka till Finland för värnings- och vapentransportuppdrag, avslöjades den 19 maj och förpassades till Spalernajafängelset.

Herbert Manns, väl förtrogen med skärgården, åtog sig att leda den riskfyllda transporten över Kvarken. Han skaffade en snabb däckad motorbåt och hittade lots och navigatör i Skati-Jon (Jonas Nabb). Under två äventyrliga överfarter fick han över fjorton jägaraspiranter.

De två operationerna hade inte kunnat ske utan ryktesspridning. Det fanns ”så oändligt många landsmän, som gingo ryssarnas ärenden”, enligt Manns egen berättelse. Han pekade själv ut fyra personer han hade att frukta:

Harald Boucht

”Det var på ett hår när att vi huvudstupa störtat ned på fängelsegården.”

Axel Ladau

Leander Enholm

kommissarien Sola, detektiven Sjöblad, poliskonstapeln Vainio och en kvinnlig spion som följde honom, hustru till en känd Vasapolis.

Under resten av hösten 1915 var ryssarna i Vasa så på sin vakt att andra rutter till Sverige måste anlitas. Manns använde i stället tiden till värvningsresor och spionage, tills också han den 28 december med stöd av tre häktningsorder förpassades som rannsakningsfånge till Vasa länsfängelse.

Trots häktningen av Manns kunde rutten över Kvarken åter tas i bruk efter att isen lagt sig, med en topp i trafiken i februari och mars 1916. Omkring 350 jägaraspiranter ska ha tagit sig till Sverige denna väg.

ATT ETAPPBYRÅN FÖR Tysklandsfararna upprättats på Vasabladets redaktion var i sig en fräckhet. Redaktionen låg på Strandgatan 10, mitt emot länsstyrelsen, då lokaliserad i hovrättsbyggnaden, vilket innebar att man från länsstyrelsens fönster bekvämt kunde följa vem som kom och gick på redaktionen. Som desinformationsåtgärd var de unga männen instruerade att säga att de hade ärende till ”Amerikabyrån”, vilket syftade på att de avsåg att åka till Amerika.

På länsstyrelsen hade guvernörens privatsekreterare, Axel Ladau, en av dem som angett borgmästaren Hasselblatt, tidigt gjort sig bekant med Edvin Sundquist. Nu började han komma på allt tätare besök. Han kunde sitta och prata

om ditt och datt i timmar, vilket i sig blev ett problem för en chefredaktör som behövde använda sin tid effektivt.

Det hände att unga män med pjäxstövlar och ryggsäck dök upp i Ladaus närvaro. En gång körde Edvin med spelad ilska ut två finsktalande ynglingar, som kommit för att få instruktioner. Ladau kommenterade småleende: ”Det gör väl inget, de kommer nog snart på nytt.”

Edvin insåg att Ladau förstod vad som var i görningen. Samtidigt hade han själv nytta av besöken, eftersom Ladau förtroligt delgav detaljer om de ryska myndigheternas metoder för att gilla fällor för Tysklandsfararna.

Hur länge skulle Edvin Sundquist klara sig? En lördagskväll i maj 1916, då han var på väg hem till sin bostad, upptäckte han att huset var omringat av gendarmer. Ingen av dem reagerade när att han i deras åsyn passerade tätt förbi dem. Han tog sig hastigt till Smedsby och stannade där över veckoskiftet hos en god vän.

När han på måndagsmorgonen återvände till sitt hem, var inga gendarmer i sikte, men huset var genomsökt. Edvin trodde sig ha förstört alla graverande papper som kunde finnas hemma. Han ringde den lokala gendarmchefen och protesterade mot husundersökningen, uppkallades till förhör omedelbart och anhölls efter en timmes utfrågning. Nu, den 15 maj 1916, var det Edvins tur att förpassas till länsfängelset.

Med detta var alltså tre av de

fyra som träffat Hjalmar Procopé i september fängslade. Endast Fredrik Wikman var på fri fot.

FÄNGELSEVISTELSEN inleddes på traditionellt sätt för Edvin Sundquist: han fick skallen rakad. Första åtgärden blev sedan att söka kontakt med medfångnen Herbert Manns. Att denne ännu inte skickats till Spalernaja berodde på att han drabbats av en blindtarmsinflammation med svåra komplikationer. Han hade i sista stund räddats genom en operation av stadssjukhusets överläkare Ludvig Lundström.

Herbert var som konvalescent så svag att en särskild sjuksköterska anvisades honom, fröken Elli Smeds, som alltså hade tillträde till fängelset. Med hennes benägna hjälp hade Manns kunnat kommunicera med världen utanför fängelsemurarna.

Inom fängelset hade Manns hittat en bundsförvant i Leander Enholm från Sundom, biträdande förman för fängelseverkstaden

och barndomsvän med Edvin Sundquist.

I maj hade en rymningsplan tagit form. Men samma dag som Leander skulle träffa Edvin för att gå igenom detaljerna blev denne häktad. Nu blev målet att försöka få ut två fångar i stället för en. Inte ett särdeles enkelt projekt.

Natten mot den 22 juni bestämdes för flyktförsöket. Det brådskade, då trovärdig information gjorde klart att överflyttning till Spalernaja för både Edvin och Herbert var att vänta vilken dag som helst. En viktig detalj var att Leander med hjälp av tvålavtryck förfärdigat de sammanlagt tio extranycklar som skulle behövas för att öppna alla lås på vägen ut ur fängelset. Med undantag av nycklarna till ytterporten hade han i smyg kunnat testa att nycklarna fungerade.

KLOCKAN 1 PÅ natten inledde vaktknekten sin reglementsenna nattvaktstrond. Då ronden var klar en kvart senare stod

Det beryktade rannsakningsfängelset i Petrograd, dagens Sankt Petersburg, efter stormningen i mars 1917. Av de fångar som då fritogs var ett stort antal finländska motståndsmän.

Leander utanför dörren till Herberts cell. Det mindre av dörrens två lås öppnades snabbt, men i det andra låset bröts nyckeln av. Herbert uppfattade en svordom och hörde att Leander gick i väg. Men så återkom denne med ett bräckjärn och fick upp dörren med ett kraftigt brak.

Ingen verkade reagera över oljudet. Leander smög i väg och låste upp dörren till Edvin, som strax kom tassande med yllestrumpor dragna över skorna. Nästa anhalt var den bastanta porten till fängelsegården, en port vars lås krävde tre olika nycklar. Låsen öppnades snabbt, sedan återstod ytterporten, försedd med två lås. Det mindre låset gav snällt med sig, men för det större visade sig nyckelkopian vara för grov. Leander smet till fängelseverkstaden och återkom med en slidkniv, men det lyckades honom inte att tälja nyckeln smalare.

Goda råd var dyra. Att smyga tillbaka till cellerna lockade inte. När som helst kunde nattvakten göra en rond. Den enda vägen var att ta sig över den fem meter höga muren, alldeles för välrappad för ett erbjudna några fästen.

Leander smög sig åter till snickerverkstaden och återkom med den lilla stege som fanns där. Den minskade avståndet upp till murens krön från fem till tre och en halv meter. I västra hörnet av fängelsegården ställdes stegen mot muren, Edvin äntrade upp på högsta pinnen, varefter Leander klev upp på Edvins axlar. Leander nådde inte upp trots att Edvin baxade på med nävarna.

Det såg ganska hopplöst ut. De tre hittade några rejäla bullerstenar, rullade fram dem till muren och ställde stegen på stenarna. Det hjälpte inte, stenarna sjönk ner i sanden. Ännu fler stenar uppletades, och till sist lyckades Leander stående på Edvins axlar grabba den vassa plåtkanten på murkrönet. Herbert Manns skulle senare beskriva det här ögonblicket så här:

”Det är för mig ofattligt i dag som är, huru Enholm kunde praktisera sig upp på det plåtbeslagna murkrönet. Men upp kom han.

Visserligen pressades blodet fram under nagelbanden, då han drog sig upp med den tunna plåtkanten såsom enda fäste för händerna. Men han höjde sig dock, tills han med en knyck fick armen över krönet. Då var spelet vunnet, och snart var hela mannen där.

Men det var otäckt så plåtarna skrällde. Vi fruktade varje ögonblick få se nattvakten komma. Men Gud ske lov! Han sov visst, ty vi finga vara ostörda.”

Herbert lyckades ta sig upp på samma sätt. Men det svåraste återstod. Hur få upp Edvin? Han var den längste av de tre och både spänstig och stark, men hade alltså inga skuldror att stå på.

”Vi lade oss över muren och sträckte ner händerna. Sundquist samlade sig, tog sats och hoppade uppåt. Han fick tag i våra händer. Men det var på ett hår när, att vi där uppe förlorat balansen. Då hade vi alla tre huvudstupa störtat ned på fängelsegården. Men vi kastade oss instinktmässigt tillbaka och höllos kvar samt finga även Sundquist upp till oss.”

Sedan var det jämförelsevis enkelt att på utsidan ta sig ned för muren. Herbert fick som konvalescent en svindelattack och damp ner på rygg, men kvicknade snart till.

Nu bar det av i sprinterfart ner till stranden, där Vallgrundfiskaren Karl Forsman väntade med sin båt. Några nattflanörer och poliser fanns på den närbelägna fiskstrandkajen, för att ta emot den lilla ångbåt som trafikerade Korsnäs-Vasa och ankom just vid denna tidpunkt. Tack vare detta verkade ingen reagera över flyktingarna.

BÅTFÄRDEN GICK GENOM sundet ut i den yttre skärgården, där kurs togs mot Holmö Gadd på den svenska sidan. Ytterst på Myrgrund låg den senare välkände Ernst August Mitts i beredskap, med uppdrag att leda flyktingarna vidare på hemliga stigar över Sundomlandet, för den händelse de skulle vara förföljda. Men Mitts behövde alltså inte ingripa.

Ännu var de tre emellertid inte

Museiverket

S/S Assistans var byggt som ett räddningsfartyg i Motala, Sverige år 1900 och användes under första världskriget av den ryska krigsmakten. Den 22 juni 1915 satte det i väg på jakt efter de tre rymlingarna från Vasa länsfängelse.

i säkerhet. Halvvägs under överfarten upptäckte flyktingarna svarta, tunga rökmoln i trakten av Koppar-Furuskär. De förstod att de var förföljda och kände snart igen det vitmålade fartygsskrovet av ”Assistans”, som disponerades av ryssarna och som närmade sig dem med all den kraft som ångmaskinerna kunde uppåda. De insåg att de inte skulle hinna undan.

I ett krigsråd beslöt de att de inte skulle låta sig tas levande. Togs de på nytt som fångar, kunde de förvänta sig att bli hängda. Edvin och Leander yrkade att Herbert, som var den skickligaste skytten, när tiden var inne skulle skjuta först dem med sin pistol och sist sig själv. Herbert vägrade.

Nu grep Försynen in, enligt hans berättelse. De hade förvånat sig över en underlig cigarrliknande konfiguration. Den tätnade, svällde ut och antog ett allt hotfullare utseende. Det var dimma, och plötsligt svepte den in ”Assistans”. Men underbarast var att molnvägen var som avskuren med kniv. De tre flyktingarna hade på sin sida fortfarande ett glittrande solsken.

I skydd av dimman kunde Forsman styra vidare och nådde till sist Holmsund. Fyrmästaren sade sig inte under sina fyrtio år i jobbet ha sett en liknande dimbank.

FLYKTEN UPPTÄCKTES klockan 4,15 på morgonen. En kvart senare

var Vasafängelset omringat av ett kompani soldater och genomsöktes från vind till källare. En hel motorbåtsflottilj skickade i väg för att jaga flyktingarna, men råkade i sådan villervalla att tre av båtarna körde på grund och havererade. Telefon- och telegraftrafiken stoppades, järnvägsstationen omringades, alla vägar spärrades och alla resande granskades.

På tredje dagen gjordes ett inspektions- och upptuktningssök i Vasa av ingen mindre än generalguvernören själv, Franz Seyn, åtföljd av en hel armada av gendarmer, detektiver och övriga medhjälpare.

De starkaste och vigaste i hans följe fick befallning att försöka ta sig över muren tre och tre åt gången, med hjälp av den stege som stod kvar. Ingen av grupperna lyckades, vilket fick Seyn att dra slutsatsen att stegen hade satts ut som ett villospår. Man blev säker på att någon i fängelset hade hjälpt till. Fängelsedirektören Boije misstänktes, men hade lyckligtvis varit bortrest på semester då flykten skedde.

Till sist hittade man en syndabock, den nämnde Axel Ladau, guvernörens betroddes man. På order av det ryska krigsministeriet förpassades han till Spalernaja. Graverande var att han inte till fängelsedirektören överstyr en order att Sundquist och Manns skulle sändas till Petrograd. Det

Då tog Hitler fram en papperslapp och läste upp vad Vasabladet skrivit

hade gett fångarna tid att fly.

Sannolikt var dessa misstankar om Ladaus insats befogade. Enligt ett förhörprotokoll i Spalernaja, som Nykarlebyapotekaren Rex Strömberg senare lyckades läsa medan han själv var instängd i fängelset, hade Axel Ladau försökt skydda Edvin Sundquist genom att sprida dimridåer för sin chef.

Vasaborna kunde givetvis inte läsa om allt detta i sina tidningar, samtidigt som alla visste vad som hänt. "I Vasa och omnejd rådde jubel över vår lyckade flykt", berättade Herbert Manns.

Edvin Sundquist tog sig från Holmsund till Stockholm, där han fick fast anställning på Aftonbladets utrikesredaktion. Herbert Manns anmälde sig hos de tyska sjöstridskrafterna och agerade under resten av kriget som spion både för den finländska aktivismens sak och för Tysklands räkning.

Leander Enholm fick arbete som snickare i Sverige och kunde småningom få över hustrun och barnen. Ett brev till Edvin 1920 visade att Leander och hans familj hade haft det ganska motigt. Det är oklart om familjen återvände till Finland.

I efterhand är det klarlagt att fängelsedirektören Boije visste vad som var på gång och därför lämpligt nog hade tagit ledigt just inför flykten.

DET PÅGÅENDE världskriget märktes inledningsvis inte av så mycket i början i Finland. Ryssland inledde befästningsarbeten, delvis med kinesisk arbetskraft. Industrin och livsmedelshandeln gynnades genom stora ryska beställningar. Helsingfors fondbörs rusade.

Hösten 1916 var högkonjunkturen emellertid slut. Kriget började gå allt sämre för Ryssland och försvagade tsarens ställning. Sommaren 1916 bombades Mariehamn av tyskarna, som även förde ubåtskrig både på Ålands hav och i Bottenhavet. Ryssarna, rädda för en tysk landstigning, började placera allt mer trupper längs den finländska kusten.

Vid ingången av 1917, då kriget

redan pågått nästan två och ett halvt år, började bristen på livsmedel och andra förnödenheter att märkas på allvar. Disciplinen hos de ryska trupperna blev allt sämre.

I början av mars 1917, enligt vår gregorianska kalender, inledde arbetarna i Petrograd strejker. Den 8 mars demonstrerade stadens kvinnor för bröd och fred, vilket skulle komma att ge dateringen för den sedermera firade kvinnodagen.

Snart ledde sammandrabbningarna till de första dösoffren. Tsaren skickade soldater för att undertrycka upproret och vägrade tro på beskedet att en stor del av trupperna valt revoltörernas sida. Den 12 mars offentliggjorde en interimistisk kommitté inom riksduman att den tagit över den verkställande makten. En provisorisk regering, ledd av Georgij Lvov, tillträdde den 15 mars. Ännu samma dag avsade sig tsaren tronen.

VAD DETTA BETYDDE för Finlands del förbleknar ofta vid sidan av den självständighetsförklaring som gavs i slutet av 1917. Konsekvenserna var emellertid omvälvande. På bara ett par dagar byttes alla ledande företrädare för tsarregimen ut i Finland. Generalguvernören Seyn och regeringschefen Michail Borovitinov, fängslades och skickades den 16 mars i väg med tåget till Petrograd.

Två dagar senare godkände den provisoriska ryska regeringen det som kom att kallas marsmanifestet, där alla lagar som stiftats för att inskränka på Finlands autonomi upphävdes och politisk amnesti utlovades. Lantdagen – som inte sammanträtt sedan 1914 – skulle sammankallas för att besluta om en ny styrelseform som definierade relationen mellan Ryssland och Finland.

Censuren höll emot till den 16 mars på morgonen, då Vasabladet gav ut ett extrabladd, som snabbt spreds i stor upplaga. I början hade läsarna svårt att förstå att det som hänt verkligen hänt. På kvällen följande dag var strömmen av promenerande livlig i

Österbottens Museum

Etappmän samlade i Stockholm i januari 1917. Etappmännen var de som på olika orter organiserade och genomförde transporter av de unga män som sökte sig till jägarutbildningen i Tyskland.

Vasa och stämningen på klubbar och restauranger hög, men först följande kväll vaknade stadens kommunala myndigheter till insikt "om situationens verklighet", enligt Vasabladet.

Polismästaren Th. Hagman fick omedelbart avsked. De nämnda plågoandarna, ordningskommisarierna Sola och detektivkommisarierna Sjöblad, avpolletterades. Det befanns att Sola nyss besökt Petrograd och då medfört 220 gevär till Vasas polisnärhet inför eventuella oroligheter.

GUVERNÖREN, SOM NU hette Leo Sirelius, flaggade ännu den 19 mars med den utdömda ryska flaggan som om inget hade hänt. Bara tre dagar tidigare hade han och landssekreteraren Jääskeläinen gett order om att alla eventuellt befriade politiska fångar som påträffades åter skulle fängslas. Den 21 mars bortfördes till sist guvernören och polismästaren av en militärkonvoj.

Stort jubel väckte stadsfullmäktigs beslut att åtgärder skulle vidtas "för att få det officiella namnet på Vasa stad [dvs. Nikolaistad] slopat".

Med marsmanifestet bekräftades Finlands återvunna autonomi. De fångelser i Petrograd som inhyst politiska fångar stormades. I Spalernaja kastades arkivet ut på

gården och eldades upp, varefter hela fängelset antändes så att bara de svärtade murarna återstod. En stor del av fångarna i Spalernaja var finländare och många av dem österbottningar.

De som förvisats till Sibirien kunde börja återvända hem. Pehr Evind Svinhufvud blev vid ankomsten till Helsingfors järnvägsstation hyllad som en nationalhjälte. Besked anlände från den provisoriska regeringen att Svinhufvud utnämns till prokurator. En formidabel revansch för en jurist som avsatts och förvisats just för att han vägrat acceptera en olaglig utnämning till samma prokuratorsbefattning.

I VASA FICK borgmästarparet samma typ av mottagande. Ivar och Alma Hasselblatt hade lång väg hem, från Tara i Omskregionen, men den 5 april meddelades äntligen att paret följande dag, långfredagen, väntades med förmiddagståget till Vasa.

Långt före tågets ankomst väntade en kompakt människomassa vid järnvägsstationen. Tåget anlände försenat, då en första mottagningskommitté vid Toby station hade uppehållit borgmästarparet med kraftiga leverop, tal och körsång.

Vid Vasa station stämde militärens musikkår upp Marseljäsen.

Karl Borlin/Museiverket

Vasas borgmästare Ivar Hasselblatt och hustrun Alma tillsammans med prokuratorn och den senare justitiekanslern, riksförståndaren, statsministern och presidenten Pehr Evind Svinhufvud på besök i Vasa. De tre hade nyligen återkommit från sin förvisning till Sibirien.

Då Ivar Hasselblatts resliga gestalt syntes, utbröt ett stormande jubel. En manskvartett framträdde med tidigare förbudna sånger, varefter en trupp marinsoldater hissade borgmästaren högt i skyn och bar honom i gullstol till ingången till andra klassens väntsal, där han från en upphöjd ställning tackade för hyllningarna och speciellt sångerna.

Fortfarande i gullstol bars Ivar Hasselblatt av marinsoldater sedan ett gott stycke upp längs Hovrättsplanaden och hälsades med skallande leverop av tusentals vasabor. "Förvisso gjorde sig många i denna stund reflexionen", kommenterade Vasabladets redaktör Einar Hagman, "att tiderna äro underliga, då borgmästar Hasselblatt nu bars som en triumfator av ryska militärer, medan han för 2 1/2 år sedan på föranstaltande av ryska regeringens myndigheter skamligt bortfördes att försmäkta i fångenskap."

Paret Hasselblatt fick ännu återvända till stationsperrongen, där manskvartetten denna gång framförde "Isänmaalle". Hasselblatt återbördade i sitt tacktal hyllningarna på sin hustru: "Utän henne skulle jag säkert ha gått under där borta. Min naturell är sådan att jag icke skulle ha hållit ut, men tack vare hennes bistånd

och hennes uppoffring har jag gjort det."

ÅREN 1917–1918 skulle fortsätta att vara synnerligen händelserika, präglade av självständighetsförklaringen och det efterföljande inbördeskriget.

Edvin Sundquist återvände till Vasabladet i februari 1918. Det kan vara värt en notering att han långt senare, 1941, skulle komma att förpassas till länsfängelset en gång till.

Anledningen var att hans redaktionskollega Alvar Ohls under pseudonym hade uppmärksammat Hitlers femtioårsdag den 20 april 1939 i mindre smickrande ordalag. Till exempel att rikskanslern en gång hade varit en deklign figur som bött på fattighärbärg och åthutad vandrat omkring bland tiggare. Nu var han Tysklands oinskränkta härskare, men, påminde Alvar Ohls, fortfarande gällde Solons ord: ingen bör prisas lycklig före sin död.

Den tyska beskickningen slog larm om Vasabladets "simpel beteende". En skrivelse ankom från justitieministeriet till stadsfiskalen i Vasa med anmodan att åtala chefredaktören för att grovt ha förolämpat rikskansler Adolf Hitler. Edvin Sundquist frikändes av rådstuvurätten, men Högsta

domstolen fastställde i mars 1941 hovrättens dom, som formulerades vara vållande av missbruk av tryckfriheten.

Domen blev tio månaders fängelse.

Att Vasabladet hade den tyska regeringens ögon på sig visas av att Hitler en gång själv citerade tidningen som ett varnande exempel. Händelsen har återgivits av Sven Hedin, den berömda svenske upptäcktsresanden, som hörde till Hitlers beundrarskara och den 4 mars 1940 mötte honom i Berlin.

Hedins avsikt var att försöka förmå diktatorn att gripa in på Finlands sida i det pågående vinterkriget. Hitler ska då ur bröstfickan ha plockat fram en papperslapp och läst upp för Hedin vad Vasabladet skrivit. Hitler kommenterade sedan enligt Hedin: "Ni kan förstå, herr doktor, att jag inte kan känna någon större längtan efter att blanda mig i Finlands angelägenheter, då man behandlar mig på detta sätt."

Att domen mot Sundquist var politiskt beställd kan inte betvivlas. När han anmälde sig på länsfängelset för att avtjäna sitt straff, noterade medfångarna något som de aldrig sett tidigare: fångvaktaren bar Edvins kappsäck till cellen. Ett beundrande mummel ska ha spridit sig när

medfångarna informerades om anledningen till straffet och fick höra att Edvin vid den förra häktningen hade rymt från fängelset.

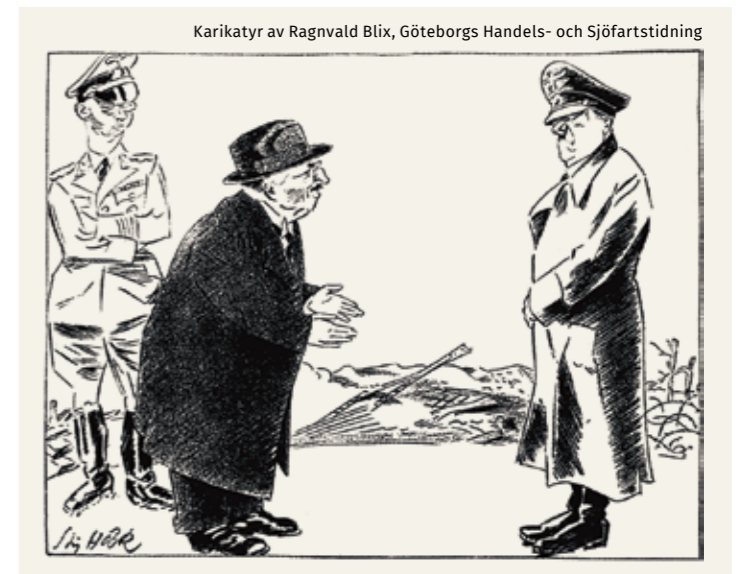
En nådeansökan till president Risto Ryti inlämnades 1941 av 30 välfredjade medborgare, bland dem de ständiga journalistantagonisterna Jaakko Ikola (tidningen Vaasa) och Artturi Leinonen (tidningen Ilkka). Nådeansökan avsågs, men med en juridisk tolkning kunde Edvin Sundquist efter tio veckor i fängelse omfattas av en allmän amnesti relaterad till att fortsättningskriget inletts.

SVENOLOF KARLSSON

Den viktigaste källan till beskrivningen av flykten från Vasa länsfängelse är den bok – *Flykten. Några personliga upplevelser från jägarrensens första skede* – som Herbert Manns gav ut på svenska och finska 1925.

Herbert Manns föddes i Helsingfors 1888 och dog i Helsingfors 1961. Fadern Fredrik Manns var född i Tyskland inom en känd glasblåsarsläkt och emigrerade med sin familj först till ett glasbruk i Sundsvall, sedan vidare till Finland. Fredrik gifte sig 1879 i Himango med Sofia Ejmele. Herbert växte i huvudsak upp i Vasa och bodde där till 1925. Brodern Fredrik var under en längre tid verksam i Jakobstad.

Herbert gifte sig 1921 med sjökaptensdottern Kerstin Elisabeth Emelé, född på Tankar utanför Gamlakarleby. Herberts sön dotter Marjukka Manns har tillhandahållit fotot av honom.

Ingen kunde ha gissat att Adolf Hitler, när hans gode vän, den berömda upptäcktsresanden Sven Hedin besökte honom den 4 mars 1940, skulle ta fram en papperslapp och citera Vasabladet.

Gun-Marie Wiis

Reglerbar vattenkraft har ett stort extravärde i att kunna balansera de allt större variationerna i elproduktionen. Finnholmens kraftverk i Esse.

Finland numera Europas extremland

Ingenstans i Europa är elpriserna numera så höga – och låga – som i Finland. Och i pressade lägen är vårt land helt beroende av Sverige.

Finland har blivit Europas extremland i fråga om elpriserna. Under 2023 hade Finland flest timmar av alla med minuspriser på elen, 467 av årets 8760 timmar, det vill säga var nittonde timme. Samtidigt som Finland under perioder också hade den dyraste elen i Europa (78 cent/kWh).

Detta sett till elpriserna på elbörserna.

Trenden har fortsatt under 2024. Fram till den 10 februari låg Finland i Europatoppen både i fråga om antal timmar med minuspriser (42) och i fråga om det högsta elpriset (osannolika 1,89 euro/kWh den 5 januari).

Den här situationen är knappast tacksam för någon utom de riktigt professionella elhandlarna, som mestadels finns i Danmark. Förutsättningen för dem för att tjäna pengar ligger framför allt i snabba prisvariationer.

Hur har vi fått den här utvecklingen?

En viktig förklaring är att Finland geografiskt ligger i utkanten av det europeiska elsystemet. En annan att en allt mindre del av Finlands elproduktion är planerbar.

EN BLICK PÅ kartan visar att Finland teoretiskt som mest kan importera el från Sverige till effekten 2 800 megawatt (MW) och teoretiskt som mest exportera 2 400 MW. Detta genom två stolpledningar mellan länderna norr om Bottenviken och två elkablar (Fenno-Skan 1 och 2) mellan Forsmark på den svenska sidan och Raumo respektive Åbo på den finländska sidan.

Söderut finns två elkablar på sammanlagt 1 000 MW till Estland (Estlink 1 och 2), kopplade till det finländska stamnätet i Esbo respektive Borgå.

Mot Ryssland, som länge var storleverantör av el till Finland, är elledningarna av kända skäl numera stängda. Teoretiskt kan Finland alltså som mest importera ungefär 3 800 MW el och exportera 3 400 MW.

Som jämförelse har Sverige elva utlandsförbindelser med sex län-

der för storskalig elöverföring i alla väderstreck. Maximal överföringskapacitet i teorin 10 725 MW export och 10 410 MW import.

ELNÄTET KAN beskrivas som ett kommunicerande skäl. Elen ska från sina produktionsställen via fysiska ledningar överföras för användning av dem som köpt elen. Som följd av variationerna i elanvändningen och elproduktionen förändras flödena oupphörligt.

Vad som komplicerar saken är att ledningarna ofta inte kan användas upp till den kapacitet som de är konstruerade för. Detta kort uttryckt av driftsäkerhetsskäl, på grund av elens komplicerade fysikaliska egenskaper och för att ledningskapacitet ständigt måste hållas i beredskap för oväntade störningar (till exempel kraftverk som plötsligt måste kopplas från nätet).

Flaskhalsar i elnätet är ett stort problem framför allt i Sverige. En anledning är att landets elsystem i sin början konstruerats för överföring av el från norr (där den mesta elen produceras) till söder (där den används) och inte i högre grad för öst-västliga flöden.

En annan anledning är den

obalans som skapats i det svenska elsystemet genom nedstängningen av sex kärnreaktorer, som ur ett systemperspektiv låg strategiskt utplacerade i elsystemet i söder.

ATT EN ALLT mindre andel av elproduktionen kan planeras och givetvis ihop med vindkraften och solkraften, vars produktion styrs av vädrets nyckfulla gudar. Trots att väderprognoserna förbättrats är erfarenheterna hittills entydiga: ju mer vind och sol, desto större blir avvikelserna från prognos.

Den överlägsna metoden för att balansera variationerna i nätet är reglerbar vattenkraft. Men med dagens stora vindkraftutbyggnad i Sverige räcker vattenkraften inte längre till, har systemoperatören Svenska kraftnät kommunicerat.

Ett ungefärligt mått på reglerbarheten hos den svenska vattenkraften (av totalt installerade 16 300 MW) är 7 000 MW, för korta akuta regleringsinsatser en något högre nivå.

I Finland, där vattenkraftens installerade effekt är 3 150 MW, är regleringspotentialen långt mindre. Till exempel klarade den finländska vattenkraften att producera som mest 2 388 MW under

det extrema elbehovet under årets första vecka.

Med tanke på den fortsatta planerade storskaliga utbyggnaden av vindkraft i Finland och Sverige är det bäddat för att produktions- och prissvängningarna framöver kommer att öka ytterligare.

Till detta kommer att även solkraften, särskilt storskalig sådan, bidrar till volatiliteten. Ett exempel gavs i Danmark den 31 augusti i fjol, då växlande molnighet över en solcellspark på 300 MW i Jylland förbrukade nästan alla effektreserver som fanns tillgängliga.

”Vind är enkelt i jämförelse. Den försvinner inte på några sekunder, men moln kan komma från ingenstans”, förklarade Klaus Winter, direktör i danska Energinet i en intervju för Ny teknik.

HUR SÅG LÄGET ut under årets första vecka, då temperaturerna varje dag åtminstone någonstans i Österbotten var nere på -30 grader?

Med facit i hand vet vi att allt gick bra. Men det fanns inte utrymme för några stora störningar. Vad hade till exempel hänt om Olkiluoto 3, vårt största kraftverk på 1 600 MW, plötsligt hade kopplats bort från nätet? Så som oplanerat skedde flera gånger under fjolåret.

Som Fingrids statistik nedan visar var elanvändningen som störst, 15 083 MW, den 3 januari klockan 18.28. Av detta produceras 12 132 MW på hemmaplan, medan 2 951 MW importerades. Importkapaciteten låg inte på maximum, men nära.

Fingrid gick upp i höjd beredskap och var tydligt i sin information: läget beskrevs som ”synner-

ligen känsligt” för störningar. Två dagar i följd väjdade Fingrid till allmänheten att försöka begränsa sin elanvändning, särskilt under de timmar då elanvändningen normalt är på topp, kl. 8–10 och 17–22.

Detta, tillsammans med det extremt höga elpriset, fick också effekt genom en sänkt elförbrukning på uppskattningsvis 1 000 MW.

Finland klarade alltså läget tack vare god beredskap, respekt hos medborgarna för lägets allvar och också ett mått av god tur. En incident, som hade satt i gång en kedjereaktion – inte ovanligt när oförutsedda saker inträffar – skulle under den extrema kölden ha kunnat få mycket allvarliga följder.

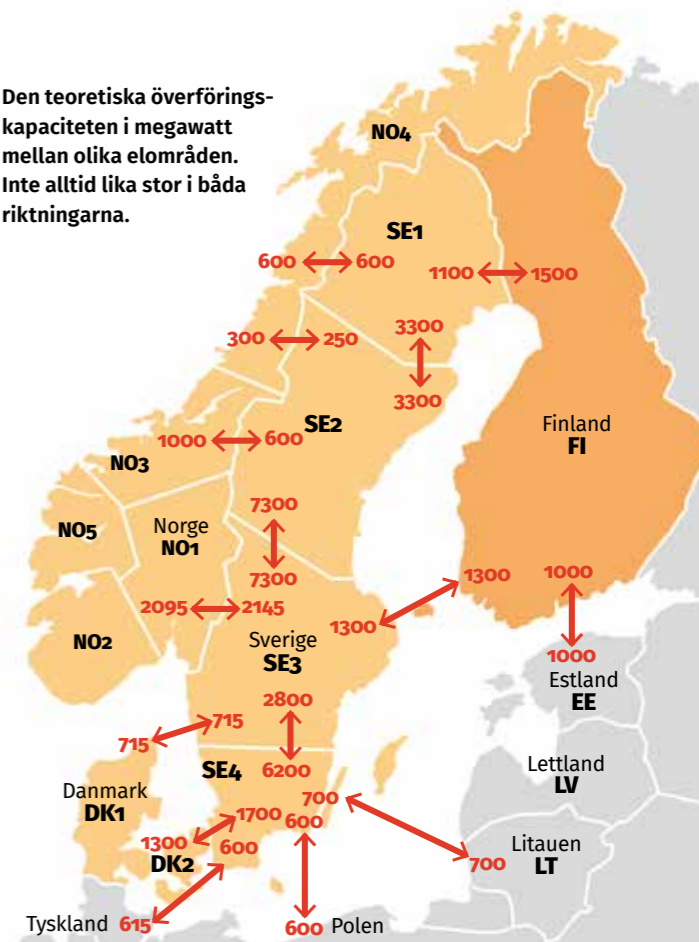
VILKA SLUTSATSER kan dras av detta?

En är att Finlands goda tur faktiskt till en del berodde på vädergudarna, nämligen genom att vindkraften under den kritiska januariveckan producerade oväntat mycket el, i genomsnitt på nivån 1 500 MW, närmare 25 procent av den installerade effekten.

Detta översteg betydligt den schablon för vindkraftsproduktionen vintertid (baserad på väderstatistik) som Fingrid använder i sina modellberäkningar, nämligen 6 procent. Det vanliga vid långvariga högtryck som ger kallt vinterväder är att det blåser bara lite eller inte alls.

En annan slutsats är att Finland i ett läge som detta i mycket hög grad är beroende av Sverige. Även Estland kan bistå till en del, men man ska ha klart för sig att det i vanliga fall är Estland som importerar el från Finland.

Den teoretiska överföringskapaciteten i megawatt mellan olika elområden. Inte alltid lika stor i båda riktningarna.

Om Sverige och Estland själva är i ett läge med elbrist, kan Finland räkna med att få betala ett mycket högt pris för att de ska skicka den el de själva importerat vidare till oss.

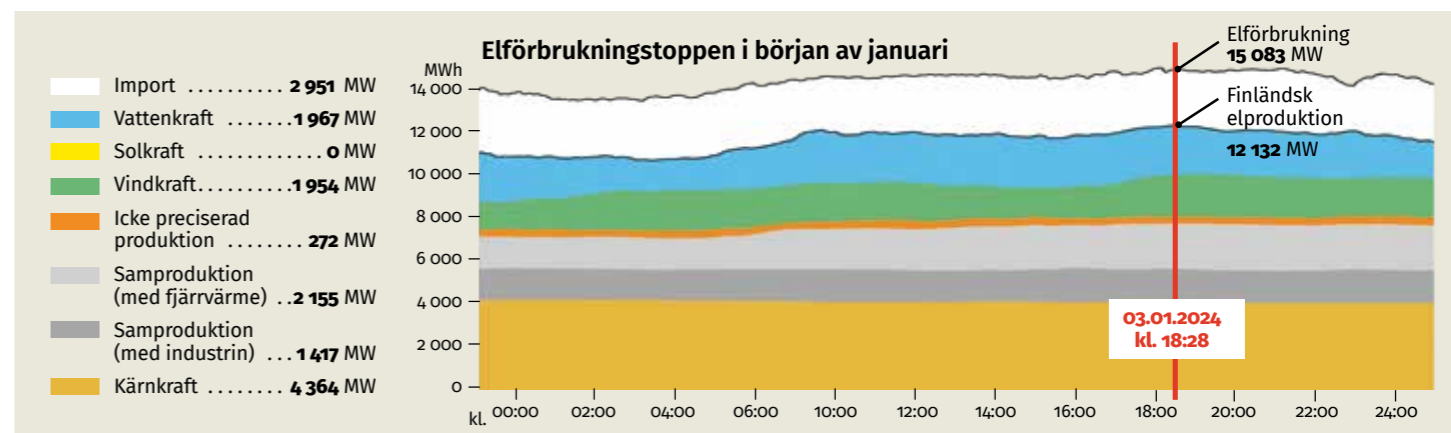
I kort sammanfattning är några av Finlands alternativ:

- Bygga ut mer planerbar kraftproduktion.
- Kraftfullt öka förbrukarflexibiliteten, det vill säga elanvändarnas möjligheter och vilja att anpassa sin elanvändning utgående från elproduktionen och elpriset.

• Ställa krav på elproducenterna att de ska bidra med stödtjänster i den balansering av elsystemet som Fingrid och Svenska kraftnät ansvarar för.

• Förändra designen av elmarknaden, till exempel hur el och tillgänglig effekt (planerbar kapacitet för att producera el) prissätts. Problemet är att nationella särregler inte är förenliga med det som är tänkt att vara en internationell marknad.

SVENOLOF KARLSSON

Allt mera utmanande att planera elnätet

Gränssnittet mellan planerad och förverkligad framtid är Johnny Hagas vardag. Elnätet måste dimensioneras rätt. De många projekten inom vindkraften och solkraften gör uppgiften extra utmanande.

Väggen i Johnny Hagas arbetsrum domineras av en stor karta som han själv ritat. Den innehåller bara det väsentliga: streck i olika riktningar och vindlingar från tavlan övre högra hörn ner till dess nedre regioner — med tillägg av en massa små cirklar, pilar, siffror och mer eller mindre tydbara förkortningar. Plus ännu en viktig detalj: färgerna växlar mellan blått, rött och grönt.

Dechiffrerad beskriver kartan hur regionnäts- och stamnätsledningarna sträcker sig mellan Ylivieska i norr och Toby i söder, vem som äger dem, var de olika elstationerna finns placerade, var gamla och nya anslutningar finns inplanerade och vilken effekt de är dimensionerade för.

Precis som i ett pussel måste alla bitar passa in. De ledningar och det elsystem som Herrfors Nät ansvarar för måste rymmas inom en rad gränsvärden, anpassade till de olika typer av elek-

triska fenomen som påverkar elflödena och som i slutändan bestäms av naturlagarna.

MEST AV ALLT är regionnätchefen Johnny Hagas planeringsarbete i dag relaterat till vindkraften. Var kan el från nya vindkraftsparker tas in i nätet, och hur mycket tillkommande effekt tål det?

Vad blir det av de olika projekten efter att de fått alla tillstånd på plats och har skrivit anslutningsavtal med Herrfors Nät? Kommer investeringsbeslut verkligen att fattas?

För regionnätsägarna och Fingrid, som ansvarar för Finlands stamnät, har vindkraftsboomen förändrat perspektivet fullständigt.

”Vi behöver inte mer elproduktion för egen del i Österbotten. All den nytillkommande elen behöver därför överföras härifrån, i dagsläget framför allt söderut”, säger Johnny Haga.

Johnny Haga, till höger, och Kari Vaara inspekterar elstationen i Olmala, Ylivieska. Den observanta iakttagaren noterar att det numera övergivna koncernnamnet Katternö fortfarande finns med på skylten.

Det betyder att elen måste in på de ”riksvägar” som Fingrids stamnät utgör. Men riksvägarna börjar vara maximalt trafikerade. Och elsystemet är från sin början konstruerat för att Herrforsregionen ska importera el, inte exportera den.

Vilket går tillbaka på att landskapet led av ett kroniskt elunderskott fram till den utbyggnad av produktionskapaciteten som Herrforsbolagen inledde från och med 1990-talet.

SOM TIDIGARE berättats i denna tidning har både Herrfors Nät och Fingrid satt stopp för nya anslutningar till sina nät i landskapet fram till åtminstone

2027, fränsett småskaliga anläggningar under en megawatt. Mer el rymts helt enkelt inte in i nätet.

När Fingrids aktuella byggprojekt — en ny 400-kilovoltsledning mellan Jylkkä i Kalajoki och Alajärvi, också det beskrivet tidigare — tagits i bruk kommer ny storskalig kapacitet att bli tillgänglig också för Herrfors regionnät.

”Med denna nya Fingridledning på plats frigörs kapacitet på den så kallade Strandlinjen, som bland annat passerar Ventusneva, Katternö, Jussila och Toby. Det öppnar för att vi ska kunna koppla in upp till 1 100 megawatt ny elproduktion i regionen”, säger Johnny Haga.

1 100 megawatt motsvarar effekten hos en kärnreaktor. Samtidigt är detta nästan ingenting jämfört med de havsvindkraftsparker som är under planering i Bottniska viken. Enbart den planerade vindkraftsparken Laine utanför Jakobstad projekteras för en kapacitet på 2 500–3 750 megawatt.

Att ta in sådana mängder el i elnätet på landbacken är tämligen otänkbart. Inte minst med tanke på att Laine är bara en av ett stort antal enorma havsvindkraftsparker under projektering från norddelen av Bottenhavet till syddelen av Östersjön.

”Havsvindkraften förutsätter i praktiken en koppling till vägtag. Ännu är ingen på gång med det i regionen”, konstaterar Johnny Haga.

Johnny Haga, Herrfors Nät regionnätchef. Har rötterna i Kronoby, men arbetar till vardags med kontoret i Vasa som bas.

DE GÄLLANDE anslutningsavtalen för vindkraft i Herrforsregionen täcker in 344 megawatt. Av dem är i dagsläget ungefär 140 megawatt i drift, fördelat på fem vindkraftsparker: Puutikankangas (Ylivieska), Kröpuln (Munsala), Storbacken (Oravais), Mörknässkog (Oravais) och Jeppo Vind (Jeppo).

De omkring 200 återstående megawatten gäller vindkraftsparker under byggande: Sandbacka (Nykarleby-Vörå), Storbötet (Nykarleby-Vörå) och Lotlax (Vörå).

Närmare tjugo planerade vindkraftsparker som kan bli aktuella för anslutningsavtal med Herrfors Nät efter 2027 finns för ögonblicket markerade på Johnny Hagas karta — nämligen i Vörå, Nykarleby, Kauhava, Pedersöre, Kronoby, Vetil, Karleby, Toholampi, Ylivieska och Alavieska.

Till detta större solkraftspark i Kronoby, Vetil och Toholampi.

”Många av de här projekten är emellertid i ett tidigt skede av processen. Alla kommer knappast att förverkligas. Och nya tillkommer sannolikt”, förmodar Johnny Haga.

Avgörande är investeringsbeslutet. Men osäkerhet råder om hur elpriset kommer att utvecklas. Ju mer vindkraft, desto lägre blir logiskt sett elpriset och desto svårare blir det att räkna hem lönsamhet. Om inte ny stor

Päivi Karjalainen

Kari Vaara, nyutnämnd utvecklingschef för Herrfors Nät, ansvarar för utvecklingen av nätegen. Till vardags med kontoret i Ylivieska som bas.

Herrforsgruppens nätområde med de ledningar som hör till stamnätet och regionnätet och med de åtta vindkraftsparker, som har anslutningsavtal med Herrfors Nät, markerade.

efterfrågan på el uppstår och förändrar förutsättningarna.

”Solcellsparkerna är ett nytt spelkort. Vi får ofta förfrågningar från intressenter i branschen. Solcellsparker har lägre anläggningskostnader än vindkraft, men färre drifttimmar. Ofta projekteras de på gamla torvtäkter”, säger Johnny Haga.

DET JOHNNY HAGA inte kan kompromissa om gäller kraven på robusthet i regionnätet. Detta ska klara att bemästra de fysiska företeelser som dimensionerar säkerhetsmarginalerna i elsystemet, företeelser som bland annat beskrivs med begrepp som spänning, rotationsenergi, kortslutningseffekt, reaktiv effekt och rotorvinkelstabilitet.

De här många parametrarna är starkt kopplade till var i regionnätet elproduktionen och elförbrukningen finns. Det innebär en ny utmaning att så mycket storskalig elproduktion, alltså vindkraftsparker, byggs i glesbebyggda områden i regionnätets ytterkanter.

”Handlar det om riktigt stora vindkraftsparker — säg 150–200 megawatt — behöver vi sannolikt hänvisa aktörerna till Fingrid. Med sådan elproduktion kräver parken en egen 110-kilovoltsled-

ning, och ju längre ut i periferin, desto större blir svårigheten att hantera alla de fysiska systemkraven.”

”För balansens skull i elnätet skulle vi gärna få någon ny stor elförbrukare till exempel i Nykarlebytrakten”, tipsar Johnny Haga.

RÄTT DIMENSIONERING av elnätet på varje given plats är sammanfattningsvis centralt för ett effektivt och säkert elsystem. Vilket också sammanfattar den ständiga utmaningen för Johnny Haga:

Prognoserna för det framtida effektbehovet inom nätområdet måste träffa rätt — åtminstone tillräckligt rätt. Herrfors Nät kan inte göra stora investeringar på spekulation.

”Risken är att vi gör en kraftfull och kostsam utbyggnad på ett avsnitt där kapaciteten sedan inte behövs. Till exempel för att en planerad vindkraftspark av något skäl inte blir av”, säger Johnny Haga.

Ett starkt argument för alla aktörer med behov av en större elanslutning att i god tid kontakta Johnny Haga och hans kolleger för en genomgång av sina framtidsplaner.

SVENOLOF KARLSSON

”Billigt räcker inte, elen måste vara billigast”

Eldriven borrhning i Bolidens multimetallgruva Kevitsa i Sodankylä. Nickel och koppar-koncentrat, som även innehåller kobolt, platina, palladium och guld, utvinns. Arbetet här sysselsätter ungefär 570 personer.

”Talet om konkurrenskraftig el räcker inte för oss. Vi måste ha billig el. För vi måste vara billigast”, säger Mats Gustavsson, Bolidens energidirektör. Nyligen tvingades bolaget stänga ner Europas största zinkgruva.

Mats Gustavsson, mångårig energidirektör på Boliden, har de senaste åren ofta återkommit till elprisets roll för den tunga industrin.

”Kostnadssidan är helt avgörande för vår bransch. Men min iakttagelse är att man i debatten duckar för frågan”, säger han.

I Finland driver Boliden tre stora verksamheter: en multimetallgruva i Kevitsa, ett koppar- och nickelsmältverk i Harjavalta och en zinkfabrik i Karleby.

”Med den verksamhet som Boliden har, riktad till en världsmarknad, är det avgörande att arbeta med kostnader. Priserna för våra produkter sätts på LME-börsen [metallbörsen i London], vi måste skapa utrymme på kostnadssidan för att klara de stora volatila svängningarna på me-

tallpriserna. Och elen är för oss ofrånkomligt en stor del av kostnadsbasen”, säger han.

”När jag då tar del av framtids-scenarierna om all kraft som kommer att behövas framöver och tittar på *levelized cost* [kraftslag jämförs med avseende på kostnad per producerad kWh under hela kraftanläggningens livslängd] för landbaserad vindkraft, havsbaserad vindkraft och kärnkraft, så ligger den kostnaden långt över vad industrin hittills har baserat sig på.”

”Slutsatsen kan bara bli att industrin framöver måste acceptera ett högre elpris. Och att elproducenten måste acceptera en lägre intäkt”, säger Mats Gustavsson.

”Till det här kommer att EU bygger på en marknadsmodell

med marginalprissättning som innehåller kostnaden för koldioxid, och att vi kan se en tydlig trend och intention att politikerna vill få upp priset på koldioxid ytterligare. Med det drivs elpriset ju upp ännu mer.”

Frågan för investerare i elproduktion blir varför de ska rabattera ett pris till industrin, säger Mats Gustavsson, som befarar att delar av den elintensiva industrin slås ut.

”Man orkar inte bära elkostnaden. Vi har redan haft en rätt stor utslagning av aluminiumindustrin i Europa. Det började under sista kvartalet 2022 när elpriserna gick upp jättehögt. Sedan har de inte gått ner till en nivå där man skulle ha kunnat återstarta de här aluminiumsmältverken. Är det bra

eller dåligt? Det måste man ta ställning till.”

VAD BETYDER DEN här utvecklingen för Boliden?

”Vad gäller kostnadsdelen har vi försäkrat oss om att vi i närtid mår hyfsat bra. Men över tid kommer också vi att möta det här på allvar. Med de avkastningskrav vi har kommer vi att få svårare att driva verksamheten. Det blir ju konsekvensen.”

”Har du för höga kostnader, så blir effekten att du skjuter på dina reinvesteringar. Det är så du börjar. Sedan skjuter du på dina investeringar. Sedan kör du på cash. Sedan stänger du.”

Så Boliden drivs till andra delar av världen?

”Du kan inte flytta en gruva, men inte heller driva en gruva

som inte är lönsam. I Boliden tvingades vi förra sommaren stänga ner Europas största zinkgruva, Tara i Irland, och sätta den i *care maintenance*. En anledning var höga energikostnader.”

”I Irland är jag tvungen att köpa gas som konverteras till el. Så problemet var priset på den brittiska naturgasen. Vi fick skicka hem 650 personer. Oavsett om du har jättefin metall i backen så kan du inte plocka upp den om det inte är lönsamt.”

”Det här sker samtidigt som vi i Boliden elektrifierar vår gruvverksamhet fullt ut. Talet om konkurrenskraftig el räcker inte för oss. Vi måste ha billig el. För vi måste vara billigast. Vi är här i Sverige och Finland långt ifrån marknaden rent geografiskt. Vi har relativt höga löner. Vi har väl-

digt tuffa kravställningar miljö- och klimatmässigt. Vi har ett ganska tufft klimat.”

Om man sätter siffror på elen, vad är billigt?

”I industrin har vi legat och jobbat omkring 30–40 euro per megawattimme. Medan *levelized cost* på vind på land kanske är runt 40–50 euro. I sjön är siffran för vindkraften 60–90 euro. Kärnkraften ligger väl också på den nivån.”

SVERIGE ÄR DELAT i fyra elområden, vart och ett med sitt elpris, och de två elprisområdena i Norrland har traditionellt haft den billigaste elen, vilket gynnat den tunga industrin både i norra Sverige och i Finland – mycket av den el som Finland importerar produceras av den norrländska vattenkraften.

Ett trendbrott verkar emellertid ha skett. Elen är numera ofta lika dyr i norra Sverige som i söder. Hur påverkar det industrin?

”Det är riktigt dåligt. Vi såg hur elpriset steg i augusti-september 2022 och hade sedan en jätteuppgång i november-december. Alla skylldes på kriget i Ukraina, men det började före det. Så det har inte med det att göra.”

”Det var vindstilla. Det var kallt. Det var is i älvarna. Vilket det är varje år. Och man hade enorma problem inom vindkraften med isbildning. Efter detta har priset inte fallit tillbaka till den nivå som vi låg på, utan det

stannade 100 procent upp. Där ligger det i dag, och det är inte bra.”

Till detta de allt större systemkostnader som hör ihop med elen.

”Det är precis som med järnvägsunderhållet i Sverige. Det har bara skjutits på. Nu har kostnaderna för den ojorda systemutbyggnaden i Europas elnät bulkats upp till 558 miljarder euro, enligt den europeiska tillsynsmyndigheten Acer.”

”Tittar du på elräkningen framöver, så är risken att nätkostnaden kommer att vara den största delen. Och den är inte förhandlingsbar. Vi ser inom Boliden i dag att vi har väldigt olika pristariffer på de orter där vi är verksamma. Generellt kommer den här kostnaden bara att öka. Till det kommer bristande produktionskapacitet för nätutbyggnaden. Så det här kommer att ge förseningar i energiomställningen.”

Svenska kraftnät nämnde nyligen att man byggt 2 000 kilometer nya ledningar mellan 2000 och 2020 och nu under de följande tjugo åren planerar att bygga 7 000 kilometer till.

”Den siffran är inte realistisk. Det kommer inte att ske”, säger Mats Gustavsson.

SVENOLOF KARLSSON

För den elintensiva industrin i Finland och Sverige räcker det inte att elen är billig. Den måste vara billigast, verksamheten måste kunna vara lönsam, säger Bolidens energidirektör Mats Gustavsson.

Alla råvaror är lokala och elen produceras lokalt. ”Som ett exempel ur en skolbok hur man producerar bio-baserade bränslen”, säger Nordfuels vd **Matti Asikainen** om den miljardsatsning som planeras i Haapavesi.

Miljardsatsning på gång kring syntetiskt bränsle

Nordfuel, med Katternö Kraft som huvudägare, har i flera år planerat för en fabrik för bioetanol i Haapavesi. Nu tas planerna ett steg vidare. Samarbete har etablerats kring en förstudie för produktion av e-metanol tillsammans med svenska Liquid Wind. Det är en nöjd vd för Nordfuel, Matti Asikainen, som talar om hur företaget både kommer att bli en föregångare i Finland och ett gott exempel för alla andra som vill satsa på elektrobränslen. Planerna på produktionsanläggningen gäller inte bara bioetanol,

utan också biogas, lignin, ren koldioxid och gödsel.

”Det finns en stor efterfrågan på alla produkterna. Fossila bränslen måste ersättas med bio-bränslen, inte bara i bilarna utan småningom också i fartyg och flygplan”, säger Matti Asikainen.

Nordfuel är ett helägt dotterbolag till Kanteleen Voima som i sin tur har Katternö Kraft som huvudägare. Det är det gamla torvkraftverket i Haapavesi som nu får nytt liv.

Fabriken för bioetanol utnyttjar i sin produktion restproduk-

ter av trä och flis från den lokala träförädlingsindustrin. Asikainen är noga med att poängtera att inte ett enda träd fälls enbart för Nordfuels produktion.

EXAKT HUR produktionen kommer att se ut i framtiden klarnar när Nordfuel valt teknologin för sitt biokraftverk. Det ska ske ännu i början av det här året. Klart är att det lignin som först var tänkt att bli bränsle i fabriken kommer att kunna användas även till annat.

”Vi utreder möjligheterna att

förädla ligninet ett steg vidare, möjligheterna är många. Ju mer förädlade produkter vi kan producera, desto större är mervärdet för näringslivet”, säger Matti Asikainen.

Den investering som planeras i Haapavesi är betydande. Förutom själva fabriken för bioetanol planerar företaget Puhuri, även det med Katternö Kraft som huvudägare, bygga vindkraft i närheten av kraftverksområdet. Vindkraften ska förse fabriken med el. Svenska Liquid Winds roll blir att förädla produkterna vidare.

Totalt uppgår investeringen till omkring två miljarder euro, varav Nordfuels andel ligger på omkring en halv miljard. Investeringsbeslut ska enligt plan kunna fattas i slutet av 2025. Att bygga fabriken tar sedan ett par år i anspråk. Med andra ord ska produktionen kunna inledas i början av 2028.

VART OCH ETT av de företag som deltar i projektet fattar sina egna investeringsbeslut. Hittills har Nordfuel fått 24,5 miljoner euro i demonstrationsstöd från Näringsministeriet, men tanken är att söka ytterligare stöd både från EU och från de källor som understöder den gröna omställningen på hemmaplan.

Skulle projektet inte visa sig affärsmässigt lönsamt, så blir det inte av, påpekar vd.

”Konsumenternas beteende kommer snart att styra efterfrågan och det betyder att marknaden finns. Den som då är pionjär har ett gott utgångsläge i förhållande till de aktörer som följer efter”, säger han.

Matti Asikainen berättar att företaget just nu också utreder möjligheterna för det omgivande

samhället att utnyttja värmen från kraftverket. Den rena koldioxiden kan i sin tur användas till exempel inom den kemiska industrin och inom livsmedelsindustrin.

”Det här är som ett exempel ur en skolbok hur man producerar biobaserade bränslen. Alla råvaror är lokala och även vår el produceras lokalt”, säger Matti Asikainen.

EFTER FEMTON ÅR på kemikoncernen Borealis bytte teknologidoktorn Juha Hartikainen jobb i september i fjol och är nu som operativ direktör med och utvecklar fabriken i Haapavesi. Han beskriver projektet som unikt för finländska förhållanden.

”Rent filosofiskt är det här en typ av projekt som ligger nära mitt hjärta. Tanken på att förädla finländska råvaror till bioetanol och den vägen också förbättra vår självförsörjning då det gäller bränslen är fascinerande”, säger han.

Nordfuel är en lockande arbetsplats också för sin satsning på grön omställning utan att vara ett direkt uppstartsprojekt. Mycket av den nödvändiga infra-

strukturen finns på plats sedan tidigare, till och med anslutningar till elnätet som annars kan fördröja planerade satsningar.

Viktigast nu för den operativa chefen är det nämnda valet av teknologi. Konceptet byggs kring bioetanolen och så att alla andra produkter kan utnyttjas i så hög grad som möjligt. Det är inte svårt rent tekniskt, men det är komplext när flera olika projekt ska anpassas till varandra.

”Stjärntecken står rätt”, säger Juha Hartikainen. ”De synergieffekter fabriken får tack vare den egna vindkraften och den planerade fabriken för e-metanol finns inte på annat håll.”

UPPDRAGET ATT HITTA samarbetspartners för Nordfuels produkter på marknaden är Johanna Laukkanens huvuduppgift.

Lignin, som i sig inte är någon ny produkt utan har undersökts länge, har olika användningsmöjligheter. Utmaningen ligger i att hitta den partner som har bäst nytta av ligninproduktionen i Haapavesi.

Traditionellt har lignin använts till exempel som bränsle i värmeverk och prövats som

Matti Asikainen, vd, och doktorerna Juha Hartikainen och Johanna Laukkanen med några centrala substanser i det planerade bioraffinaderiet.

beståndsdel i bitumen.

”Nu ser vi om det går att hitta produkter med ett högre förädlingsvärde, till exempel så att det blir en beståndsdel i plast eller lim”, säger Johanna Laukkanen.

Ännu för tio år sedan var hennes studieinriktning musik. Sedan blev inriktningen kemi. Fram till slutet av 2021 jobbade hon på Micropolis, konsultföretag för grön teknik i Ii, samtidigt som hon arbetade på sin doktorsavhandling på Uleåborgs universitet.

Under lång tid har Johanna funnits i gränssnittet mot den cirkulära ekonomin. Hon ser arbetet som utvecklingsingenjör på Nordfuel som en naturlig fortsättning på det.

Den svenska samarbetsparten Liquid Wind avtal med Nordfuel och övriga parter i Haapavesi är bolagets första i Finland. Tills vidare gäller avtalet en förstudie inför etableringen av anläggningen för elektrobränslen. Tanken är att i framtiden utveckla bränsle till exempel för sjöfarten.

KATARINA KOIVISTO

Matti Asikainen vid det tidigare kraftverket Kanteleen Voima, som nu får nytt liv.

Elhandeln på den nordiska marknaden pågår dygnet runt för den ständiga korrigering som behövs för att mängden el ska matcha efterfrågan. Århus i Danmark har blivit huvudorten för elhandelsbolagen. Vy över staden från Århus konstmuseum.

Sanslösa vinster för danska energihandlare

De danska energihandlarna gjorde enorma vinster på handeln med el och gas under 2022. Men handeln bidrog enligt Anders Plejdrup Houmøller till att sänka priset för elkonsumenterna.

DEN SAMMANLAGDA vinsten för de danska elhandlarna var 2022 otroliga 7,5 miljarder euro (ungefärlig omräkning från danska kronor). Till exempel tjänade handelsbolagen Danske Commodities 1,9 miljarder, Energi

Anders Plejdrup Houmøller, med bland annat fyra olika akademiska examina i bagaget, var 1998-2010 chef för Nord Pools danska avdelning. Genom åren har han verkat som utbildare och konsult i 46 länder.

Danmark 1,5 miljarder och In Commodities 1,4 miljarder euro.

Hos In Commodities var den samlade vinsten under året 11,6 miljarder euro per heltidsanställd. Medelvinsten för samtliga danska energihandelsbolag var 2,9 miljoner euro per anställd.

Hur är detta möjligt?

Anders Plejdrup Houmøller, veteran på den danska elmarknaden och efterfrågad utbildare i elmarknadsfrågor, ser förklaringen i en unik dansk kompetens och de senaste årens extrema volatilitet i energipriserna — det senare en förutsättning för att kunna göra vinster av den nämnda storleksordningen.

"Pionjären var Henrik Lind, som i sitt företag Danske Commodities började handla el över nationsgränserna 2004. Henrik var väldigt duktig och tjänade väldigt mycket pengar. Hans företag blev en skola för många unga traders som sedan varit med och utvecklat andra energihandelsföretag."

Som ett resultat har Jyllandstäderna Århus och Ålborg blivit en hub för den europeiska energihandeln. De elva största danska energihandelsbolagen med tillsammans omkring 1 300 medarbetare har alla sina huvudkontor i någondera staden.

"Många människor i den här huben är specialister inte bara på trading utan också på den mjukvara som behövs, till exempel för algoritmisk trading. Förmodligen finns det bästa kompetensen i

saken i Europa just här", säger Anders Plejdrup Houmøller.

ATT ÅRET 2022 blev så extremt lönsamt hör ihop med den perfekta storm som gavs av det ryska leveransstoppet av rörbunden naturgas, den i övrigt ansträngda gasmarknaden och knappheten i elproduktionen.

Det energihandlarna normalt tjänar mest på är ändå de växlingar i elpriset som framför allt hör ihop med vindkrafts- och solkraftsproduktionen.

"I fråga om vindmøller och solceller kan du inte förutse hur mycket de kommer att producera, du behöver hela tiden följa produktionskurvorna. Nya väderprognoser kommer var tredje timme. Det finns numera programvaror som handlar automatiskt baserat på prognosförändringar."

"På något sätt ska skillnaden mellan prognostiserad och faktisk vindkraftsproduktion korrigeras. Om ingen annan gör det, står till exempel Fingrid med problemet. Min mening är att tradingbolagen hjälper genom att korrigera handelssystemet på plats. När problemet når fram till driftsteamet är det inte lika illa ställt som det annars skulle vara. Totalt sett bidrar traders till sänkta elpriser", säger Anders Plejdrup Houmøller.

Och blir på köpet ofta väldigt rika...

"De blir rika därför att elpriserna

och gaspriserna är felaktiga. Där det finns fel prissignaler, där kan du tjäna pengar på att korrigera dem."

Finns det ingen annan metod att dämpa volatiliteten?

"Det finns ingen bra metod för det. I takt med att du får väldigt mycket vind och väldigt mycket sol i systemet växer volatiliteten. De enda motåtgärderna är mer pumpkraft och fler batterier. Men i dagsläget räcker de inte långt."

DE STORA PENGARNA inom energihandeln har väckt debatt i Danmark, bland annat gällande bonusutfallet för tre medarbetare inom Energi Danmark, 23-28 miljoner euro per person.

Företagets styrelse vägrade att godkänna utbetalningen av bonusarna, som avtalats av vd:n. De tre medarbetarna suspenderades, varefter även vd:n slutade.

Anders Plejdrup Houmøller har sin hållning klar:

"Det är helt galet med de här enorma bonusarna. De professionella gamla bolagen erbjuder inte bonus utan takbelopp. En trader med sådana bonusvillkor kan frestas att ta väldigt stor risk med företagets pengar. Går det dåligt, är det företagets pengar som förloras. En trader som kan få obegränsad bonus är en mycket farlig person för företaget."

SVENOLOF KARLSSON

Herrfors satsar på energilagring

Gun-Marie Wiis

Victor Wistbacka och Mia Westerlund.

STORSKALIG vindkraft och solkraft kan producera mycket el och billig el — när vädret så bestämmer. Vid vindstilla och mörker är vindkraften och solkraften däremot värdelösa. Såvida det inte går att lagra den energi som elen är bärare av.

Det gör batterier intressanta, och i synnerhet batterier som kan kopplas till system som kan utnyttja energin flexibelt. Batterier är också högintressanta för den balansering av elsystemet som kontinuerligt behövs. Ett balanseringsbehov som vuxit dramatiskt just som följd av den allt större andelen vind- och solel i kraftsystemet.

Balanseringen hanteras inom ramen för olika typer av stödtjänster, i Finland med Fingrid i den operativa rollen. På nordisk nivå är stödtjänsterna numera en miljardmarknad.

"Och vi har nog bara sett början på den här utvecklingen. Både

för att behovet av stödtjänster bara växer, för att batteritekniken utvecklas och för att priset på batterierna pressas ner", säger Victor Wistbacka, utvecklingschef på Herrfors.

Han är själv initiativtagare till den satsning som Herrfors nu är på gång med: ett batteri vid

Herrfors Näts elstation i Oravais kombinerat med en elpanna vid Herrfors värmekraftverk i Ylivieska. Att batteriet och elpannan finns på skilda orter spelar systemmässigt ingen roll.

Kapaciteten på batteriet blir 6,7MW/6,7MWh, vilket uttyds så att batteriet har en effekt på 6,7 MW

(lika mycket som en riktigt stor vindmølla) och kan lagra eller ge ifrån sig energi till den effekten under en timmes tid.

Elpannans effekt blir preliminärt 4,8 MW. Om planerna håller, kommer elpannan på plats i sommar och batteriet i början av 2025.

Mia Westerlund, energiprocessutvecklare på Herrfors, berättar att batteriet tillsammans med elpannan kommer att delta på den del av stödtjänstmarknaden som gäller frekvensbalansering, en funktion som blivit allt mer komplicerad i takt med den ökande mängden vind- och solkraft.

"Det fina med kombinationen batteri och elpanna är att elpannan, när den inte stöttar batteriet, kan producera fjärrvärme för Ylivieska. Vi får ett verktyg för en ekonomisk helhetsoptimering baserad på det pris som elen har för stunden och prisnivån på Fingrids balansmarknad", säger Mia Westerlund.

Högsta elförbrukningen någonsin

ATT ÅRETS FÖRSTA vecka var kall bekräftas av den topeffekt som den 4 januari klockan 11.30 noterades för elanvändningen inom Herrfors regionnät, nämligen 283,46 megawatt.

"Det är all time high", konstaterar Herrfors Näts vd Kristian Finell.

Siffran täcker förutom Herrfors regionät även de underliggande elbolagens distributionsnät — det område som visas på kartan på s. 41.

Av elproduktionen vid denna topplast svarade regionen vindkraft för 5,18 megawatt, alltså

mindre än två procent av behovet.

"Det här går att jämföra med den maximala vindkraftsproduktion den 28 maj i fjol, 126 megawatt, då det faktiska effektbehovet i elförbrukningen var 67 megawatt", säger Kristian Finell.

Vilket innebar att vindkraften

vid det tillfället producerade närmare 200 procent av behovet.

"Mönstret är tydligt. Vindkraften behöver både baskraft och reglerkraft för att kunna integreras till ett stabilt fungerande elsystem", säger Kristian Finell.

Grön fjärrvärme erbjuds av Herrfors

TROTS KONKURRENS som driver upp priserna på biobaserade bränslen är fjärrvärmens ändå förmånligare i Herrforsregionen än i södra Finland.

Nu erbjuds Herrfors kunder köpa fjärrvärme som till 100 procent är baserad på certifierade förnybara energikällor.

Den certifierade värmen är kopplad till de biobaserade bränslen som används i kraftvärmeverken Alholmens Kraft i Jakobstad och Vieskan Voima i Ylivieska.

"En fjärrvärmeleverantör som säljer förnybar värme är tvungen

att certifiera värmens ursprung", berättar Herrfors produktionsdirektör Andreas Rasmus.

Certifieringen sker i form av ursprungsgarantier på ett sätt som motsvarar det system med ursprungsgarantier som sedan ett femtontal år tillämpats för elen i hela Europa.

Energimyndigheten i Finland är ansvarig för det så kallade ursprungsgarantiregistret och övervakar efterlevnaden av lagen.

Tilläggskostnaden för certifieringen är 1,24 euro/MWh inklusive moms, det vill säga 0,124 cent/kWh.

För företag, som i allt högre grad ställs inför krav att rapportera sin energianvändning, kan den certifierade fjärrvärmens vara en fördel, tror Andreas Rasmus.

I Jakobstad var det premiär för fjärrvärmens för drygt femtio år sedan, i augusti 1973, men i en stor del av Europa är fjärrvärme än så länge en okänd foreteelse.

I fjol producerade Herrfors i sina två kraftvärmeverk omkring 300 GWh värme. Det motsvarar värmeåtgången i 30 000 hem à 10 000 kWh per år.

Andreas Rasmus

Tyska bönder förorsakade en massiv trafikblockad i Berlin, här vid Brandenburger Tor, när de i mitten av januari protesterade mot ökade kostnader, bland annat för dieseln, och neddragna stöd.

”Esoterisk” tysk energipolitik

HÖGA ENERGIPRISER – för el, värme och drivmedel – kombinerat med minskat stöd till lantbruket har väckt folklig ilska i många europeiska länder, inklusive det normalt rätt konfliktundvikande Tyskland, Den tyska regeringens mål för elens del – elen utgör ungefär en sjättedel av den totala tyska energianvändningen – är att genom förnybar energi, flexibilitet och lagring nå utsläppsfrihet till 2035.

Dilemmat är att omställningen hittills gått så långsamt. Trots enorma förnybarhetsinsatser under tjugo år har andelen fossil bara minskat från 65 till 50 procent – och nu ska resan från 50 till 0 procent alltså klaras på tolv år.

Liksom i Finland är ett problem att vind- och solkraften inte kan kommanderas fram. Eftersom Tyskland under de senaste tolv åren avvecklat alla sina sju återstående kärnkraft

verk har den planerbara elproduktionen huvudsakligen fått ske i kol- eller gaskraftverk. Sammanlagt producerade Tysklands 88 stenkolskraftverk och 47 brunkolskraftverk i fjol 26 procent av Tysklands el. Enbart brunkolskraftverken förbrukade under 2023 över 90 miljoner ton brunkol, vilket motsvarar över 10 000 ton i timmen året runt.

TYSKLANDS GRÖNA minister för näringsliv och klimat Robert Habeck tvekar ändå inte om att hans land ska bli utsläppsfritt i enlighet med målen – genom en omfattande elektrifiering av fordonsflottan, övergång till värmepumpar, vätgaslösningar, med mera. Vilket alltså kräver ännu mycket mer el än hittills.

Energianalitikern Florian Haslauer visar i en studie, *Zukunft des deut-*

schen Strommarktes (Framtiden för den tyska elmarknaden) på proportionerna i utmaningen i ett scenario där elektrifieringsprojekten utsträcks till 2040.

Från en elproduktion i Tyskland 2022 på 571 TWh, varav 254 TWh var förnybar, ökar behovet av el genom elektrifieringen till ungefär 940 TWh år 2040. Som jämförelse var Finlands totala elanvändning i fjol 80 TWh.

På sju år behövs Tyskland alltså få upp sin produktion av förnybar el med närmare 700 TWh. Det motsvarar en produktionsökning av förnybar el med 40 TWh sju år i rad. Lika mycket ny el varje år som tre kärnkraftverk av Olkiluoto 3:s storlek producerar.

Parallellt behöver elsystemet byggas ut i en aldrig tidigare skådad takt för att kunna ta hand om den tillkommande elen.

Den tyska energianalitikern Staf-

fan Reveman hör till dem som betvivar realismen i detta.

”Tyvärr förs det nästan inga sakliga diskussioner längre. I Tyskland väntar vi på en esoterisk lösning. Jag är överraskad att ett land som Tyskland med så många duktiga och flitiga ingenjörer fattar beslutet emotionellt och inte rationellt”, säger han i en intervju.

Den tyska regeringen håller fast vid sina planer. En ”kraftverksstrategi” aviserades i augusti i fjol. I början av februari presenterades ett ”konceptdokument” för strategin.

Till den kommande sommaren utlovas konkret information som ska övertyga investerare om att gå in med de hundratals miljarder euro, som lär behövas för den fortsatta omställningsresan.

SVENOLOF KARLSSON

Temperatur och vind påverkar lika mycket

FÖRÄNDRAD VIND och förändrad temperatur påverkar elpriset ungefär lika mycket. I varje fall i Sverige, enligt en ny studie av Energiforsk.

Studien, baserad på dagliga data i Sverige under perioden september 2022 – augusti 2023, visar som genomsnitt att förändrad vindstyrka med 1 meter/sekund påverkade el-

priset med 11 öre/kWh, medan en förändring av temperaturen med 1 grad Celsius påverkade priset med 4 öre/kWh.

Skillnaden mellan de fyra svenska elområdena var stor: längst i norr (elområde SE1) påverkades elpriset med 6 öre för varje sekundmeter, medan elpriset i elområde SE3, där bland annat Stockholm och Göteborg

ligger, påverkades med 15 öre per förändrad sekundmeter.

På temperaturskalan förändrades elpriset över en skala 3-8 öre/Wh per förändrad grad Celsius.

Eftersom vindstyrka och temperatur mäts i olika enheter behöver jämförelser dem emellan göras enligt en standardiserad skala. Resultatet blir då att vinden och temperaturen

under perioden i genomsnitt hade lika stor påverkan på priset.

Resultatet av studien bekräftar det som visas i Gissa kurvan här intill: att en stor andel vindkraftsproducerad el sänker elpriserna kraftfullt, numera ofta till minuspriser.

Vad denna utveckling betyder för den fortsatta utbyggnaden av elproduktionen återstår att se.

Kall höst

♦ September månad i fjol var sett till medeltemperaturen den varmaste som uppmätts sedan mätningarna i Finland inleddes i början av 1900-talet. Sedan följde emellertid fyra månader i rad med lägre temperatur än genomsnittligt, enligt Meteorologiska institutet.

Räknet över hela år 2023 låg medeltemperaturen 0,3 grader över långtidsmedelvärdet för perioden 1991–2020. Fjölårets högsta temperatur 33,6 grader uppmättes i Pyynpää i Raumo den 7 augusti, den lägsta temperaturen –37,5 grader den 24 mars vid Kittilä flygplats.

Den första snön föll tidigare än vanligt, till exempel uppmättes snödjupet i Kenttäröva i Kittilä redan den 20 september till 23 centimeter.

Kölden anlände en bit in i oktober och gav i Österbotten en medeltemperaturavvikelse på –3 grader, vilket är sällsynt. I Norra Österbottens kustregion var nederbörden rekordstor, till exempel 124,9 millimeter i Ruukki i Siikajoki, den största oktobernederbörden under stationens 123-åriga regnmätningshistoria.

November blev riktigt kall och resulterade i att de tre höstmånaderna sammantaget var kallare än normalt i största delen av landet. I slutet av november fanns det mestadels 15–25 centimeter snö i landets södra och mellersta delar och 25–50 centimeter snö i landets norra del.

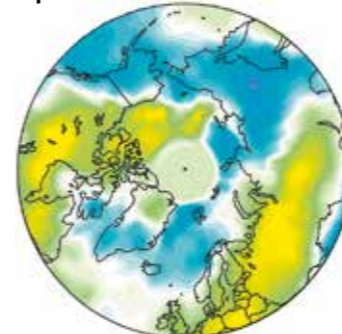
December fortsatte i samma stil, medeltemperaturen låg i huvudsak 2–4 grader lägre än genomsnittet. Nästan hela landet var snötäckt under hela månaden. Kenttäröva toppade snööverskottet med ett 76 centimeters snötäcke.

Den första januariveckan 2024 blev sedan exceptionell med temperaturer i Österbotten som under 5–6 dagar ställvis låg betydligt under 30 minusgrader. Allra lägsta noteringen, –44,3 grader vid Enontekiö flygplats den 5 januari, var den lägst uppmätta i Finland på tjugo år.

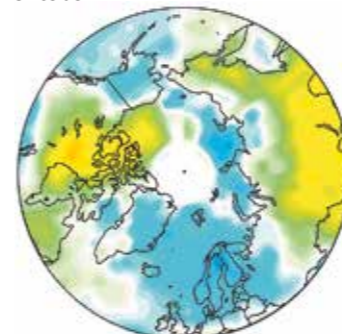
För hela landets del var januari-medeltemperaturen 3–6 grader kallare än genomsnittligt, kallast sedan 2016. Detta trots att den sista januariveckan i största delen av landet kom att präglas av mycket mildt väder.

I Österbotten var januari 2024 i Seinäjoki (Pelmaa) 5,3 grader och i Siikajoki (Ruukki) 5,5 grader kallare än långtidsmedelvärdet.

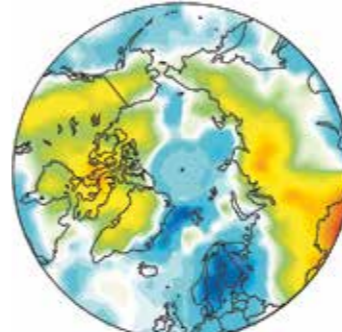
September

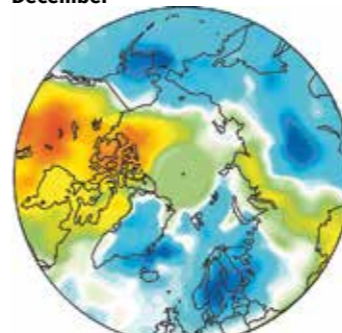
Oktober

November

December

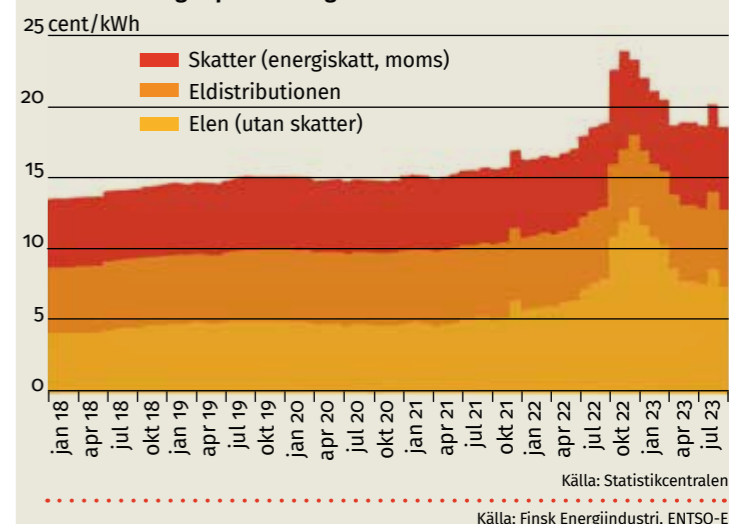
Klotillustrationerna har gjorts av professorn i fysisk geografi Ole Humlum på basis av dataleverantören GISS. Kloten visar månadens medelavvikelse från medeltalet 2013–2022. Meteorologiska institutet i Finland använder referensvärdet för 1991–2020.

gissa kurvan

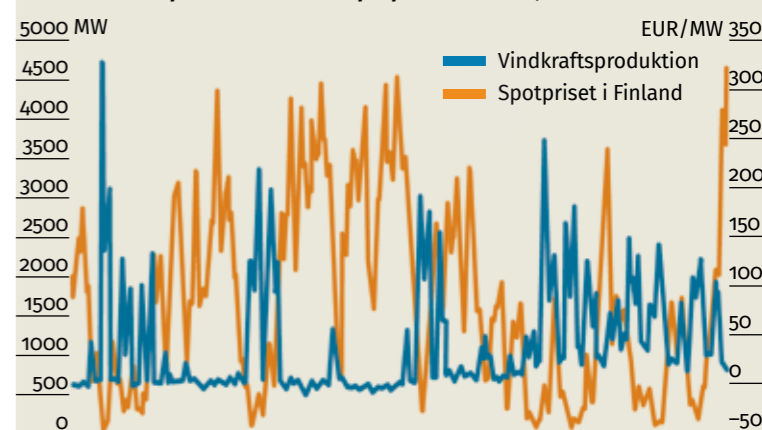
Elpriset under sex år

♦ Under ganska många år var en tumregel att det totala elpriset för slutkunden bestod av tre ungefär lika stora delar: själva elen, distributionen av den, skatterna. Hösten 2021 började elpriset dra i väg uppåt, för att hösten 2022 skjuta i väg till nivåer som tidigare aldrig setts. Elpriset har därefter gått ner, men inte till tumregel att det totala elpriset för slutkunden bestod av tre ungefär lika stora delar: själva elen, distributionen av den, skatterna. Hösten 2021 började elpriset dra i väg uppåt, för att hösten 2022 skjuta i väg till nivåer som tidigare aldrig setts. Elpriset har därefter gått ner, men inte till nivåen före 2021. Illustrationen visar utvecklingen av de tre komponenterna på elkundens sluträkning från januari 2018 till hösten 2023, som medeltal för hushållskunder med en årlig elförbrukning mellan 5 000 och 15 000 kWh.

Prisutvecklingen på elräkningen för hushållskunder 2018-2023

Vindkraftsproduktionen och spotpriset i Finland, oktober 2023

Kannibaliseringseffekten

♦ Ju bättre tillgång till el det finns i förhållande till behovet, desto billigare blir elen. Med den numera stora mängden installerad vindkraft i Finland, omkring 7 000 MW, blir det allt vanligare att vindkraften kannibaliserar på sig själv. Grafen visar elproduktionen från vindkraft och elpriset i Finland i oktober i fjol. När det blåste mycket, var elen billig. När det blåste bara lite, var elen dyr. En färsk studie (av Paul-Frederik Bach) visar att den planerbara elen i Danmark under 2023 i genomsnitt betalades 50 procent bättre på elmarknaden än vindkraftselen.

June Pelo är en hängiven och uppskattad släktforskare.

June Pelo

Det som hundraåriga June Pelo inte vet om sin egen släkt är knappast värt att veta. Under halva sitt liv har hon hjälpt otaliga familjer att hitta sina släktingar på andra sidan Atlanten.

June Pelo medger att tanken inte längre är lika snabb. I somras fyllde hon 100, men det hindrar inte henne från att utöva den hobby som kommit att bli något av en livsstil – släktforskningen.

June Pelo har sparat sin egen släkt ända tillbaka till 1400-talet. Hon har hittat kopplingar till Sibelius, Runeberg och Mannerheim, men framför allt hjälper hon andra att hitta sina rötter och är en värdefull länk mellan amerikanska emigrantsläkter och deras finska ursprung.

”De flesta är bara intresserade av den närmsta slakten, men jag rekommenderar alla att även söka lite längre bort – men vet aldrig vilka bitar som faller på plats och vilka spännande kopplingar man hittar”, säger hon.

June Pelo är en av de få levande släktforskare som minns dem som en gång i tiden lämnade sitt hemland med förhoppningen om ett bättre liv. Hennes morfar Anders Andersson Pelo lämnade byn Pelo i Nedervetil för Ludington, Michigan, där han förälskade sig i en annan emigrant – Brita Helena Eriks-

dotter Lågland från Storby i Karleby.

Det unga paret visste inte att de var släkt, men Junes efterforskningar visar att de unga tu var kusiner i femte led. Paret fick tre barn. När Anders dog i malaria tog Brita barnen med sig till Finland, där Junes pappa Anders Thure växte upp och gick i skola.

Familjen flyttade senare tillbaka till USA där Anders Thure tog värnning och stred för sitt hemland i första världskriget. När han hemförlovades gifte han sig med Edith Wargstrom, som även hon hade rötter i Österbotten.

JUNES INTRESSE FÖR släktforskning väcktes i samband med att hon gick i förtidspension efter en olycka.

”Jag behövde något att göra, så jag började samla in information om min släkt. Pappa levde då ännu och han hjälpte gärna till, hans hjärta klappade varmt för Finland och när han blev äldre pratade han varje dag om sin barndom i Pelo, ofta på dialekt.”

”Snart hade vi samlat in data om en massa släktingar både i USA och i Finland, och min nyfikenhet var väckt.”

June köpte sin första dator, gick med i flera olika släktforskargrupper och började sakta men säkert bygga upp familjens släktträd. Det här var när Internet var nytt och spännande – plötsligt kunde man hålla kontakten med avlägsna släktingar och hitta nya trådar att dra i.

”Den första tiden var otroligt intressant, speciellt när jag började hitta kopplingar till kända personer och familjer. I mitt släktträd finns till exempel Alexander II, den sista ryska kejsaren, och flera europeiska kungahus.”

I släktforskarrets är det också en etablerad sanning att alla med europeiskt ursprung är släkt med den första romerska kejsaren Karl den store.

June gick med i Swedish-Finn Historical Society i Seattle och började skriva artiklar om österbottniska byar och traditioner för föreningens medlemstidning. Fram till i dag har hon medverkat med över hundra artiklar.

June har också fått pris för sina insatser och för sitt stora engagemang. Hon säger att hon trivs i rollen som brobyggare mellan generationer och kontinenter.

Ryktet om den duktiga forskaren spred sig, och snart började hon få förfrågningar av människor både i USA och i Europa som letade efter sina rötter. Många av dem handlade om familjer där någon avlägsen släkting emigrerat till Amerika.

Genom åren har hon varit aktiv på Internetforum som Finlander och FinnGen.

”Jag har tyckt om att hjälpa dessa familjer, och är glad att många hittat de pusselbitar som saknats”, säger hon.

JUNE PELO HAR besökt Finland och sin fars hemtrakter flera gånger, första gången 1965.

”När jag promenerade genom byn kunde jag se framför mig hur pappa sprang omkring där och lekte med sina vänner. Två bybor som pappa alltid pratade om var hans farbror Karl, som var byns polis och hans faster Maria.

De två var tvillingsyskon, båda var ogifta och bodde tillsammans i en liten stuga.

Junes egna emotionella band till Finland har vuxit sig starkare med åren. Under hennes uppväxt i Michigan fanns det många svenskspråkiga familjer i grannskapet, och tillsammans höll man fast vid de gamla finlandssvenska traditionerna.

Hon berättar om jularna med lutfsk och lingonsylt och om gudstjänsterna i Swedish Lutheran Church.

”I trakterna kring Michigan finns den största andelen finska immigranter och där lever traditionerna vidare, men här i Florida är jag ganska ensam”, säger hon.

June Pelo hoppas kunna fortsätta sin forskning ännu, även om det blivit mindre med åren. Nu är det också färre som behöver hennes hjälp, eftersom mycket material i dag finns digitaliserat och tillgängligt på ett annat sätt än förr.

En mindre stroke i höger öga har dessutom förstört en del av synen, men genom att förstora skärmen på sin dator kan hon

Ur June Pelos fotoalbum

June Pelo (i marinens mörkblåa dräkt) på en mottagning utanför Vita huset i samband med att Turkiets president Cevdet Sunay träffade president Lyndon B. Johnson 1967.

JUNE PELO

- Fyllde 100 år i somras. Är född och uppvuxen i Flint, Michigan, men bor numera i Florida. Hennes morfar emigrerade till USA från byn Pelo i Nedervetil.
- Arbetade under många år för den amerikanska staten med stationering i Washington, bland annat på flottans civila avdelning och som assistent på ekonomiavdelningen, där hon hade som uppgift att förbereda budgetförslaget för kongressen.
- Har släktforskat i över femtio år och har en egen webbplats där hon samlat släktforskningsmaterial. Har också skrivit och översatt artiklar och forskningsrapporter.
- Är sedan många år medlem i Swedish Finn Historical Society. År 2007 tilldelades hon utmärkelsen Finland Society Silver Badge of Merit för sina insatser inom emigrantforskningen. 2021 fick hon Finländska Universitets pris The Amerikan Suometar – Award of Excellence.

skriva och läsa texter. Hon har också en assistent som hjälper henne.

”Jag är inte lika snabbtänkt som förr, men det är ju inte bråttom någonstans.”

Utöver stroke har June Pelo överlevt både en livshotande lunginflammation, tarmcancer och en hjärtsjukdom, men hon är inte den som ger upp i första taget. Eller så sitter det i generna

– kusinen Lilly Pelo Itkonen är 103 och en annan kusin blev 107.

NÄR VI GÖR intervjun har June fullt upp med att hålla reda på hantverkaren som fixar de vattensador i huset som orkanen Ian ställde till med. Hon kör fortfarande bil och har precis kommit hem efter några ärenden på stan.

June Pelo säger att hon dess-

värre har överlevt de flesta av sina släktingar och att det därför inte finns någon som är intresserad av att ta över hennes material.

”Jag har därför bestämt att det mesta ska doneras till Swedish Finn Historical Society och bevaras där. För framtida generationer.”

SONJA FINHOLM

Exempel på June Pelos släktingar

Ulf-Peter Grano har bistått med släktuppgifterna i artikeln. Hans hobby är att utreda släktstapsföräldrarnas utredning med hjälp av olika släktdatabaser. Han nås på ulf-peter.grano@live.se.

- Melvin Burke**, nyckelperson i utvecklingen av NASA:s rymdskytel Apollo, var femte kusin med Junes far. Melvins farfar Johan var född i Hällis, Karleby.
- Ulla-Stina Karlsson-Lassander**, pensionerad lärare i Jeppo, farmor Johanna var femte kusin med June. Född i Larsmo.
- Tom Dolby**, amerikansk filmproducent och författare, fadern Ray var sjätte kusin med June. Toms farmormor Emma var född i Kentala, Kaustby.
- Riitta Keiski**, professor i massöverförings- och värmeteknik, Uleåborg, modern var sjätte kusin med June. Född i Halso.
- Charles Wuorinen**, amerikansk kompositör, pianist och dirigent, modern Alfhild var sjätte kusin med June. Charles morfar Gustav var född i Kalijärvi, Korteshjärvi.
- Jean Auel**, amerikansk bestsellerförfattare, fadern Niilo var sjätte kusin med June. Jeans farmor Alexandra var född i Pyylampi, Alavus.
- Heléne Nyberg**, sångerska, farfar Frans var sjätte kusin med June. Född i Terjärvi.
- Elly Sigfrids**, lärare, författare och politiker, var sjunde kusin med June. Född i Gerby, Korsholm.
- Kaj Chydenius**, kompositör, var sjunde kusin med June. Född i Kuusankoski.
- Robert Velline** ("Bobby Vee"), amerikansk popstjärna, modern var elfte kusin med June. Roberts morfar Matti var född i Pyhäjärvi.

Minnesvärd skidtur på vårvintern i Salamanjärvi nationalpark.

Finlands 41 nationalparker

Mitt första besök i en nationalpark som, ung biologistuderande för snart 25 år sedan, har följts av närmare 100 besök till. I dag har jag besökt alla nationalparker i Finland, vissa av dem dessutom många gånger. Salamanjärvi nationalpark toppar listan med fjorton besök.

Att besöka alla nationalparker har inte varit ett livsmål för mig, men det har ändå blivit så. Intresset för nationalparkerna är stort också hos allmänheten, och åren 2021–2022 föreläste jag om dem på olika håll i Österbotten för närmare 500 åhörare.

Alla nationalparker är ändå inte värda ett besök. Många är små, splittrade, väldigt likartade och helt enkelt ointressanta. I vissa nationalparker är det alltför mycket folk och några av nationalparkerna ute till havs är

oerhört svårtillgängliga. Men bland nationalparkerna finns också riktiga guldkorn.

I tabellen här intill finns 25 års flängande i Finlands 41 nationalparker destillerat ner till åtta personliga favoriter. Listan är förstås högst subjektiv, var och en hittar säkert sina egna favoriter.

Finlands nationalparker är stora naturskyddsområden (minst 1000 hektar). Deras viktigaste uppgift är att bevara naturens mångfald, men de ska också erbjuda människor möjlighet till upplevelser och rekreation.

I de allra flesta nationalparker finns vandringsleder, naturstigar och rastplatser som än så länge kan användas gratis. Nationalparkerna är ekonomiskt lönsamma turistattraktioner för närliggande kommuner och många

tävlrar om att få en nationalpark till sin region.

Det senaste tillskottet, Salla nationalpark, som grundades så sent som år 2022, lär därför följas av flera nya. Nationalparkerna är ganska jämnt utspridda över landet, det enda tomma området är den österbottniska kustremsan.

Antalet besökare i nationalparkerna ökar varje år, och under pandemin var nationalparkerna för första gången proppfulla med folk. Trängseln i en del nationalparker – som i Oulanka och Noux under högsäsongen – är numera så besvärande att jag hellre gör mina längre vandringar i Lapplands ödemarksområden, där man fortsättningsvis får vara ensam.

FINLAND KAN MED 41 nationalparker, 19 naturparker och en mängd andra naturskyddsområden beskrivas som världsledande i fråga om strikt naturskydd. EU:s mål att 10 procent av landarealen ska vara strikt skyddad fram till år 2030 har Finland redan i praktiken uppnått.

Att jämföra olika länders andel skyddad natur är ändå mycket svårt. Naturskyddsorganisationer lyfter gärna fram att vissa länder i Mellanuropa, som Tyskland, har upp emot 30 procent skyddad natur, men i praktiken är detta områden där jord- och skogsbruk tillåts. En korrekt siffra för Tyskland är 1-2 procent strikt skyddad natur.

Vi kan som finländare vara stolta över vårt naturskydd!

MATTIAS KANCKOS

Mattias Kanckos arbetar i sitt företag över ett brett spektrum. Naturguidningar kombineras med naturinventeringar, miljöplanering, konsultering och kursverksamhet. Du kan föreslå ämnen för kommande artiklar av honom på naturforetagare@gmail.com.

Nationalpark	Aktivitet	Bästa säsong	Beskrivning
Kolovesi	Paddling	Juli	Fantastiskt fint insjöfinländskt landskap med ravinsjöar kantade av höga klippor. Saimenvikarens hemtrakt.
Lemmenjoki	Vandring (7 dagar)	Augusti	Vår största nationalpark, ren vildmark med urgamla, glesa tallskogar på låga fjäll som är lätta att vandra i. Fiskrika vattendrag. Perfekt för en veckolång vandring.
Salamanjärvi	Skidåkning	Mars	Karga tallskogar omgivna av stora öppna myrar och sjöar. Skogsrenens kalvningsområde. Perfekt för en skidtur på vårvintern när skaren bär.
Pallas-Ylläs	Skidåkning	Vinter	Vår mest besökta nationalpark med väl utbyggd service för turister. Över 100 km otroligt fina preparerade skidspår genom hela parken.
Syöte	Cykling	September	Liten nationalpark med låga fjäll och gamla barrskogar. Utbyggt och bra ledssystem för terrängcykling.
Oulanka	Vandring (4 dagar)	September	Finlands mest kända vandringsled. Björnrandan (Karhunkierros), går genom Oulanka. Många natursevärdheter. Passa på att vandra i parken under höstglöden (ruskatiden).
Repovesi	Vandring (3 dagar)	Maj	En liten, men mycket varierande nationalpark i sydöstra Finland. Höga klippor, barrskogar och sjöar. Bästa tiden är mitten av maj när naturen vaknar till liv.
Pyhä-Häkki	Dagsbesök	Sommartid	Liten nationalpark med ståtlig orörd, 400-årig gammelskog. Ett måste för varje finländare. Klaras på ett kortare dagsbesök.

Mattias Kanckos

Uppe på Olhavanvuori i Repovesi nationalpark.

Mattias Kanckos

Med kanadensare på väg genom Kolovesi nationalpark.

Men hallå, var är alla djuren??

SOM FRAMGÅR AV artikeln här intill har jag besökt Finlands alla nationalparker. Under många av besöken har jag varit vildmarksguide åt en större grupp vandrare. Vandringarna har oftast sträckt sig över flera dagar med övernattnin i tält i parkerna.

En ständigt återkommande reflektion, och även besvikelse bland vandrarna efter turen, är att man inte såg några "djur" i nationalparken.

Andra upplever nationalparkerna som förvånansvärt tysta, vilket förstås kan upplevas som befriande, men många förväntar sig att höra en veritabel konsert av sjungande fåglar.

Denna missriktade förväntan bottnar i att många bildar sig en uppfattning om naturen genom tv-program och naturfilmer. Dessa är oftast filmade helt och hållet i nationalparker, eftersom det är där – och ofta bara där – som djuren har sin hemvist.

I Finland ser det inte ut så. Chansen att få se stora rovdjur är hos oss mångdubbelt större utanför nationalparkerna. Landsbygdsområden med en miljövariation av skogar i olika åldrar, åker, gles bebyggelse och vattendrag lockar till sig hjortdjur, vilket i sin tur lockar till sig de stora rovdjuren.

Nationalparkerna har utan tvivel en stor betydelse för den biologiska mångfalden, och de gamla bevarade skogarna och myrarna hyser en mängd utrotningshotade arter. Men samtidigt är de gamla barrskogarna och de ofta karga myrar och vattendrag, som dominerar i många nationalparker, fattiga på större däggdjur och fågelfaunan är blygsam.

Vill man se mycket djur, bör man numera i stället röra sig på den österbottniska landsbygden eller i skärgården. Här finns det goda chanser att stöta på de flesta av Finlands större däggdjursarter.

MATTIAS KANCKOS

Marko Niemonen

Industriområdet får ny ringmatning

◆ KRONOBY ELVERK

Kronoby Elverk har under hösten och vintern arbetat med att förstärka och förbättra elnätet på industriområdet i Kronoby. Bland annat har ringmatningsmöjligheterna på området förbättrats. Den som är uppmärksam har kanske även lagt märke till att det dykt upp två nya transformatorstationer på industriområdet.

Ännu återstår en del av arbetet. Den luftledning som tidigare har försett delar av industriområdet med el och som nu ersatts av markkabel, ska monteras ner snarast möjligt, men efter det är arbetet klart för denna gång.

Vd Fredrik Näse förklarar bakgrunden till förnyelsen:

”Effektbehovet på industriområdet ökar och utvidgas, vilket gör att elnätet behöver förstärkas. Samtidigt är det viktigt att se till att det finns ringmatningsmöjligheter så att eventuella elavbrott kan hållas så korta som möjligt, ifall sådana situationer skulle uppstå.”

Eva-Stina Kjellman

De två nya transformatorstationer som förbättrar elnätet på industriområdet i Kronoby.

Morgontimmarna längs vägen är en naturupplevelse. Den här bilden tog Marko Niemonen när han startade vid fyratiden på morgonen.

Ta cykeln till jobbet

◆ VETELIN ENERGIA

Det som började som en utmaning mellan bolagets vd Marko Niemonen och driftchef Markus Päiväranta vid Vetelin Energia har nu blivit en tradition – varje år inför semestern tar de båda herrarna cykeln till jobbet. Och nu utmanas fler att haka på.

”Det första året deltog nästan alla anställda och i fjol var ungefär hälften med. Ursprungligen tänkte vi att vi cyklar till jobbet den sista dagen inför semestern, men i sommar siktar vi på att ha vår gemensamma Ta cykeln till jobbet-dag den 4 juni, på det sättet kan alla delta oavsett när de har ledigt. Samtidigt utmanar vi också alla andra inom koncernen att ta cykeln till jobbet just den dagen”, säger Marko Niemonen.

Datumet är särskilt utvalt. Marko Niemonen njuter av försommaren, och speciellt de tidiga morgontimmarna när naturen håller på att vakna. Eftersom han själv bor i Kannus och kollegan Markus Päiväranta i Sievi så har de gott om tid att njuta av turen.

”Vi har båda cirka 75 kilometer till jobbet, så för att vara framme vid sju behöver vi starta klockan 4. Då är det ännu lugnt och skönt på vägarna och inte så mycket trafik.

Marko Niemonen passar också på att utmana andra företag i branschen:

”Testa att välja cykeln åtminstone ibland, det är bra både för miljön och för din egen hälsa.”

Förutom att uppmuntra till en hälsosammare livsstil är cykelkampanjen också ett sätt att försöka locka fler att använda företagets cykelförmån.

Eva-Stina Kjellman

På ett gammalt farmområde i Ytterse växer Esse Elektro-Krafts nya solpark fram. Monteringen görs av underleverantören Solnet.

Gammalt farmområde blir solpark

◆ ESSE ELEKTRO-KRAFT

Esse Elektro-Krafts satsningar på solenergi fortsätter. På ett elva hektar stort gammalt farmområde i Ytterse växer det just nu fram en ny solpark. Den första delen blev klar och togs i bruk vid årsskiftet och den andra delen väntas bli klar under våren. Med alla paneler färdigmonterade kommer solparken att bestå av 3668 paneler med en förväntad årsproduktion på 2000 megawattimmar.

Utvecklingschef Simon Kanckos säger att den nya parken är ett led i bolagets satsningar på förnybar energi.

”Av tradition har Esse Elektro-Kraft fått en stor andel av elenergin från vattenkraften, men eftersom den levererar som minst under sommarhalvåret passar det bra att komplettera med solenergi, som ju ger mest effekt då.”

Solparken täcker en tredjedel av farmområdet och just nu funderar man på hur resten av området ska användas. Fler paneler är en möjlighet, även olika former av energilagring har diskuterats.

Solparken i Ytterse är bolagets andra. Den första solparken med 1834 paneler på industriområdet i Överesse blev klar sommaren 2023.

Små cirkulära lösningar gör skillnad

◆ NYKARLEBY KRAFTVERK

Insamling av skinkfett, ny energi av gamla julgranar och en uppdaterad sopsortering på kontoret. Nykarleby Kraftverk har just nu tre projekt på gång inom ramen för ett större cirkulärt tänk.

”Det handlar om att uppmuntra till små cirkulära handlingar som i det långa loppet gör stor skillnad”, säger vd Tony Eklund.

Den nya sorteringsstationen finns i kraftverkets kök. Här kan personalen sortera avfallet i fem olika behållare – glas, metall, kartong, plast och pantflaskor. Ekonomiasistent Sofia Boman har erbjudit sig att ha koll på behållarna.

Plasten töms i ett större kärl på utsidan, medan resten förs till återvinningspunkten. Pengarna för pantflaskorna används för att bjuda kollegerna på något gott till kaffet.

”Tidigare hade vi alltid en överfull soppåse under diskbänken, det här är mycket trevligare för alla”, säger hon.

När det gäller skinkfettet är man mest mån om att fettet inte ska komma in i avloppssystemet och orsaka olägenheter. Tillsammans med Jeppo Biogas har man därför låtit placera ut insamlingskärl på några olika ställen i regionen.

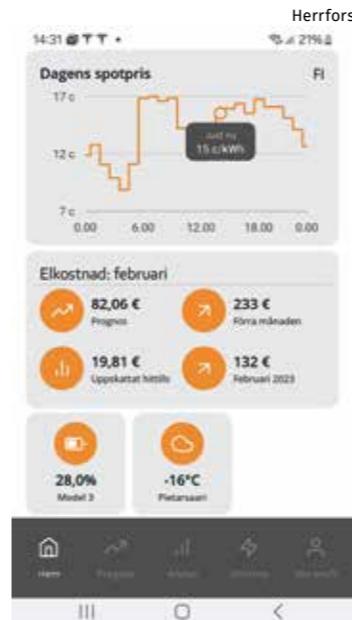
Tanken med insamlingen av julgranarna är den samma – i stället för att de ska ligga och skräpa kan de förvandlas till ny energi i fjärrvärmecentralen.

”Speciellt för dem som bor i centrum är det enkelt att slänga granen i vår container, som är öppen dygnet runt”, säger Tony Eklund.

Eva-Stina Kjellman

Den nya sorteringsstationen har fem olika behållare, varav en är avsedd för tomflaskor och burkar.

I Herrfors nya app kan du bland annat optimera din elbilsladdning och följa med din elförbrukning.

Ny app hjälper dig hålla koll

◆ HERRFORS

Följ med elpriserna, optimera elbilsladdningen och ha koll på dina fakturor – med Herrfors nya app kan du ha koll på din elförbrukning. Appen finns att ladda ner både via Google Play och App Store.

Appen förutsätter att du är elförsäljningskund hos Herrfors. För att komma i gång behöver du identifiera dig med dina egna nätbankskoder eller mobilcertifikat. Just nu är alla funktioner gratis, och CIO Robert Ståhl hoppas att så många som möjligt testat appen och hör av sig med feedback.

”Det här är en första version. Tanken är att vi ska fortsätta utveckla innehållet baserat på återkopplingen. Att ha koll på elpriserna och den egna förbrukningen kommer även i fortsättningen att vara gratis, men i fråga om laddningsoptimeringen planerar vi senare en månadsavgift.”

Den nya appen är betydligt mer mångsidig än den gamla 24/7-tjänsten. Den är dessutom mer modern, både tekniskt och utseendemässigt. Från och med februari börjar Robert Ståhl följa med hur många som laddar ner den.

”Det blir intressant att följa med hur appen tas emot. Här finns också potential att utveckla ytterligare tjänster. Vi tittar redan på möjligheten att bygga på med moduler för nätinformation och fjärrvärme i samma plattform.”

Ny generation fjärravlästa mätare

◆ HERRFORS NÄT

Herrfors Nät håller som bäst på att uppdatera elmätarna till en ny generation. Mätarbytet omfattar denna gång de cirka 17 000 första generationens smarta elmätare som installerades åren 2011–2013 i Ylivieska, Alavieska, Terjärv, Källby, Bennäs, Oravais och Maxmo.

”Livslängden för de gamla mätarna har uppnåtts. Det kan kännas som om de nyss installerades, men tekniken föråldras snabbt. För att uppfylla de nya krav som mätdirektiven förutsätter behöver vi uppdatera utrustningen”, säger vd Kristian Finell.

De fjärravlästa mätarna kallas AMR 2.0. De stöder ett mätintervall på 15 minuter och är utrustade med en HAN/P1-port där man själv kan ansluta egen teknisk utrustning för att ta del av mätvärdena i realtid. Just nu pågår upphandlingen av installationsarbetet och tanken är att komma i gång med arbetet redan under detta och nästa år.

”Som kund behöver du inte göra något speciellt, men det kan vara bra att veta att själva mätarbytet orsakar några minuters elavbrott.”

Herrfors Nät

Så här ser den nya generationens smarta elmätare ut. De nya mätarna kommer att installeras under detta och nästa år.

VD Ingvar Kulla

VD Roger Holm

VD Fredrik Näse

VD Tony Eklund

VD Marko Niemonen

Esse Elektro-Kraft

Levererar el till delar av Pedersöre, Kauhava, Nykarleby (Markby) och Kronoby (Jeussen)

Kunder: 3 700

Årsleverans: 50 GWh

Telefon växel: 020 766 1900

Felanmälningar, utanför kontorstid: 766 2023

Kundtjänst: 020 766 1912, 020 766 1911

Fakturafrågor: 020 766 1912, Johanna Stubb
www.eekab.fi

Herrfors

Levererar el till Alavieska, Jakobstad, Larsmo, Maxmo, Oravais, delar av Pedersöre, Terjärv och Ylivieska

Kunder: 32 000

Årsleverans: 610 GWh el, 284 GWh värme

Telefon växel: Jakobstad (06) 781 5300,

Ylivieska (08) 411 0400

Felanmälan, utanför kontorstid: Jakobstad och Larsmo (06) 723 0079, Oravais, Pedersöre och Terjärv (06) 723 4521, Ylivieska el (08) 426 350, Ylivieska fjärrvärme 044 781 5375

Fakturafrågor: Jakobstad (06) 781 5312, Ylivieska (08) 411 0401

www.herrfors.fi

Kronoby Elverk

Levererar el till delar av Kronoby, Pedersöre och Karleby

Kunder: 3 220

Årsleverans: 45 GWh

Telefon växel: 824 2200

Felanmälan: 824 2200, 0400 126 005

Fakturafrågor: 824 2200

www.kronobyelverk.fi

Nykarleby Kraftverk

Levererar el inom staden Nykarleby

Kunder: 5 100

Årsleverans: 110 GWh

Telefon växel: 785 6252

Felanmälan: 722 0050

Felanmälan utanför kontorstid: 781 0632

Fakturafrågor: 785 6252, 785 6251

www.nkab.fi

Vetelin Energia

Levererar el till Vetil (utom Polso, Kivikangas och Nykänen)

Kunder: omkring 2 300

Årsleverans: 28 GWh

Telefon växel: (06) 866 3600

Felanmälan: 0400 262 261

Fakturafrågor: 040 661 7850

www.venergia.fi

MIN ENERGI • röster om personliga energikällor

”NU BÖRJAR DET vara den tiden på året när trädgårdsdrömmarna väcks till liv. Jag går runt och klipper barrträd, planerar sommarens projekt och längtar efter de första knopparna som snart sticker fram under snön här utanför. Varje höst gräver jag ner lökar i jorden och det är alltid lika spännande att se vad som kommer upp. Jag tänker gärna hållbart och försöker satsa på sorter som återkommer och sprider sig – som olika slags krokusar, nunneört och botaniska tulpaner.

Min energi handlar om en mix av arbete och fritid. Jag har haft turen att alltid ha kreativa arbetsuppgifter som ger mig energi. Trädgården här vid sommarstugan i Fagenäs i Larmsö erbjuder en annan sorts energi, men ändå hänger de tätt samman – både i mitt vd-jobb och i trädgården handlar det om utveckling och att anta utmaningar. I trädgårdskretsar pratas det mycket om zoner, och jag utmanas av att lyckas med växter som egentligen inte ska kunna klara sig i vårt klimat. Jag tycker om att bygga mikroklimat och att integrera trädgården i den omkringliggande miljön och skapa rum där både växter och djur trivs.

Mina äldsta växter är femton år gamla, andra är nyare. Trädgården lever hela tiden. Eftersom vi har en stenig tomt full med rötter handlar fritiden också mycket om grovarbete – om smutsiga händer djupt ner i myllan och att ta i allt vad jag orkar. Då trivs jag!

DANIELA MÅRTENSON är vd för Jakobstadsregionens utvecklingsbolag Concordia och har ett stort trädgårdsintresse.

Eva-Stina Kjellman